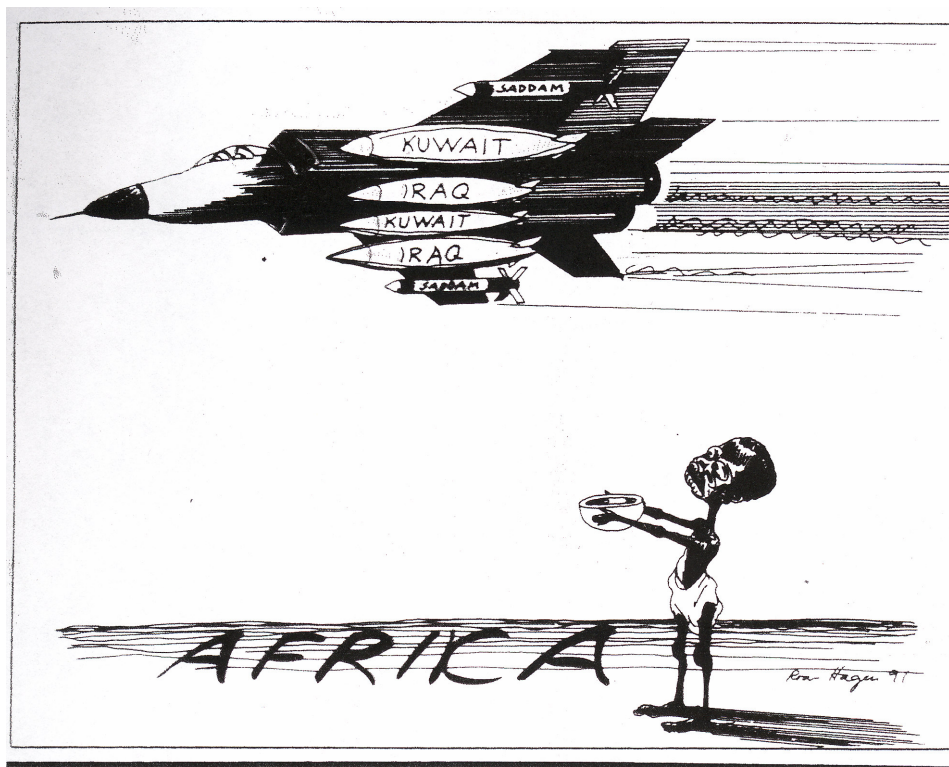

KORT OG BRUTALT

- Afrika og sultende afrikanere i norske aviser

Faksimile 1: Kommentartegning (VG 7.2.1991).

Knut Are Tornås

Masteroppgave i medievitenskap

Institutt for medier og kommunikasjon, Universitetet i Oslo

Vår 2006

Sammendrag

Denne masteroppgaven tar for seg hva slags type stoff om og fra Afrika som trykkes i norske aviser. Dels gjør jeg en kvantitativ analyse av hvilke temaer, kilder, land, sjangere og fortellingstyper som går igjen i Afrika-dekningen, dels gjør jeg en kvalitativ analyse av hvordan sultsituasjoner i Afrika blir formidlet i norske aviser. Jeg diskuterer hvordan avisene angriper stoffet og hvilke strukturer som kan bidra med forklaringer på at dekningen får det preg den har. Oppgaven tar i bruk en nyhetssosiologisk tilnærming som knyttes tett opp mot et diskursanalytisk verktøy i analysen. Jeg vil argumentere for at Afrika ikke prioriteres av norske avisredaksjoner og at dekningen dermed hviler tungt på de internasjonale nyhetsbyråenes tilbud og perspektiv. Likevel er det interessante forskjeller mellom avisens tilnærming til stoffet, noe som særlig kommer fram i analysen av sultdekningen.

Abstract

This master thesis examines how Norwegian print media present news about and from Africa. I do this partly by using a quantitative research method that looks at how different themes, sources, countries, genres and narratives appears in the texts, and partly by examining how famine in Africa is presented as news-stories in the papers. I discuss how the newspapers approach the issue and the impact different structures have in explaining the coverage. The thesis draws upon the theoretical perspectives developed within a news-sociological approach, combined with a discourse analytical methodological framework. I argue that the Norwegian newspapers do not prioritise Africa, and therefore depends heavily upon what is offered by the international news agencies and their perspectives. There are however interesting differences between the papers, which are especially evident in the analysis of the famine-coverage.

Forord

Det tar tid å skrive en masteroppgave og det er til tider et frustrerende syssel. Likevel har det vært lærerikt og givende å kunne bruke så mye tid på å jobbe med et interessant fagområde, gjøre egne analyser og kanskje til og med bidra med ny kunnskap på fagfeltet. Jeg fikk inspirasjon til masteroppgaven under arbeidet med en semesteroppgave i 2003, og vil gjerne rette en takk til de afrikanske korrespondentene som bidro til den oppgaven med sine tanker om hvordan det er å skrive for et 'ukjent' publikum i vestlige land. Takk også til alle de redaktører og journalister som har bidratt i masteroppgaven.

Jeg har også satt stor pris på all den gode hjelpen og de kritiske innspill jeg har fått underveis i prosessen. På journalisthøyskolen vil jeg takke Anne Hege Simonsen og Elisabeth Eide fordi jeg fikk lov til å være med på prosjektet deres og ellers for gode faglige samtaler underveis. En særlig takk til Anne Hege som fungerte som en slags biveileder, særlig i startfasen. Det satte jeg stor pris på. Også takk til min første veileder Kristin Skaret Orgeret som måtte avslutte sin doktoravhandling og dermed ikke kunne følge meg helt til innlevering, og min siste, Eli Skogerbø som raskt satte seg inn i tematikken og bidro til at oppgaven kom i havn. Ellers må jeg rette en særlig takk til Anne Karin Sæther og Kaare Bilden for at dere av egen fri vilje har lest igjennom oppgaven og kommet med viktige innspill underveis i prosessen. Dere har bidratt til at oppgaven har blitt mye bedre. Til slutt vil jeg takke Brage og Kjersti for daglig påfyll av inspirasjon og gode grunner til å gjøre mitt beste.

Innholdsfortegnelse

1.0 Innledning.....	1
1.1 Forskningsfeltet: Afrika i media.....	3
2.0 Teoretiske perspektiver.....	8
2.1 Nyhetskriterier.....	8
2.2 Nyheter som sosiale konstruksjoner.....	9
2.3 Nyheter som fortellinger.....	11
2.4 Tolgingsrammer og diskurser.....	13
3.0 Metodisk tilnærming.....	15
3.1 Kvantitativ tekstanalyse.....	15
3.1.1 Avisene som undersøkes.....	15
3.1.2 Registrering av artikler.....	16
Sjanger.....	17
Notis.....	17
Nyhetsartikkel.....	17
Reportasje.....	18
Kommentar.....	18
Annet.....	19
Tema.....	19
3.1.3 Reliabilitet, validitet, generaliserbarhet.....	21
3.1.4 Gavens dilemma.....	22
3.2 Diskursanalytiske dypdykk.....	23
3.2.1 Avgrensning.....	23
3.2.2 Forutsetninger for diskursanalysen.....	25
3.2.3 Den konkrete bruken av diskursanalysen.....	29
Den kommunikative begivenhet.....	30
Diskursiv praksis.....	30
Selve teksten.....	32

Sosial praksis.....	33
Diskursordenen.....	35
3.2.4 Forutinntatt analyse?.....	37
3.3 Intervjuer.....	38
3.3.1 Menn med makt.....	38
4.0 Afrikanske nyheter.....	40
- Kjent stoff og tunge strukturer	
4.1 Frekvens.....	40
4.2 Tematisk inndeling.....	41
4.3 Fordeling mellom land.....	45
4.4 Norske samarbeidsland og mediedekning.....	46
4.5 Hovedfortelling.....	47
4.6 Sjanger.....	49
4.7 Tekstprodusent.....	51
4.8 Kilder i teksten.....	53
4.9 Fra nord til nord.....	53
- mer om artiklenes opphav	
5.0 Alle de tynne barna.....	55
- Diskursanalytiske dypdykk i afrikanske sultkatastrofer	
5.1 Hvordan sultkatastrofer dekkes.....	56
5.2 Hvor mange barn må dø før det kan kalles en sultkatastrofe?.....	57
5.3 1991: Sult i skyggen av Golfkrigen.....	58
5.3.1 Frekvens.....	58
5.3.2 Første fase: 'Situasjonen' og hvordan løse den.....	59
- 'Katastrofediskursen'	
Næranalyse: "Advarsel om Afrika- sult" (Vårt Land 5.1.1991).....	60
Næranalyse: " Afrika trues av ny hungersnød" (Aftenposten 8.1.1991).....	66
5.3.3 Andre fase: Golfkrigen kompliserer 'prosjektet'.....	71
- 'Golfkrigsdiskursen'	
- 'Golfkrigsdiskursen' i en nasjonal kontekst.....	73

"Lekter-saken".....	75
- En bistandskonflikt	
5.3.4 Tredje fase: Den norske hjelpeinnsatsen.....	75
- 'Nødhjelpsdiskursen'	
5.3.5 Fjerde fase: Sult i et nord-sør perspektiv.....	76
Næranalyse: "Mat brennes" (Klassekampen 6.2.1991).....	76
5.3.6 Næranalyse VGs sultdekning.....	79
5.3.7 De fraværende bildene.....	80
5.4 Medienes diskursorden 1991.....	83
5.5 2002: "En nasjonal dugnad mot sult".....	84
5.5.1 Frekvens.....	84
5.5.2 Første fase: Afrika sulter, igjen: 'Katastrofediskursen'.....	85
5.5.3 Andre fase: Den norske hjelpeinnsatsen – 'nødhjelpsdiskursen' på norsk.....	86
Næranalyse: "13 mill. kan dø" (VG 26.8).....	87
5.5.4 Tredje fase: Nødhjelpen problematiseres.....	93
- 'genmatdiskursen'	
Næranalyse "- USA sniker inn genmodifisert mat" (Klassekampen 1.8.2002).....	94
5.5.5 Fjerde fase: Om menneskene som rammes.....	98
- 'konsekvensespertdiskursen'	
Næranalyse: "Sult mot nye høyder" (Vårt Land 29.8.2002).....	98
Næranalyse: "Frakter mat inn, HIV ut" (Aftenposten 24.9.2002).....	104
5.5.6 Femte fase: Den norske 'nødhjelpsdiskursen' på nytt.....	108
5.6 Medienes diskursorden 2002.....	109
6.0 Konklusjon.....	111
6.1 Afrika i media: kort og brutalt.....	111
Litteratur.....	116
Internettkilder etter navn.....	121
Andre nettkilder.....	121

Appendiks 1 Avgrensning metode: Kvantitativ registrering.....	124
Appendiks 2 Avgrensning metode: Diskursanalyse.....	125
Appendiks 3 Intervjuguide.....	127

Liste over figurer

Figur 2.1: Greimas' aktantmodell.....	12
Figur 4.1: Antall registrerte artikler (N = 328) Absolutte tall.....	40
Figur 4.3: Fordelingen mellom land 1991 (N = 146) og 2002 (N = 182) Absolutte tall.....	45
Figur 4.4: Hovedfortellingen i artiklene (N = 328) Absolutte tall.....	47
Figur 4.5: Fordeling mellom avissjangere i prosent 1991 (N = 146) og 2002 (N = 182).....	49
Figur 4.6: Hvor artiklene er skrevet 1991 (N = 146) og 2002 (N = 182) (N = 328) i prosent..	54
Figur 5.1: Narrativ struktur i dekningen. Greimas' aktantmodell.....	63
Figur 5.1: Narrativ struktur for VGs dekning. Greimas' aktantmodell.....	92

Liste over tabeller

Tabell 3.1: Tema.....	19
Tabell 4.1: Tema i artiklene 1991 og 2002 (N = 328) Prosent.....	42
Tabell 4.2: Sjangerbruk i forskjellige aviser (N = 328) Absolutte tall.....	49
Tabell 4.3 Nyhetsbyråer vs. egne medarbeidere 1991 og 2002 (N= 328). Absolutte tall.....	51

Liste over faksimiler.

Faksimile 1: Kommentartegning (VG 7.2.1991).....	i
Faksimile 2: Notis "Advarsel om Afrika-sult" (Vårt Land 5.1.1991).....	60
Faksimile 3: Hovedoppslag "Trues av sultedød" (Aftenposten 8.1.1991).....	66
Faksimile 4: Nyhetsartikkel "Afrika trues av ny hungersnød" (Aftenposten 8.1.1991).....	69
Faksimile 5: Lederartikkel "Mat brennes" (Klassekampen 6.2.1991).....	76
Faksimile 5: Kommentartegning (VG 7.2.1991).....	79
Faksimile 7: Nyhetsartikkel "13 mill. kan dø" (VG 26.8.2002).....	88
Faksimile 8: Nyhetsartikkel "- USA sniker inn genmodifisert mat" (Klassekampen 1.8.2002)	94
Faksimile 9: Reportasje "Sult mot nye høyder" (Vårt Land 29.08.2002).....	99-100
Faksimile 10: Reportasje "Frakter mat inn, HIV ut" (Aftenposten 24.9.2002).....	105

Gjengitt med tillatelse fra rettighetshaverne

1.0 Innledning

Det afrikanske kontinentet har ofte, med vestlige øyne, blitt sett på som et sted med stort endringspotensial. Mange nordmenn har reist til Afrika med det for øye å endre eller hjelpe menneskene som lever der. I tidligere tider var Afrika et sted man sendte misjonærer for å omvende de innfødte. Afrikanerne skulle løftes ut av sin uvitende villskap og inn i vårt opplyste trosfellesskap. Med tiden har misjon tapt terreng til fordel for bistand, predikanter er byttet ut med hjelpearbeidere, selv om enkelte hevder innføringen av utviklingshjelp aldri erstattet misjonen: "Bistandsepoken er misjonsepoken i norsk historie" (Tvedt 2003:277). Uavhengig av misjonens rolle er Afrika i dag et sted nordmenn sender penger. Mange penger. Nordmenn støtter gjerne den gode sak og er 'verdensmestere' i bistand. Hvert år sendes milliarder av kroner til fattige land i Afrika, der de forhåpentligvis bidrar til å gjøre godt.¹ Gjennom misjon, sjøfart, handel og i de seinere år bistand, har Afrika hatt koblinger til Norge. Likevel er det særlig gjennom mediebruk, litteratur og undervisning at den jevne nordmann og - kvinne danner seg et bilde av kontinentet.

Denne oppgaven tar for seg hvordan norske aviser dekker de 49 landene som utgjør Afrika sør for Sahara. Nord-Afrika er skilt ut og kodet som del av Midtøsten i det forskningsprosjektet oppgaven tar del i, først og fremst fordi området kulturelt og religiøst ligger nærmere Midtøsten.² Først vil jeg gi en oversikt over hvordan Afrika sør for Sahara dekkes i ni av Norges største og/eller toneangivende aviser og vise hvordan dekningen i 1991 skiller seg fra den i 2002.³ Termen 'dekning' stammer fra medienes eget begrepsunivers og betyr i denne sammenhengen hvordan avisene framstiller eller presenterer et bestemt stoffområde eller en bestemt sak, både i kvalitativ og kvantitativ forstand.⁴ Det interessante i mine øyne er å undersøke både omfanget av dekningen, hva slags saker som blir trykket og måten Afrika framstilles på.

Omtale av sult og nød er gjennomgangstemaer i norske avisers dekning av Afrika, noe også min kvantitative undersøkelse viser. I oppgavens hoveddel analyserer jeg hvordan

¹ Bistandsbudsjettet for 2006 er på 18,5 milliarder kroner, mange av disse milliardene går direkte eller indirekte til afrikanske land (<http://odin.dep.no/odinarkiv/norsk/ud/2005/presse/032171-070591/dok-bn.html>). I tillegg kommer innsamlingsaksjoner og privat bistandsinnsats.

² Eide, Elisabeth og Simonsen, Anne Hege Simonsen "Norge fra halvkoloni til humanitær stormakt – 100 år med 'de andre' i norsk presse" (Upublisert)

³ Avisene jeg tar for meg er: VG, Dagbladet, Aftenposten, Bergens Tidende, Stavanger Aftenblad, Dagsavisen (Arbeiderbladet i 1991), Nordlys, Vårt Land og Klassekampen.

⁴ Jeg bruker enkle anførselstegn ved 'begreper' eller 'termer' eller ved omstridte ord, samt sitat i sitat. Doble anførselstegn bruker jeg ved "sitat".

sultkatastrofene i flere afrikanske land i 1991 og i 2002 ble omtalt og presentert i fire aviser.⁵ Tanken er dels å undersøke hvordan en typisk afrikansk mediesak, nemlig en sultkatastrofe/hungersnød, blir dekket i norske aviser, dels å se på om avisenes profil kan sies å ha betydning for hvordan de angriper stoffet og hvilke diskurser de trekker på i sin framstilling. Med diskurs mener jeg her språkbruk i representasjon av en sosial praksis, fra ett gitt ståsted (Fairclough 1995:2). Et siste poeng er å diskutere eventuelle endringer i måten avisene fortalte historiene om sulten i Afrika på, fra 1991 til 2002. I og med at sultkatastrofer i Afrika med ujevne mellomrom blir omtalt av mediene, er måten dette gjøres på en kilde til 'våre' kollektive forestillinger om 'afrikanere'. "What do africans do? They starve. But mostly they starve in our imaginations"(Maren 1997:3). I hvilken grad avisene bidrar til å opprettholde denne forestillingen blir dermed interessant. Analysen munner så ut i en kort drøfting av årsakene til at kontinentet blir framstilt som det gjør. Oppgaven bygger på en nyhetssosiologisk tilnærming, der nyheter som resultat av sosiale prosesser står sentralt. Hvordan nyhetsinstitusjonen konstruerer sine virkeligheter om Afrika og hvilke kunnskapsstrukturer journalistene trekker på i sine framstillinger blir dermed sentralt. I analysen av sultsaken benytter jeg meg av diskursanalytisk teori og særlig arbeidene til Norman Fairclough (1992, 1995 og 2003).

Jeg har også foretatt e-postintervjuer med ansvarlige for utenrikssidene i sju av de ni avisene som omtales i oppgaven, samt noen journalister som jobber på feltet. Intervjuene vil bli brukt som et supplerende datamateriale for å vise hvordan sentralt plasserte beslutningstakere tenker rundt sin egen dekning og stoffområdet plass i norske medier generelt.

De sentrale problemstillingene i denne oppgaven kan oppsummeres på følgende måte:

1. Hvordan framstiller Norges største og/eller toneangivende norske aviser Afrika sør for Sahara?

- Hvilke temaer blir gjenstand for avisenes oppmerksomhet, hvilke tekstsjangere er mest brukt, hvilke kilder får presentere sine 'virkeligheter' i tekstene, hvilke land blir oftest omtalt og hvilke hovedfortellinger går igjen i artiklene.

⁵ Jeg tar her for meg Norges største abonnementsavis (Aftenposten), den største tabloidavis (VG) og to relativt små dagsaviser, fokusert mot et henholdsvis kristent (Vårt Land) og et radikalt (Klassekampen) publikum. Jeg bruker for øvrig begrepet sultkatastrofe i betydningen en omfattende krise som rammer mange mennesker på samme tid og av samme årsak, nemlig mangel på mat. Innholdet i begrepet varierer med brukerne. Begrepsbruken i deknningen blir det redegjort for seinere i oppgaven.

2. Hvordan framstilles 'sult i Afrika' i norske aviser?

- Hvilke diskurser trekker avisene på i sine framstillinger, hvilken betydning har avisenes profil for hvilken tilnærming som blir valgt, hvem legger premissene for dekningen og hvilke identiteter og relasjoner konstrueres i tekstene? Hvilke faser kan man si at dekningen går igjennom og hvilke narrative strukturer trekker avisene på i sine framstillinger?

3. Hvorfor ser dekningen ut som den gjør?

- Hvilken rolle har utenlandske nyhetsinstitusjoner for norske avisers prioriteringer og hvilke andre strukturer bidrar til å gi Afrika-dekningen form og format?

1.1 Forskningsfeltet: Afrika i media

- [Afrika er] et prioritert, men forsømt område.
(Intervju med utenrikssjef i Bergens Tidende Atle M. Skjærstad (5.11.2003)).

Afrika later ikke til å være et prioritert område for norske aviser, selv om mange av de ansvarlige i avisene synes å ha en ambisjon om å dekke området bedre. Ingen norske aviser har korrespondenter på kontinentet, selv om noen, som Bergens Tidende, har et samarbeid med Jyllands- Posten som igjen har en korrespondent i Sør- Afrika. Men hvordan er det med forskningen på utenriksstoff i norske medier og Afrika-stoffet spesielt? I det følgende vil jeg redegjøre for den forskningsmessige konteksten som min oppgave bør leses inn i.

Sett bort i fra en masteroppgave fra 2005 (Goa 2005) er det så vidt meg bekjent ikke foretatt noen kvantitativ studie av hvordan Afrika framstilles i norske medier, eller hvilke nyheter om Afrika som når norske avislesere, de siste 13 åra. Det er foretatt noen kvalitative og kvantitative studier av dekningen av utviklingsland generelt i skandinaviske medier, særlig på slutten av 80-tallet (Sogstad og Mellum 1985, Vaage 1987, Vaage 1989, Gimnes 1992).⁶ Endringer i medienes produksjonsvilkår, eierstruktur og det generelle verdensbildet tilsier at disse studiene ikke lenger gir et troverdig bilde av dagens situasjon. Mange av studiene var inspirert av en internasjonal mediedebatt på 1970- og 80-tallet om de vestlige nyhetsbyråene

⁶ Avsnittet bygger delvis på en semesteroppgave fra 2003, (Tornås 2003).

(AP, UPI, Reuters og AFP) sin dominans i formidlingen av nyheter fra den tredje verden og kravet fra mange fattige land om en ny internasjonal medieorden med fokus på utvikling framfor spektakulære hendelser (Van Dijk 1988:33-34). Det finnes nyere bidrag, men disse ser på norske mediers dekning av enkeltland (om Sudan: Tvedt 1996, om Zimbabwe: Ndlela 2005). Mye tyder på at forskningen på dette feltet også internasjonalt dabbet av samtidig med at debatten om en ny internasjonal kommunikasjonsorden (NWICO), som særlig foregikk i UNESCO, kollapset mot slutten av 80-tallet: "This is a pity because whatever its faults, and there were many, NWICO was at least a conscious, well articulated and coordinated response to the reality of progressive globalization" (Boyd-Barret og Rantanen 1998:4-5). De ferskeste bidragene i en norsk kontekst er en masteroppgave fra 2005 som tar for seg dekningen av Afrika i fem norske aviser (Goa 2005), en fra 2002 som tar for seg norsk utenriksjournalistikk mer generelt (Lothe 2002) og en hovedoppgave som tar for seg Afrika i norske TV-nyheter (Roti Dahl 2003). Roti Dahl tar også for seg hvordan en afrikansk sultkatastrofe ble framstilt i henholdsvis NRK1 og TV2. Dessuten finnes det en nordisk undersøkelse som tar for seg hvordan Afrika blir dekket i utvalgte nordiske aviser (Simonsen 2003), en dansk som ser på hele utenriksdekningen både i dagsaviser og kringkasting (Holm m.fl. 2000), samt en svensk som fokuserer på 'bilder' av Afrika, men som ikke begrenser seg til medier (Palmberg 2001). Til slutt har også Fellesrådet for Afrika gitt ut en bok med fokus på Afrika i media (Alnæs 2002). Alle bidragene er imidlertid begrenset i omfang eller ikke representative for en norsk kontekst.

At Afrika ikke representerer noen stor del av utenriksstoffet i norske og nordiske aviser kan det, til tross for relativt lite empirisk materiale, likevel ikke være særlig tvil om. Lothe anslår at 6-11 prosent av Aftenposten, Dagbladet og Klassekampens utenriksdekning dreier seg om Afrika, der Dagbladet har den minste prosentandelen, Klassekampen den største (Lothe 2002: 90). Datamaterialet bygger på tall fra 1999. Disse tallene viser en noe høyere andel afrikastoff sammenlignet med en studie foretatt om forholdene i Finland i 1995 der andelen artikler fra Afrika er beregnet til ca. tre prosent av utenriksstoffet. Den finske undersøkelsen sammenlignet også dekningen over tid og anslår at mengden stoff om Afrika har gått ned fra ca. seks prosent i 1964, fem prosent i 1974 til tre prosent i 1995 (Pietiläinen 1997:9). En dansk undersøkelse fra 2000 anslår at ca fire prosent av utenriksstoffet i de ni danske dagsavisene som er undersøkt, handler om Afrika sør for Sahara. For TV og radio var tallet kun 0,9 prosent (Holm m.fl. 2000:139). En årsak til den lave andelen kan være den kalde krigens slutt: "Much of the developing world used to have a better time of it, during the Cold World, when it could be viewed as part of the Communist-Free World chessboard [...]"

but now, in the absence of communist bogeyman, how does the media relate national interest to events in remote locations?” (Moeller 1999:22).

Moellers analyse ser på amerikanske medier, men det er ikke urimelig å anta at bortfallet av den kalde krigens tolkningsramme, også kan bidra til en forklaring på at medier i andre land later til å produsere mindre stoff fra området. Og til grunn for en slik antagelse ligger en forutsetning om at maktforhold er viktige for å forstå hvorfor mediene velger som de gjør, noe forskningen også synes å bekrefte: ”Analyser af udenrigsdækningen i andre lande har vist at den internasjonale magtstruktur er den viktigste enkeltfaktor til forklaringen af, hvorfor vi dekker verden som vi gjør” (Holm m.fl. 2000:23).

Samlet sett peker studiene i retning av at Afrika ikke utgjør noen stor andel av utenriksstoffet. Mange av dem antyder også at det er mindre stoff fra området nå enn tidligere, selv om det er vanskelig å sammenligne disse dataene i og med at man tar for seg forskjellige medier, tidsperioder og bl.a. definerer Afrika ulikt (noen utelukker Nord- Afrika, andre ikke). Resultatene kan naturligvis ikke oversettes direkte til en norsk kontekst, men det er liten grunn til å tro at dekningen i Norge avviker dramatisk fra den vi ser i resten av Norden. Når det gjelder hvordan Afrika blir dekket utover de rent numeriske innsikter, gir en fellesnordisk undersøkelse foretatt av Nordiska Afrika-institutet (NAI) en pekepinn. Avisene som er valgt ut har en klar internasjonal profil. Grunnlaget for studien er dekningen i Dagsavisen (Norge), Dagens Nyheter (Sverige), Hufvudstadsbladet (Finland), og Informasjon (Danmark) i februar 2003. Undersøkelsen konkluderer med at: “Africa receives little, fragmented and negative coverage (although more coverage than e.g. Latin-America). Few articles are inspired by realities “on the ground” and most are written by journalists sitting in one of the Nordic countries” (Simonsen 2003).⁷ Goa, som også finner at de negative historiene om krig, konflikt og kriser dominerer, legger til at norske utenrikspolitiske forhold også virker inn på hva som dekkes:

my informant in Dagbladet explained that Norwegian policy interests were the reason why Sudan had received such an extensive coverage in the Norwegian press. And my informant in Klassekampen stressed that there were other countries and conflicts that got attention in the South African press. These assertions were also supported by the content analysis (Goa 2005:102).

Den danske undersøkelsen, omtalt ovenfor, legger vekt på at afrikanske nyheter er tildelt svært lite plass i danske aviser: ”Afrika er om muligt endnu lavere prioritert end tidligere. Kontinentet nyhedsdækkes ikke ud fra samfundsmæssige væsentlighedsovervejelser og de

⁷ <http://www.nai.uu.se/sem/conf/media/survey/surveyeng.html#appendices>

klassiske nyhedskriterier. Afrika dækkes bevidst episodisk, eksemplarisk, sporadisk, bredt og med en tilstræbt balance i stofvalg og emner (Holm m.fl. 2000:146).

Også forskning på britiske medier bekrefter bildet av Afrika som et stadig mindre interessant nyhetsområde, selv om det teknologisk har blitt stadig lettere å rapportere fra kontinentet: "Over the past thirty years there has been a steady decline in the attention we have given to reporting Africa. This presents a paradox; for just as communications and technology have improved so the coverage of difficult to reach and faraway places has in some cases deteriorated". (Franks 2005:129). Franks tror en viktig grunn til at Afrika i dag ikke anses som et like interessant nyhetsfelt er at både 'den koloniale vinkelen' og 'den kalde krigen' har forsvunnet som fortolkningsrammer eller som mulige diskursive tilnærminger. Dessuten har koblingene, ifølge Franks, mellom Storbritannia og Afrika blitt færre, samtidig med at antallet faste korrespondenter er trappet ned og at avhengigheten av 'fallskjermjournalister' og 'stringere' har økt (Franks 2005:129-134).

Hvis dette også gir et representativt bilde av hvordan Afrika framstilles i norske aviser betyr det at kontinentet ikke dekkes med utgangspunkt i de klassiske nyhedskriteriene⁸, noe som må innebære at kontinentets begivenheter og potensielle nyhetssaker plasseres i en annen kategori enn journalister vanligvis ville benytter for lignende hendelser andre steder i verden. Beverly G. Hawk mener, i forlengelsen av et slikt argument at, 'Afrika som nyhetsbeite' befinner seg i en helt egen bås, når hun skriver om amerikanske mediers framstilling av Afrika: "...[t]he African story is different from other foreign relations stories [...] unusual historical relations have shaped peculiar structures of knowledge regarding Africa. These repertoires of knowledge, symbols, and a priori structurings of Africa are a Western creation" (1992:4).

På bakgrunn av disse studiene vil jeg sette fram følgende hypoteser for denne oppgaven: For det første vil jeg anta at avisene i hovedsak framstiller Afrika som et konfliktfylt og til dels farlig kontinent, befolket av en sultende og syk sivilbefolkning med behov for rask og omfattende bistand fra gode hjelpere, blant annet fra Norge. For det andre vil jeg anta at framstillingen er sterkt preget av de internasjonale nyhetsbyråenes prioriteringer og at norske redaksjoner bruker lite ressurser på å dekke området, til tross for at mange av konfliktene på kontinentet er av mye større dimensjoner enn konflikter i andre deler av verden. Da tenker jeg f. eks på krigen i Den Demokratiske Republikken Kongo (DR Kongo)

⁸ Blant de klassiske nyhetkriteriene er aktualitet, vesentlighet, identifikasjon, sensasjon og konflikt (Holm mfl. 2000:39). Dette er på ingen måte noen uttømmende eller rangert liste. Om nyhedskriterier er en fruktbar måte å forstå hvordan nyheter produseres på blir diskutert i teorikapittelet.

fra slutten av 1990-tallet, som til tross for at det trolig er den konflikten som har tatt flest liv siden andre verdenskrig⁹, har fått lite oppmerksomhet i norske aviser. Samtidig vil jeg anta at det er relativt store forskjeller på avisene når det gjelder hvor høyt de prioriterer stoff fra området. Når det gjelder dekningen av sultsituasjonene, der jeg følger dekningen over flere måneder, vil jeg tro forskjellene mellom de ulike avisenes perspektiv, hvilke diskurser de trekker på i sin framstilling, blir enda tydeligere. Dessuten vil jeg forvente at nisjeavisene Vårt Land og Klassekampen har en tydeligere 'signatur' på stoffet de presenterer, enn Aftenposten og VG, særlig fordi de henvender seg til en snevrere leserkrets enn Norges to største aviser.

Mai Palmberg mener mange studier av 'bilder av Afrika' glemmer medienes generelle opptatthet av dramatikk og negative hendelser, når de konkluderer med at mediene formidler et (for) negativt bilde av Afrika. Dessuten mener hun at formidling av 'negative nyheter' ikke nødvendigvis gir et løgnaktig bilde, men kanskje heller ikke et særlig dekkende bilde (Palmberg 2001:9-10). Det sosialkonstruktivistiske perspektivet som ligger til grunn for denne oppgaven og som deles av de fleste retningene innen det diskursanalytiske feltet (Jørgensen og Philips 1999:11), forsøker å unngå denne feilslutningen ved å undersøke hvordan mediene konstruerer nyhetene og hvilke strukturer som virker inn i denne prosessen. Spørsmålet blir da ikke om mediene faktisk gir et riktig eller galt bilde av Afrika, fordi det spørsmålet vanskelig lar seg besvare, men hvilket bilde mediene presenterer og årsakene til at bildet ser ut som det gjør.

⁹ <http://www.theirc.org/index.cfm/wwwID/2132>

2.0 Teoretisk rammeverk

Det finnes flere måter å analysere nyheter på. Tradisjonelt har forskningen vært opptatt av å finne de nyhetskriteriene journalisten bruker i møte med virkeligheten, mens seinere studier har vært mer opptatt av å se nyhetsproduksjonen som en sosial prosess. Denne oppgaven benytter seg særlig av det sistnevnte perspektivet, selv om nyhetskriteriene ikke dermed blir uvesentlige. Dette kapittelet diskuterer også nyheter som fortellinger og hvordan mediene forteller historiene inn i gitte fortolkningsrammer eller diskurser.

2.1 Nyhetskriterier

De store nyhetsbyråene, avisene og fjernsynskanalene har stor betydning for hvilke saker som blir globale nyheter. Chris Paterson har undersøkt de store internasjonale nyhetsbyråenes påvirkning på andre medier. Han mener byråene har stor makt over hvilke saker nasjonale medier dekker og hvordan de gjør det, selv om også etterspørselen fra nasjonale kanaler i noen grad påvirker byråenes agenda:

The dominance of a few powerful media alliances in the provision of international news product means that news, in both print and electronic form, from much of the world, is now determined and provided by what is essentially a single editorial perspective - that of a small number of allied Anglo-American news organizations based in London (Paterson 1998:94).

NRKs Afrika-korrespondent Tømm Kristiansen skriver at de internasjonale byråenes prioriteringer får helt konkrete konsekvenser for hans muligheter til å rapportere fra kontinentet: ”Jeg har en ganske stor radioproduksjon fra Afrika, ikke så meget på fjernsynssiden. Det skyldes ofte at det mangler bilder å legge stemme på. De internasjonale selskapene er kommersielle, og interessen for Afrika er liten” (Intervju med NRKs Afrika-korrespondent Tømm Kristiansen (6.11.2003)). En undersøkelse av hvordan utenriksredaksjonene i de største danske avisene og fjernsynsstasjonene i Danmark prioriterte i utbudet av utenriksstoff: ”viste at redaktionerne i forhold til dækningen af de største begivenheder – hovedstrømmene i den internationale nyhedsformidlingen – i praksis ikke realiserede alternative eller specialiserede redaktionelle målsetninger” (Holm m.fl. 2000:152). Den globale dagsorden som settes av de dominerende nyhetsbyråene må dermed sies å i stor grad strukturere de nasjonale medienes handlingsrom. Men, hva er det som avgjør om en nyhet eller en hendelse blir en global nyhet eller ikke?

Allerede i artikkelen ”The Structure of Foreign News” fra 1964 tar Mari Holmboe Ruge og Johan Galtung opp spørsmålet om hvilke variabler som forklarer hva som blir

utenriksnyheter. De mente å kjenne igjen en rekke faktorer som har betydning for om en hendelse vil bli registrert som nyhet. Sentralt her er blant annet hvor hendelsen skjer, hvilke konsekvenser den har, om elitepersoner og eliteland er involvert, om hendelsen faller inn i allerede kjente mønster (Galtung og Ruge 1964). Artikkelen har i seinere tid blitt kritisert for sitt noe statiske syn på hva en nyhet er og hvordan nyheter blir skapt (Hjarvard 1993). Einar Østgaard legger vekt på at identifikasjon og sensasjon er sentrale punkter i nyhetsvurderingen. Nyheten må ha en viss kulturell nærhet til leseren, og antas å ha en viss betydning for vedkommendes liv (Østgaard ifølge Eide 1992:63-64). Galtung og Ruges utgangspunkt var særlig hendelser og hvordan disse ble til nyheter gjennom seleksjon via portvakter. Begrepet portvakt, som fortsatt brukes om hvordan nyheter blir til, stammer fra studien "The Gate Keeper" fra 1950, som viste hvordan journalisten, ved hjelp av et sett nyhetskriterier, valgte ut hvilke saker som skulle trykkes og hvilke som skulle ignoreres (White i Berkowitz 1997).

2.2 Nyheter som sosiale konstruksjoner

Kritikken av forestillingen om at nyheter blir valgt av journalister og medier gjennom anvendelse av bestemte nyhetskriterier, er opphavet til en annen teori der nyhetene betraktes som resultat av sosiale prosesser. Ifølge en slik nyhetssosiologisk teori er nyheter konstruksjoner som skapes med utgangspunkt i 'fakta' (på en eller annen måte). Journalisten blir mer av en håndverker enn en oppdagelsesreisende med denne forståelsen av hvordan nyheter blir til. Denne forståelsen står ofte i kontrast til medienes eget selvbilde og rådende presseideologi, der det er rollen som sannhetssøkende, objektiv 'speiler av virkeligheten' som trekkes fram. I noen tilfeller manifesterer dette verdensbildet seg helt konkret som i det britisk avisnavnet "The Daily Mirror" eller det svenske motstykket til Dagsnytt, som går under navnet Ekot, (altså ekkoet). Problemet med speilmetaforen er, ifølge Sigurd Allern, at: "...den representerer en for 'naiv' realisme der journalistens og nyhets-organisasjonens selvstendige rolle i nyhetsproduksjonen blir ute av fokus" (2001:47). Nyhetssosiologien har som utgangspunkt at journalisten ikke driver en nøytral sammenstilling av fakta (speiler virkeligheten), men at hun tar del i en sosial prosess, der bestemte hendelser og kjensgjerninger settes inn i bestemte og konvensjonsstyrte rammer som skal passe inn i de ulike formatene mediene er underlagt. Martin Eide beskriver, i tråd med denne forståelsen, nyhetsjournalistikken som en sosial institusjon der nyheter "...er en strukturert sosial praksis" (Eide 1991:48). Journalistikken skapes eller konstrueres i et fellesskap, rammet inn av formelle og uformelle strukturer. Mange forskjellige forhold påvirker journalistikken og dermed også hva som blir nyheter og hvordan de framstilles. Dermed må man, hvis man vil

forstå hvorfor det journalistiske resultatet blir som det blir, undersøke både journalistikkens forutsetninger og dens tekster:

...journalism in all its forms is, despite its claim to truthfulness, above all a construction: an intellectual product embodying the technological, economical, political and cultural histories of the societies within which it is produced, inexplicable without knowledge of those histories, and impossible to interpret correctly without the context which they provide (McNair 1998:12).

Journalistikken og dens tekster bærer dermed med seg et visst verdensbilde og preges av de forhold den blir skapt under..." so journalism, as an authored narrative, is at the same time an ideological force, communicating not just 'the facts' but also a way of understanding and making sense of the facts" (McNair 1998:7). Denne 'ideologiske kraften' som nyhetsmediene besitter har fått flere teoretikere til å konkludere med at nyhetsinstitusjonen i stor grad bekrefter maktforholdene i samfunnet og at de i liten grad utfordrer de bestående hegemoniske strukturene. Berkowitz mener f. eks at: "In essence, rather than working towards change, news tends to reproduce the existing social structure (1997:497). Allern er inne på noe av det samme om norske medier. Han mener det i stor grad er de mektige som får gi sin versjon av virkeligheten, noe som dermed sementerer maktforholdene i samfunnet:

En åpenbar konsekvens av nyhetsmedienes sterke bånd til og avhengighet av profesjonelle kildeorganisasjoner er at de "autoriserte viterne", de som synes i nyhetsbildet og som påvirker vårt syn på hva og hvem som er betydning i samfunnet, for det meste tilhører den økonomiske, politiske og kulturelle eliten. Baksiden av dette er usynliggjøringen av andre (Allern 1997:251).

McNair på sin side mener medienes ideologiske posisjon ikke nødvendigvis gjør dem til talerør for 'den dominerende klasse'. Han argumenterer for at man heller bør fokusere på hvilken betydning drivkreftene i den journalistiske produksjonen har på medienes innhold, der endringer skjer over tid og der ulike aktører påvirker prosessene og forsøker å dominere et felt, uten nødvendigvis å lykkes (McNair 1998: 33). Det skal med andre ord mer til en medlemskap i makteliten for å få sin 'virkelighet' representert.

I sentrum av den journalistiske produksjonen står journalisten, redaksjonen og selve mediet. Innen sosiologien har man ofte undersøkt journalistikken som en profesjon. Med det menes en gruppe som deler en felles utdanning, visse ferdigheter og regler for hvordan man utøver yrket. Barbie Zelizer mener den journalistiske praksis også bør forstås som et slags 'fortolkende fellesskap', der journalister knyttes sammen gjennom en felles forståelse av virkeligheten, og i forlengelsen, hva som er nyheter, og hvordan de bør fortelles og forklares (Zelizer 1997: 405-416). Hun mener dette fellesskapet fungerer på to tidsplan. Fortolkningen

forgår både rundt aktuelle problemstillinger og hvordan mulige nyhetssaker bør forstås, og som en pågående konstruksjon og gjenfortelling av tidligere dekning av temaer. Slik bringes tidligere journalistisk praksis inn i det fortolkende fellesskapet og gir en historisk ramme som nåtidens begivenheter og nyheter settes inn i og gis mening gjennom. Journalistikken danner dermed et diskursivt rom, som preges av stadig forhandling om hvordan virkeligheten ser ut og hvordan denne skal formidles videre til publikum (Zelizer 1997:406). Hvis dette perspektivet gir en god beskrivelse av prosessen, har forholdene i de ulike nyhetsredaksjonene og de sosiale prosessene der mye å si for hva slags stoff som blir prioritert og hvordan det blir presentert. Ifølge McNair er det også i stor grad her journalisten lærer opp til å 'se' hva som er en nyhet og lærer å utvikle sitt 'nyhetsblikk':

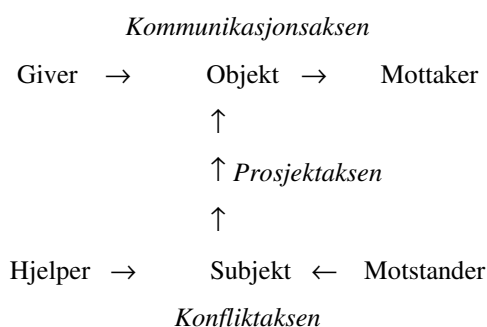
...journalists acquire, as part of their professionalisation - through training, peer group pressure and newsroom discipline- instinctive 'news sense' (Boyd 1988 ifølge McNair 1998:77), a structure of values which can be applied to the multitude of events occurring in the real world, allowing them to be sifted and hierarchically placed (McNair 1998:77).

Å se på nyhetene som sosiale konstruksjoner, utelukker dermed ikke å se på hvilke elementer ved en nyhetstekst som synes å gjøre den verdig spalteplass, eller det som vanligvis blir omtalt som nyhetskriterier. Hensikten er heller å vise at disse nyhetskriteriene er vevd inn i det sosiale og institusjonelle rommet rundt nyhetsredaksjonen og i det fortolkende fellesskapet den utgjør, som igjen får betydning for hva som blir nyheter og hvordan de utformes. Også andre forhold virker inn i dette journalistiske eller diskursive rommet. Eksempler på det kan være andre nyhetsredaksjoner prioriteringer, tilgang på bilder og tidsaspekt (Eide 1992:72-74).

2.3 Nyheter som fortellinger

På samme måte som man kan si at journalistikken skapes innen et fortolkende fellesskap av journalister, kan man si at disse fellesskapene har bestemte måter å fortelle nyhetene på. En måte å analysere nyhetene på, er å se på tekstene som fortellinger. Fortellinger kan defineres som "en narrativ diskurs som integrerer et begivenhetsforløp omkring en menneskelig interesse" (Larsen og Hausken 1999:67). Sentrale spørsmål blir da hvilke roller de ulike aktørene gis i teksten, hvilke ord og uttrykk som brukes for å gi et bilde av menneskene og hendelsene som portretteres, hvilken rolle fortelleren (som oftest journalisten) har i teksten, og hvilke rammer eller forståelsesmåter som avgrenser fortellingene. Disse egenskapene kan også skisseres skjematisk:

Figur 2.1: Greimas' aktantmodell¹⁰

Greimas' aktantmodell (Hausken og Larsen 1999:56-60)

I analysen av sultsituasjonene vil jeg bruke denne modellen for å vise hvem som iscenesettes som det handlende subjektet i fortellingene og hva prosjektet består i.

Ofte skriver journalisten om fenomener som publikum kun har kunnskap om gjennom media. Det gjelder særlig på utenriksfeltet, der leserne har færre personlige opplevelser eller inntrykk av det aktuelle feltet. Dermed har ikke publikum den samme muligheten til å kontrollere opplysningene opp imot egne erfaringer, og er ofte prisgitt journalistens fremstilling, en kjensgjerning utenriksjournalister også er klar over:

Jo lenger unna en kommer, jo svakere blir denne kontrollinstansen, og jo mer avhengig blir en av journalistens integritet. Fjernt i Midtøsten utgjør ikke utenrikskorrespondanse lenger noe speilbilde av virkeligheten – folk flest i Norge har trolig aldri besøkt regionen. Slik blir korrespondenten heller en formidler av virkelighet, eller kanskje til og med en produsent av virkelighet (Dagsavisen 3.9.2003, Roger Hercz korrespondent i Jerusalem).

Hercz poeng må kunne sies å gjøre seg enda sterkere gjeldende i en afrikansk nyhetskontekst, der også den medierte erfaringen folk bærer med seg i møtet med den enkelte journalistiske tekst, er mindre. Et annet interessant poeng i forlengelsen av Hercz' argumentasjon er at hypotesen om mediene som virkelighetsprodusenter (konstruksjonstanken) kanskje blir stadig riktigere, jo lenger en beveger seg bort fra det området (i geografisk eller kulturell forstand) som publikum har et direkte forhold til, altså der de har konkurrerende virkelighetsrepresentasjoner å korrigere den enkelte nyhetsrapport med.

I sine nyhetsfortellinger fordeler journalisten roller til de ulike aktørene som opptrer i teksten, som f. eks offer og overgriper, eller helt og skurk. Denne posisjonen mediene eller

¹⁰ En aktant er funksjonen i fortellingens dybdestruktur. I denne modellen er aktantene gruppert parvis: subjekt/objekt, hjelper/motstander og til slutt giver/motstander (Larsen og Hausken 1999:56).

journalisten har som forteller av nyhetene, kan sammenlignes med eldre tiders mytefortellere: "By this we do not mean to say that individual news stories are like individual news myths, but that as communication process, news can act like myth and folklore" (Bird 1997:336). Gjennom sin dekning bidrar altså mediene til å opprettholde eller endre våre fortellinger om oss selv og andre. Valgene som foretas i framstillingen av en sak er basert på kulturspesifikke koder for hvordan man skal fortelle en historie (Bird 1997:339). Det er viktig å presisere at ikke alle nyhetstekster kan kalles fortellinger (Larsen og Hausken 1999:66). Formidling av nyhetstekster kan også gjøres i form av mer beskrivende eller argumenterende tekster, f. eks. notiser eller kommentarer. For å kunne bruke termen fortellinger, må det dreie seg om hendelser beskrevet på en bestemt måte, som involverer noen aktører som gis roller, og der historien har et visst forløp. Det er dermed ikke alltid hensiktsmessig å analysere nyhetssaker som fortellinger. Når jeg bruker et fortelleteoretisk perspektiv i analysen av sultdekningen, er det ikke kun de enkelte tekstene jeg tar for meg, men særlig hvordan dekningen på makroplanet, kan analyseres som en eller flere fortellinger om 'sult i Afrika'. Sentralt her er å undersøke hvilke fortellinger om sultsituasjonene i 1991 og 2002 avisene fortalte, hvilke roller aktørene ble gitt og hvordan historiene ble fortalt. I tilknytning til dette vil jeg undersøke om dekningen av sultkatastrofen faller inn i forskjellige faser og sammenligne utviklingen i dekningen med det formulariske mønster Susan D. Moeller mener å gjenkjenne i amerikanske mediers dekning av sultkatastrofer (Moeller 1999:104-107).

2.4 Tolkingsrammer og diskurser

Hva er det som gjør at fortellingene blir som de blir og hva er det som gjør at de blir forskjellige i de ulike avisene? Et viktig element her er hvilke rammer nyheten settes inn i, eller diskurser de trekker på. Her er det journalisten/nyhetsinstitusjonen som, mer eller mindre bevisst, tar i bruk et sett med regler for hvordan hendelser av en bestemt type skal forstås. Disse fortolkningsrammene hentes oftest fra et repertoar som så vel journalist som leser, lytter og seer er fortrolig med. Nyheten er da også både ny og gjenkjennelig (Eide 1992:82-86). Selv om det kan oppstå misforståelser og at leseren kan lese andre betydninger ut av en artikkel enn det journalisten intenderte, så kjenner man som publikum stort sett igjen den formen nyheten har og dermed framstår ofte nyheten som noe nytt om noe kjent. I min analyse av sultdekningen vil jeg undersøke hvilke rammer eller diskurser avisene trekker på i sin presentasjon og diskutere hvilke faktorer som påvirker tilnærmingen.

En eller annen form for konflikt eller interessekonflikt er ofte en sentral ramme rundt en nyhetssak. I mye utenriksjournalistikk er det likevel konstantiver (utsagn om hva

som har skjedd, påstander, opplysninger) som dominerer (Van Dijk ifølge Østbye m.fl. 1997:74). Selv om også min analyse bekrefter at mange av tekstene inneholder talehandlinger av denne refererende og faktaorienterte typen, så konstrueres gjerne nyhetene likevel inn i en konfliktorientert ramme, der interesser står mot hverandre. Disse konfliktene kan også komme til uttrykk som del av andre fortellinger eller kobles opp imot andre aktuelle nyhetsføljetonger: ”Først når saker går som en føljetong – presenteres som akter i et drama – blir media virkelig en iscenesettende og medspillende aktør” (Eide 1984:106 ifølge Eide og Hernes 1987:55). Hvor sterkt medienes aktørpreg er og hvilken makt andre aktører forvalter blir dermed interessant å undersøke.

Teoretisk bygger altså denne oppgaven på et nyhetssosiologisk perspektiv som ser nyheter som sosiale prosesser, der mange sosiale faktorer får betydning for hva som blir nyheter og ikke minst hvordan de blir presentert. Kritisk diskursanalyse som jeg bruker som metodisk verktøy har også som utgangspunkt at tekster blir skapt i sosiale situasjoner og kan igjen få betydning for disse. Diskursanalysen blir presentert i metodekapittelet.

3.0 Metodisk tilnærming

Metodisk er oppgaven tredelt. En kvantitativ tekstanalytisk del, en diskursiv næranalyse og intervjuer med utenriksansvarlige og utenriksjournalister i de ulike avisene. Målet med å bruke flere metodiske tilnærminger er å få et bredere og grundigere bilde av hva som dekkes, hvordan og hvorfor, gjennom en såkalt metodetriangulering (Østby m.fl. 2002:34).

3.1 Kvantitativ tekstanalyse.

Deler av den kvantitative tekstanalysen, som utgjør oppgavens første del, er utarbeidet i samarbeid med Anne Hege Simonsen og Elisabeth Eide ved Høyskolen i Oslo. I 2003 begynte de arbeidet med prosjektet: "Norge fra halvkoloni til humanitær stormakt – 100 år med 'de andre' i norsk presse". Tanken bak prosjektet var å vise hvordan fremmede, eller 'de andre', har blitt fremstilt i norske aviser fra 1902 og fram til i dag. Jeg fikk tilgang til deler av dette materialet, mot å gjøre noe kodingsarbeid på materialet for Eide og Simonsen. Resultatet er at jeg har fått tilgang til et utvalg artikler som danner grunnlaget for min analyse av dekningen i henholdsvis 1991 og 2002. Klassekampen og Vårt Land var ikke inkludert i Eide og Simonsens prosjekt og er lagt til i etterkant av meg for å få bedre samsvar mellom den kvalitative og kvantitative undersøkelsen. Utvalget er trukket ved å konstruere to syntetiske uker, en for våren (februar-mars) og en for høsten (august-september) i henholdsvis 1991 og 2002.¹¹

Fordelen med en tallbasert opptegning er at den gir et godt bilde av hvilke typer saker som blir trykket, hvilke sjangere som er mest vanlig, hvilke kilder som brukes i sakene osv. For å unngå at noen enkeltsaker får dominere datamaterialet har Eide og Simonsen valgt syntetiske uker som utgangspunkt. Det gjør det imidlertid vanskeligere å følge konkrete nyhetssaker fra dag til dag. Dermed får man ikke den samme oversikten over dekningens forløp som man hadde fått hvis man hadde tatt for seg faktiske uker. Fordelen er at analysen gir et mer representativt bilde av nyhetsstoffet.

3.1.1 Avisene som undersøkes

De ni avisene i mitt utvalg representerer til dels ulike retninger i den norske avisfloraen. I fare for å male med litt bred pensel kan vi si at mens VG og Dagbladet er tradisjonelle tabloide løssalgssaviser som henvender seg til et bredt publikum, er Aftenposten (morgennummeret) landets største abonnementsavis (fullformat både i 1991 og 2002), også den med et relativt

¹¹ 'Ukene' konstrueres ved å ta mandag en uke, tirsdag neste, onsdag uka etter der osv. 'Våruka' består av dekningen: 04.02, 12.02, 20.02, 28.02 08.03, 16.03, 23.03, og 24.03. 'Høstuka': 05.08, 13.08, 21.08, 29.08, 06.09, 14.09, 21.09 og 22.09, begge år.

bredt nedslagsfelt, men med mindre sensasjonsfokus. Arbeiderbladet 1991/Dagsavisen 2002 (tabloid både i 1991 og 2002), er også primært en abonnementsavis, riksdekkende men med fokus på Oslo. Både Stavanger Aftenblad (abonnement), Bergens Tidende (abonnement) og Nordlys (abonnement) er regionaviser, men også med lokalt fokus mot henholdsvis Stavanger, Bergen og Tromsø. ”Meningsaviser som Klassekampen og [...] Vårt Land [...] henvender seg i første rekke til et politisk og ideologisk reflektert publikum som ønsker et supplement til lokalavisen” (Allern 2001:63). Klassekampen markedsfører seg selv som ”venstresidas dagsavis”, mens Vårt Lands grunnide er å: ”[f]orvalte kristen tro og tanke, og bidra til at dette får prege samfunnet og menneskers liv og valg” (Vårt Lands visjon og verdier).¹² Også når det gjelder økonomiske forhold og opplagstall er det store forskjeller. Mens tabloidavisa VG er Norges største avis med et opplag i 2004 på over 365 000, hadde den radikale Klassekampen kun 7.500 i opplag. Aftenposten har godt under halvparten av VGs opplag (under 150 000), mens Vårt Land hadde et opplag på 28 000, men likevel altså nesten fire ganger høyere enn Klassekampen sitt.¹³ Disse forholdene gir avisene ulikt handlingsrom og bidrar til å knytte ulike forventninger til hvilke nyhetene de presenterer, hvordan de presenteres og hvilken diskursiv tilnærming de velger. Hvor store ulikhetene er og på hvilke felter de gjør seg gjeldende vil delvis bli diskutert i den kvantitative analysen av afrikastoffet i de ni avisene, men særlig i analysen av sultdekningen der jeg tar for meg fire av de samme avisene.

3.1.2 Registrering av artikler

Alle artikler¹⁴ som handler om Afrika sør for Sahara, eller afrikanere som omtales i tekster der afrikanske land sør for Sahara nevnes, er tatt med i utvalget, uavhengig av om personen(e) eller begivenhetene som omtales befinner seg i eller utenfor kontinentet i den sammenheng de blir framstilt i teksten. Artikkelen er registrert med verdier på en rekke variabler. For det første er de registrert etter hvilken av de ni avisene de sto på trykk: (1) Aftenposten, (2) Arbeiderbladet/ Dagsavisen, (3) Bergens Tidende, (4) Dagbladet, (5) Nordlys, (6) Stavanger Aftenblad, (7) Verdens Gang (VG), (8) Vårt Land, og (9) Klassekampen. For det andre er sjangerbruken registrert:

¹² <http://www.vl.no/apps/pbcs.dll/article?AID=/99999999/OMVL03/50407016/1049>

¹³ www.mediebedriftene.no

¹⁴ Med ’artikkel’ menes et selvstendig tekststykke, den kodingsenhet som brukes i analysen. Det være seg notiser, nyhetsartikler, reportasjer, kommentarer e. lign

Sjanger

Hvilken sjanger en tekst kan sies å tilhøre sier dels noe om det produksjonsmønster teksten er underlagt, dels om hvilke forventninger som er knyttet til teksten (Larsen og Hausken 1999: 34). Tekstsjangere er dessuten både tids- og kontekstavhengige. Det som på begynnelsen av 1900-tallet ble betraktet som en nyhetssak ville i dag trolig bli sett på som en notis. Nyhetsartiklene på denne tiden var generelt mer kompakte og formelle i formen, ofte uten ingress, bilder eller journalistens navn. Noen entydige regler for hvordan man skal avgrense mellom de ulike sjangere finnes heller ikke. Denne analysen skiller mellom fem ulike sjangere: Notis, nyhetsartikkel, reportasje, kommentar og en restkategori, annet. De følgende definisjoner bygger delvis på Eide og Simonsens rapport: "Andre (foreløpige) delrapport", fra november 2004.¹⁵

Notis:

De fleste vil ha en umiddelbar forståelse av hva en notis er. Det er en relativt kort nyhetsrelatert tekst med en overskrift, men uten ingress. En notis er normalt ikke illustrert med bilde (r). Gunilla Byrman definerer notisen som kort tekst som er preget av konvensjoner og legger til at: "I notiserna får man reda på vad som är andra rangens nyheter en speciell dag" (1995:135). Men notisen brukes også i forkant av eller i kjølvannet etter en større nyhetssak som har gått over flere dager. Definisjonen har altså både normative og deskriptive egenskaper. Notisen befinner seg langt nede i hierarkiet av stofftyper og framstår ofte som fyllstoff. Ofte refererer notisen nyheter fra andre medier, omhandler gårdagens sak, eller saker som nyhetsredaksjonen ikke har prioritert å 'bygge ut', altså konstruere en egen sak på. Notisen er rett på sak og gir ikke rom for bakgrunnsinformasjon og analyser. Man kan legge til at nyhetsbyråenes stoff ofte framstilles i form av notiser.

Nyhetsartikkel:

I motsetning til notisen har nyhetsartikkelen både tittel og ingress, og kan være på mer enn en spalte. Dessuten inneholder den oftere åpne kildehenvisninger, sitater og bilder. Den klassiske nyhetsdefinisjonen er kompositorisk definert som artikkelen som kan kuttes bakfra, som har det viktigste først og besvarer spørsmål som hvem, hva, hvor og når – tidvis også hvordan og hvorfor, men dette gjelder jo også notisen. Nyhetsartikkelen er normalt høyere verdsatt i avisen enn notisen og produseres ofte av avisens egne medarbeidere, selv om mange aviser også trykker nyhetsartikler som bygger på eller er skrevet av nyhetsbyråene.

¹⁵ <http://home.hio.no/~elisabe/ramrappsist.htm>

Reportasje:

Definert ut ifra lengde vil notisen normalt være kortere enn nyhetsartikkelen som igjen vil være kortere enn reportasjen. To krav er sentrale i definisjon av reportasjen, i tillegg til en viss lengde, nemlig at reporteren må rapportere fra stedet, og at teksten må ha fortellende eller skildrende elementer. Reportasjen har også et svakere aktualitetskrav enn nyhetsartikkelen. Den kan være helt frikoblet for det generelle nyhetsbildet eller være bygget rundt hendelser eller forhold som allerede er i rampelyset (Eide og Simonsen 2004).¹⁶ Det finnes grensetilfeller der bredt anlagte nyhetsartikler er vanskelig å skille fra reportasjen, men normalt er denne sjangeren lett gjenkjennbar, blant annet ved at reporteren er mer synlig i teksten. Ofte har reportasjen dermed også et mindre formelt og faktaorientert språk enn nyhetsartikkelen og notisen. Bilder spiller ofte en avgjørende rolle i reportasjen. De fyller også ofte en mer selvstendig rolle i presentasjonen, i motsetning til i nyhetsartikkelen hvor de ofte fungerer som en virkelighetsgaranti eller som en bekreftelse av innholdet i artikkelen.

Kommentar:

Kommentaren skiller seg særlig fra notisen og nyhetsartikkelen ved at skribenten tar klart standpunkt i den aktuelle saken. Her er ingen krav om å tilstrebe objektivitet. Kommentarsjangeren formidler meninger, der skribenten selv, eller avisa (leder) står for innholdet. Både innsendt stoff (som jo har vært gjenstand for redaksjonell vurdering, deriblant kronikker men ikke leserbrev), redaksjonelle ledere og kommentarer, anmeldelser av bøker, konserter, filmer m.v. befinner seg i denne kategorien. Dette er altså en kategori med mange ulike typer tekster, som likevel holdes sammen fordi det dreier seg om uttrykk for synspunkter fra skribentens eller avisas side. Særlig interessant er i mine øyne lederartikkelen fordi den klargjør avisas holdninger, peker i retning av hvordan avisa ønsker å framstå og hvilke saker de synes er viktige. Det betyr ikke nødvendigvis at prioriteringer på lederplass får sitt motsvar i tilsvarende stor dekning i det redaksjonelle stoffet. Avgrensningsproblemet kan i noen tilfeller være i forhold til reportasjen som også ofte har en subjektiv vinkling der skribentens egne opplevelser, meninger og holdninger trer fram i teksten. Det er likevel sjelden man forveksler denne sjangeren med en annen, blant annet fordi layoutmessige forhold som plassering i avisa og overskrifter, normalt gir en klar pekepinn på at det dreier seg om en kommentar.

¹⁶ <http://home.hio.no/~elisabe/ramrappsist.htm>

Annet:

I denne kategorien finner vi alt annet stoff som ikke passer inn i de øvrige kategoriene. Det dreier seg om lange sitater, forhåndsamtaler av filmer, TV-programmer og tegneserier.

Tema

For det tredje er artiklenes tema registrert. Følgende tabell gir en beskrivelse av hva som ligger i de ulike temaverdiene.¹⁷

Tabell 3.1: Tema

Innholdsvariabel	Definisjon
1. Krig og konflikt	Krigshandlinger, opprustning, troppeforflytninger, opprør og flyktninger.
2. Fred	Fredsforhandlinger, fredsinitiativ, fredsaksjoner.
3. Sult og sykdom	Sykdommer, epidemier, også sultkatastrofer.
4. Ulykke og katastrofe	Naturkatastrofer: jordskjelv, flom og liknende. Fly, tog, gruveulykker.
5. Økonomi	Handelsavtaler, skipsfart og annen samferdsel produksjon, arbeidsliv.
6. Politikk	Valg, reformer, diplomati osv.
7. Bistand	U-hjelp, innsamlingsaksjoner, bistandsprosjekter.
8. Samfunn	Allmenne samfunnsbeskrivelser; ”slik lever de der”.
9. Kultur	Kunst, litteratur, film, musikk, teater og lignende: Kulturutøvere ute i verden eller på besøk i Norge.
10. Sport	Sportsbegivenheter/ utøvere ’ute’ eller på besøk i Norge.
11. Natur og miljø	Vekt på miljøspørsmål, natur, fjellklatring osv.
12. Rasisme	Artiklene fokuserer på rasisme/overgrep.
13. Kriminalitet	Både ute og hjemme: korrupsjon, narkotika, mord.
14. Annet	Div. inkl temaer med færre enn fem oppføringer.

Når det gjelder temakategorisering har det også her vært tvilstilfeller. En sak handler sjelden kun om ett forhold og i artikler der flere tema blir omtalt har det blitt registrert som en egen variabel (tema2). Det gjør det mulig å se på hvilke temaer som typisk er sekundærtemaer i saker om Afrika. Et eksempel er sultkatastrofer som ofte handler om befolkningens lidelser samtidig som det handler om bistand.¹⁸ Norskhet/europeiskhet er definert som en egen variabel, uavhengig av tema.

¹⁷ Tabellen bygger på Eide og Simonsens rapport.

¹⁸ Merk: det empiriske grunnlaget for analysen av sultdekningen er ikke trukket fra den kvantitative analysen av afrikadekningen generelt, men baserer seg på et selvstendig utvalg.

Videre har jeg registrert hvilke åpne kilder som kommer til orde i teksten, deres kjønn og om de kommer fra afrikanske land eller land i nord (USA, Europa) og om de tilhører eliten eller sivilbefolkningen: (1) Elite-nord-mann, (2) Elite-nord-kvinne, (3) Elite-sør-mann, (4) Elite-sør-kvinne, (5) Sivil-nord-mann, (6) Sivil-nord-kvinne, (7) Sivil -sør-mann, (8) Sivil-sør-kvinne, (9) Ukjent-Skjult, (10) Internasjonale organisasjoner. Med elite menes høytstående representanter for organisasjoner, institusjoner, politikere, ledere og kjendiser. Med sivil menes sivilbefolkning, vanlige hjelpearbeidere o.lign. En slik registrering gir en pekepinn på hvem som får uttale seg om et bestemt tema og dermed hvem som kan utøve en form for definisjonsmakt over hvordan leseren forstår emnet. Registreringen gir også en pekepinn på maktforholdet mellom mennesker fra land i nord og fra afrikanske land, når den afrikanske 'virkeligheten' skal beskrives. Jeg har også registrert om artikkelen er produsert av nyhetsbyråene eller av avisas egen reporter: (1) Norsk Telegrambyrå (NTB), (2) Reuters, (3) Agence France-Presse (AFP), (4) Associated Press (AP), (5) Egen reporter, og (6) Annen, ukjent.¹⁹ I likhet med sjangerregistreringen forteller det noe om hvor høyt avisredaksjonen prioriterer stoffet. Hvis man setter en egen reporter til å lage en sak, kan man si at avisa prioriterer saken i større grad enn hvis man trykker en byråartikkel. Dessuten forteller fordelingen noe om hvor stor betydning de ulike byråene har for framstillingen i norske aviser.

Jeg har forsøkt å undersøke fordelingen mellom positive og negative nyheter. Det viste seg imidlertid å være svært vanskelig å plassere mange av artiklene på denne variabelen og etter min mening tilførte ikke registreringen analysen noe vesentlig. Ofte vil et fenomen eller hendelse være positiv for en part, men negativt for en annen. Dessuten vil mediene, uansett tema eller område, som regel omtale flere negative enn positive begivenheter og nyheter.

Videre er fokus eller hovedfortelling i saken registrert under temakategoriene: (1) offer, (2) overgriper, (3) forsoning, (4) helt, (5) utvikling, (6) annet. (7) den gode hjelper, og (8) kaos og uorden. Hensikten med en slik kategorisering er å vise hvilke narrative strukturer som går igjen i materialet og hvilke roller man kan si personene som blir omtalt eller som uttaler seg i teksten tar eller blir gitt. De ulike verdikategoriene var dels inndelt på forhånd og dels kom de fram under registreringsarbeidet. Det har på ingen måte vært min hensikt å presse alle artiklene inn i en av de åtte verdiene og mange av artiklene har dermed havnet i kategorien 'annet'. Disse er plassert i kategorien annet. Jeg har også registrert om artikkelen

¹⁹ Kategorien annen/ukjent inneholder dels artikler med manglende byline, men også DPA, Ritzau, BBC, IPS og andre byråers stoff. Der flere byråer har vært involvert i redigeringen er første byrågjengivelse registrert. (Hvis kilden f. eks oppgis å være Reuters-AP-NTB, er Reuters kreditert).

er skrevet fra Afrika eller fra Norge/nord. Det kan si noe om nærheten til stoffet og hvor mye av innholdet som bygger på direkte erfaringer som journalisten har hatt i området. Man kan naturligvis skrive en artikkel om afrikanske forhold uten å ha vært utenfor kontordøra, men en tilstedeværelse i området man rapporterer fra vil sannsynligvis gi bedre innsikt i kontekstuelle forhold og tilgang til egne kilder og bilder. Til slutt har jeg registrert om norskhet og/eller europeiskhet er sentralt i saken. F. eks om et norsk selskap er rammet i forbindelse med opprør i et afrikansk land eller om norske hjelpearbeidere uttaler seg om en sultsituasjon i et afrikansk land. Hensikten her er å undersøke hvor ofte Norge/Europa i Afrika brukes som inngang til stoffet, heller enn den afrikanske nyhetssaken på egne premisser²⁰.

3.1.3 Reliabilitet, validitet, generaliserbarhet

Kategoriene og verdiene på alle variablene er i utgangspunktet konstruerte. Det finnes ingen naturlig inndeling verken for å dele inn artiklene etter tema, sjanger, kilder, hovedfortelling eller andre kvantitative mål. Avisartikler inneholder mange slags typer informasjon og de kvantitative aspektene lar seg vanskelig fange, uten å redusere mengden informasjon og dermed overse andre (interessante) aspekter. Slik sett representerer operasjonaliseringen fra teoretiske begreper til målbare variabler og verdier en utfordring i forhold til analysens definisjonsmessige validitet (Østbys m.fl. 1997:37). Man kan alltid i prinsippet tenke seg en annen inndeling, andre kategorier og verdier enn de jeg har skissert ovenfor. Grensene mellom de ulike verdiene vil heller ikke alltid være like tydelige. F. eks kan det være kort vei mellom en sak som handler om fred og en som handler om krig/konflikt. Et annet eksempel er sult/sykdom og bistand. Østbys m.fl. viser til Lundkvists (1981) definisjon når de skriver at: "Med (kvantitativ) innholdsanalyse vil vi her mene dataregistrering og analyseteknikk som søker mot en systematisk, objekt og kvantitativ beskrivelse av innholdet i et budskap" (Østbys m.fl. 1997:204). Målet om en objektiv beskrivelse av innholdet i budskapet må her forstås som et ideal snarere enn en faktisk realitet. De ulike valgene i forskningsprosessen gjør det vanskelig, om ikke umulig, å faktisk tegne et objektivt bilde av: "innholdet i et budskap" og dermed innholdet i dekningsprosessen. Intersubjektivitet kan være et like nyttig begrep og innebærer en samordning av hvordan man skal kode de ulike enhetenes verdier på variablene, slik at man unngår store avvik og sprik i tolkningen av tekstene. Hvis alle som deltar i kodingsprosessen arbeider på tilnærmet samme måte er det også større sannsynlighet for at man får reliable funn. En intersubjektivitetstest er foretatt våren 2005, der man undersøkte om de som kodet materialet, hadde en lik oppfatning om hvordan det skulle gjøres. Testen førte

²⁰ Mer om metodiske avveininger i den kvantitative analysen se Appendiks 1 Avgrensning metode: Kvantitativ registrering

til noen justeringer i forhold til hvordan artiklene skal kodes, samt at noen kategorier ble slått sammen (f. eks økonomi som opprinnelig var delt opp i to kategorier). 'Norsk vinkling' ble dessuten utskilt som en egen variabel og dermed strøket som mulig temaverdi. Disse endringene var i store trekk allerede gjennomført i min del av datamaterialet. Til tross for de overnevnte problemene i forhold til kategorisering, mener jeg at den valgte metoden sikrer god reliabilitet. Arbeidet med innsamling av artikler og kodingen av disse har vært grundig og i de fleste tilfeller har det vært uproblematisk å plassere artiklene i passende verdikategorier. Der det har vært tvil har jeg diskutert med Eide og Simonsen om hvordan kodingen bør gjennomføres, slik at vi har fulgt lik praksis.

Om metoden åpner for å gi svar på de skisserte problemstillingene og om det dreier seg om valide funn er mer kompliserte spørsmål å redegjøre for. En av grunnene til at jeg har valgt et flerleddet metodeverktøy er nettopp for å kunne øke validiteten til de konklusjoner oppgaven framlegger. Isolert sett vil en kvantitativ analyse gi et enkelt og oversiktlig bilde over dekningen i en periode, men den kan f. eks ikke gi noen fornuftig forklaring på hvorfor saker får det omfanget de får. Man kunne også økt validiteten ved å se på flere uker enn to og dermed fått et større antall artikler. Man kunne også sett på dekningen i flere år, for å begrense den betydning som store enkeltsaker vil få for dekningen noen år, selv om en 'normaldekning' er og blir en utopisk størrelse. Man kunne altså fått mer sikre konklusjoner ved å utvide analysedataet, men jeg mener likevel at omfanget er stort nok til å si mye om dekningens kvantitative struktur.

1991 og 2002 er ikke valgt ut tilfeldig, men er en del av et større utvalg år som er valgt ut i Eide og Simonsens prosjekt. Et viktig punkt i utvelgelsen av årstall har vært å unngå år der Norge og nordmenn dominerer norske avisers utenriksdekning (pga. fredsmegling, store ulykker osv.). Et annet poeng var å få et passende (ca 10 års) intervall mellom årstallene fra 1902-2002. Dessuten har det vært en ambisjon å prøve å fange år med jevn dekning framfor avvikene, i den grad det lar seg gjøre. Artiklene er derimot plukket ut helt tilfeldig, gjennom en syntetisk konstruksjon av to uker. En for våren og en for høsten. Det burde tilsi at man får et representativt utvalg av artikler det aktuelle året.

3.1.6 Gavens dilemma

Denne kvantitative delen er kommet i stand i samarbeid med Eide og Simonsen. Dermed har jeg fått tilgang til et stort datamateriale, begreper, veiledning og et visst forskningsfokus, som jeg har satt stor pris på i startfasen av oppgaven. Denne nyttige gaven har likevel bidratt til å gi oppgaven et litt annen retning enn jeg i utgangspunktet hadde tenkt meg. For det første

hadde jeg et ønske om å undersøke avisenes dekning av Afrika nærmere i tid, enn 1991 og 2002. Det ville trolig gitt større troverdighet til oppgavens påstander om hvordan avisene dekker kontinentet i dag. Ut i fra det kvalitative fokuset i oppgaven, som er å se på hvordan mediene dekker sult i Afrika, er det likevel en fordel å se nettopp på 1991 og 2002. I begge disse åra havnet Afrika i medienes søkelys, som sultens kontinent. Dermed blir de også interessante tidsstudier av hvordan avisene håndterte rollen som formidlere av krisene. Det andre problemet ligger i at Eide og Simonsen har valgt ut andre aviser enn de jeg hadde tenkt å ta for meg. De ønsket å se på de største avisene og de som i tillegg hadde eksistert i hele hundreårsperioden. For meg var det også viktig å se på de største avisene, men ikke at avisene har eksistert lenge. Viktigere for meg er det heller at avisene representerer ulike arter i den norske avisfloraen, fordi jeg dermed kan si noe om hvilken rolle avisas profil og format synes ha for dekningen. Jeg ønsket derfor å sammenligne sultdekningen i Klassekampen og Vårt Land, som begge er nisjeaviser med fokus på utenriksstoff fra henholdsvis et radikalt og et kristent ståsted, med VG og Aftenposten som begge forsøker å nå et bredt publikum, men som likevel skiller seg fra hverandre på viktige områder. I og med at Vårt Land og Klassekampen ikke er med i Eide og Simonsens opprinnelige utvalg, har jeg tatt dem med og registrert dem i etterkant. Hensikten med det er å kunne sammenligne kvantitative og kvalitative egenskaper ved de ulike avisene og dermed se sammenhenger mellom dekningen av Afrika generelt og dekningen av sult i Afrika, spesielt.

3.2 Diskursanalytiske dypdykk

Den kvalitative diskursanalytiske delen er oppgavens hoveddel og tar for seg hvordan to afrikanske sultkatastrofer ble dekket, i 1991 og 2002. I 1991 dreier det seg om sult i Sudan, Etiopia, Eritrea og Somalia. I 2002 dreier det seg primært om sult i det sørlige Afrika. Jeg tar for meg dekningen i Aftenposten, VG, Vårt Land og Klassekampen i begge åra.

3.2.1 Avgrensning

Først gir jeg en kort beskrivelse av omfanget av dekningen i de ulike avisene. Dette innebærer å undersøke hvor mange artikler som ble skrevet om emnet i perioden jeg tar for meg, beskrive hvilke faser man kan si dekningen går igjennom og hva som ser ut til å initiere endringer i dekningen, fra en fase til den neste.²¹ Deretter har jeg valgt ut til sammen åtte tekster, fire fra 1991 og fire fra 2002, som jeg mener viser interessante trekk ved de forskjellige avisenes tilnærming til krisene. Jeg ser særlig på hvordan tekstene aktualiseres,

²¹ Denne kvantitative gjennomgangen må ikke forveksles med den kvantitative analysen av afrikastoffet generelt og bruker et annet empirisk grunnlag. Sultanalysen er primært en kvalitativ analyse, men ser også på noen kvantitative aspekter og følger dekningen over tid.

hvilke nyhetskriterier de kan sies å oppfylle eller nyhetsverdier de kan sies å representere. Jeg ser også på mer narrative aspekter ved tekstene, altså hvordan historiene blir fortalt, hvordan teksten forholder seg til leseren og hvilke roller de ulike aktørene i tekstene gis. Dessuten diskuterer jeg hvordan bilder, overskrifter og plassering får betydning for inntrykket teksten skaper. Oppgaven går ikke i særlig grad inn i hvordan tekstene blir produsert og hvilke økonomiske og andre rammer som ligger til grunn for dekningen, utover det som kommer fram i svarene de utenriksansvarlige i avisene gir. En slik analyse kunne gitt flere svar på hvordan artiklene faktisk blir til og hvordan ulike krefter (kilder, redaksjonene, tid, interesser og økonomi) får betydning i artikkelens tilblivelsesprosess, men en slik produksjonsanalyse ligger utenfor denne oppgavens rammer. Jeg har også valgt å ikke foreta noen studier av hvordan tekstene blir mottatt av leserne i og med at oppgavens fokus er rettet generelt mot avisenes framstilling av Afrika og spesielt mot dekningen av sultkatastrofer.

Matmangel, sult og sultkatastrofer er tilbakevendende, men også tildels vedvarende realiteter i mange afrikanske land sør for Sahara. Ifølge FNs matvare- og landbruksorganisasjon, FAO var 204 millioner mennesker underernærte bare i dette området i perioden 2000-2002.²² Det utgjør mer enn 30 prosent av befolkningen. 1991 og 2002 var likevel år der temaet ble viet større oppmerksomhet enn vanlig i mediene, inkludert de norske. For 2002 har jeg sett på til sammen 67 tekster gjennom året basert på treff i Ateskt og avisenes egne arkiv. På grunn av manglende digitale arkiver for 1991 har det vært vanskelig å følge den samme metodiske tilnærmingen dette året. Derfor har jeg, basert på Aftenpostens digitale arkiv, tatt for meg dekningen i de to månedene der sultkatastrofen framstår som mest omtalt, januar og februar 1991. Fra mikrofilm har jeg deretter hentet ut de 41 artiklene som omtalte sultkatastrofen i disse to månedene i de fire avisene.²³

Jeg har valg å se helt bort fra dekningen i andre medier enn aviser. Særlig fjernsynsdekningen av sultkatastrofen kunne vært interessant å analysere, i forhold til min problemstilling. Et eksempel på fjernsynets betydning for dekningen kan vi se under sultkatastrofen i Etiopia i 1984-85. Matkrisen hadde allerede blitt behørig dekket av avisene sommeren 1983, men det var ikke før britisk fjernsyn sendte to reportasjer, sommeren og høsten 1984, at katastrofen fikk bred dekning (Moeller 1999:123-124). Årsaken til det var sannsynligvis fremvisning av rystende bilder av avmagrede kropper og enorm lidelse og mediets evne til å engasjere seerne følelsesmessig. Mens en avisartikkel lettere kan velges

²² http://www.fao.org/documents/show_cdr.asp?url_file=/docrep/006/j0083e/j0083e00.html

²³ Se Appendix 2 Avgrensning metode: Diskursanalyse, for mer om valgene i prosessen.

bort ved å bla over til neste side, kan en fjernsynsreportasje ha en mer suggererende effekt, der det er vanskeligere å nekte å ta den andres lidelse inn over seg, som mottaker. På den annen side er det kanskje bare unntaksvis at mediene faktiske har denne evnen til å mobilisere publikum: "Det betyr ikke at vi er ute av stand til å kjenne medfølelse. Men først og fremst kjenner vi at vi ikke kan gjøre noe fra eller til [...] kanskje følger vi ubehag – ikke så mye over lidelsen som over vår handlingslammelse" (Rasmussen 2001:186). Likevel er det altså tilfeller der fjernsynets (medienes) rapporteringer ser ut til å være utslagsgivende for handling, i form av innsamlingsaksjoner som f. eks under de nevnte sultkatastrofene i 1991 og 2002, etter tsuamikatastrofen eller etter jordskjelvet i Pakistan 2005. Men for å mobilisere til handling må trolig omfanget av dekningen være av et visst format. Innsamlingsaksjonene nevnt ovenfor var på ingen måte like store, noe som trolig i noen grad samvarierer med omfanget av mediedekningen. Men andre faktorer virker også inn og det er lett å tolke samvariasjon som kausalforbindelser. Et annet aspekt som kunne vært interessant å se nærmere på er hvordan fjernsynets dekning spiller inn på og samvirker med avisenes dekning av katastrofer av denne typen. Når jeg likevel velger å se bort i fra dette har det dels med at en undersøkelse av fjernsynsnyhetenes dekning av Afrika relativt nylig er gjort (Roti Dahl 2003), dels fordi dette materialet er vanskeligere tilgjengelig og dermed mer arbeidskrevende å få fatt på, noe som igjen hadde gått utover andre deler av analysen. Særlig for 2002 ville det være nærmest uoverkommelig å undersøke samspillet mellom mediene i dekningen av sulten i det sørlige Afrika, på grunn av økningen i antall sendinger (fjernsyn, radio) og typer medier (nettaviser). En ren avisanalyse har sine begrensninger, men kan også si mer om hva som er avismediets egenart i dekningen og på hvilken måte ulike typer aviser forvalter sin rolle som formidler i denne type saker.

3.2.2 Forutsetninger for diskursanalysen

Man kan argumentere for at diskursanalyse likeså mye et teoretisk perspektiv som en metodisk tilnærming (Chouliaraki og Fairclough 1999:16-17). I denne sammenhengen er det likevel naturlig å presentere diskursanalysen under den metodiske gjennomgangen, fordi jeg bruker den som et aktivt verktøy i tekstanalysen. Enkelte har hevdet at kravet til en bestemt metode i humanistisk basert forskning burde avvises og heller erstattes av begrepet forskningskompetanse (Fetveit 2000). Grunnen er at bruken av metodebegrepet vil kunne marginalisere denne type forskning til fordel for samfunnsvitenskaplige perspektiver. Metode er et etablert og viktig fundament i samfunnsvitenskaplig forskning, der det å lete etter representative, generaliserbare, målbare funn, basert på klart definerte forskningsmessige regler

står helt sentralt. Spørsmål om representativitet og generaliserbarhet gir i mange tilfeller liten mening i humanistisk orienterte studier. Ved å bruke begrepet forskningskompetanse retter man mer av oppmerksomheten mot hvilke ferdigheter og kunnskaper som skal til for å gjennomføre et bestemt prosjekt. Jeg bruker likevel termen metode, i betydningen framgangsmåte, uten at det innebærer noe rigid regelverk for hvordan analysen gjennomføres. Heller er det snakk om et teoretisk fokus og en rekke spørsmål til teksten som danner grunnlaget for analysen. For å unngå at analysen av sultdekningen blir for 'nærsynt' følger jeg dessuten dekningen over tid og supplerer dermed næranalysen med en kvantitativ redegjørelse for dekningen. Likevel innebærer metodevalget at andre svar enn de jeg skisserer er mulige på de spørsmål som oppgaven stiller. Utfordringen ligger dermed i å argumentere for at analysen gir interessante og troverdige beskrivelser av en sosialt konstruert virkelighet: "Som sosialkonstruksjonist har man ikke den ret, som besiddelsen av sanheden giver. Men man har den ret, som alle mennesker principielt har, til at intervenere i den demokratiske debat for at fremme sine egne overbevisninger om et bedre samfund" (Jørgensen og Philips 1999:168). For at andre også skal kunne feste lit til den 'intervensjon' jeg foretar, er det derfor helt sentralt å klargjøre hvilke premisser, svakheter og metodiske valg som ligger til grunn for de svarene jeg gir.

Diskursanalysen har som utgangspunkt at språket har tette koblinger til sosiale fenomener (som journalistikk): "language is an irreducible part of social life, dialectically interconnected with other elements of social life..." (Fairclough 2003:2). Metoden deler dermed det anti-essensialistiske verdenssyn som ligger til grunn for nyhetssosiologiens betraktninger av nyheter som konstruksjoner. Fairclough mener riktignok at denne sosialkonstruktivistiske modellen legger for stor vekt på at språket konstruerer sosiale realiteter. Han mener man må skille mellom fortolkningen og konstruksjon, og at selv om sosiale fenomener som familie, samfunn, eller båtliv i utgangspunktet kan sees på som konstruksjoner, er det ikke gitt at våre tekstlige fortolkninger (av de sosiale fenomenene) endrer konstruksjon av disse. Det er avhengig av kontekstuelle fenomener som sosiale realiteter om hvem som foretar 'konstruksjonen' (Fairclough 2003:8-9). Avstanden mellom dette synet og den formen for nyhetssosiologi som jeg bruker i denne oppgaven framstår likevel som relativt liten. For meg synes det som om de deler en forståelse av at språket, og dermed teksten, ligger som et lag mellom virkeligheten og vår evne til å fatte den. Resultatet blir dermed at: "...alt kan studeres *som* tekst – som fenomener bundet sammen av en kode. Dette innebærer selvfølgelig ikke at alt er tekst. Det betyr snarere at alt kan leses *som* tekst" (Neumann 2001:23). Diskursanalytisk forskning har dermed som premiss en kritisk holdning

til selvfølgelig viten og til det som tas for gitt i våre fortellinger om verden, nettopp på grunn av språkets nødvendige rolle som bindeledd mellom virkeligheten og oss (Jørgensen og Phillips 1999:13-14). For eksempel kan man si at regn er et naturfenomen som skjer uavhengig av om mennesker opplever det eller ikke, men i det øyeblikk vi begynner å forklare eller beskrive fenomenet (konstruere det tekstlig), må vi foreta konstituerende valg på vegne av det objektet eller fenomenet som vi beskriver. Er det bare en regnbyge, styrtregn, duskregn eller høljer det ned? Hva er konsekvensene av at det regner og hvorfor regner det egentlig? Med en gang man begynner å beskrive fenomenet framheves noen egenskaper, mens andre ignoreres gjennom det språket vi har til rådighet (Jørgensen og Phillips 1999:17-18). Slik er det også med nyhetsartikler. Tanken er at tekstene (artiklene) er bærere av sosiale normer, holdninger, maktforhold m. m, og at de dermed både deltar i og skaper ulike typer diskurser. Det betyr likevel ikke at enhver tekst får betydningen for det sosiale fenomenet den omhandler. Det vil, som Fairclough hevder, blant annet være avhengig av hvem språkbrukeren er (Fairclough 2003:9). En annet teoretisk forutsetning for diskursanalysen er at vår viten om verden alltid vil være historisk og kulturelt betinget. Vår opplevelse av identitet og vårt verdenssyn kunne vært annerledes og vil endres over tid, avhengig av kulturelle og historiske forhold. Diskursanalysen forutsetter også at det finnes en sammenheng mellom vår måte å forstå verden på og de sosiale prosessene vi inngår i, og at det i disse sosiale prosessene foregår 'kamper' om hvordan verden skal og bør forstås og hvilken 'virkelighet' som er sann. Dessuten forutsetter diskursanalysen at det finnes en sammenheng mellom slik viten (virkelighetsoppfatning) og sosial handling. Forskjellige verdensbilder gir dermed opphav til ulike typer sosial handling. Dermed får den sosiale konstruksjon av viten og sannhet konkrete sosiale konsekvenser og er med på å skape det sosiale rommet (Burr 1995:2 ifølge Jørgensen og Phillips 1999:13-14).

Det finnes ulike typer diskursanalyse og kjernebegrepet diskurs har ingen klar og allmenngyldig definisjon. Ifølge Phillips og Jørgensen deler likevel de fleste teoretiske retningene, oppfatningen av at diskurs innebærer tanken om at: "sproget er strukturert i forskjellige mønstre, som vores udsagn følger, når vi agerer inden for forskellige sociale domæner" (Jørgensen og Phillips 1999:9). Fairclough avgrenser diskurs til å være språkbruk som en form for sosial praksis (Fairclough 1995:54). Det er med andre ord ikke bare teksten i seg selv som er av interesse, men hvordan omlandet rundt teksten preger den og gir den betydning. Hvilke spor av verden og verdensbilder vi kan finne igjen i en tekst blir dermed sentralt. I konkret forstand definerer Fairclough begrepet 'en diskurs' som språket brukt i representasjon av en sosial praksis fra ett gitt ståsted (f. eks en marxistisk-, liberal- eller

konserverativ- politisk diskurs). Med litt andre ord kan vi dermed forstå *en* diskurs som: "...en måte å tale på der giver betydning til opplevelser ud fra et bestemt perspektiv" (Jørgensen og Philips 1999:79). Andre eksempler kan være 'bistandsdiskursen', 'nasjonalismediskursen', eller diskursen rundt 'sult i Afrika'. En diskurs har dermed med kunnskap og kunnskapsproduksjon å gjøre, ved at den (diskursen) presenterer hvordan verden framstår (hvilken kunnskap den som ytrer seg har om verden) fra et bestemt perspektiv. Representasjoner av f. eks sykdom vil være forskjellige i en tradisjonell medisinsk diskurs, sammenlignet med f. eks en homøopatisk medisinsk diskurs. På samme måte vil jeg anta at representasjon av afrikanere vil være ulik innen for en tabloid fortolkning av afrikanske sultkatastrofer, sammenlignet med en tradisjonell 'seriøs' fortolkning av diskursen. Sentralt i analysen er dermed å vise hvordan disse diskursene kommer til uttrykk i tekstene og ikke kun hvilke diskurser de ulike tekstene trekker på.

Et annet sentralt begrep er sjanger²⁴, som man kan definere som språkbruk forbundet med og bestemmende for en bestemt sosial praksis som f. eks intervju sjangeren eller reklamesjangeren (Fairclough 1995:56). Begrepet sjanger er likevel flertydig hos Fairclough og kan også brukes, slik jeg har brukt det i den kvantitative delen, til å kategorisere ulike typer tekster etter visse skjematiske egenskaper (1995:85). Men også innenfor tekstens skjematiske struktur, kan det finnes ulike sjangere (teksttyper) som f. eks narrative, argumenterende eller formanende.

Gjennom nærlesning av tekster, sammenligninger med andre lignende tekster og andre forhold som påvirker tekstens betydning og tilblivelse, er tanken at man kan pakke ut noen av de maktforhold som teksten er bærer av (konstituert av), og får betydning for (konstituerende for). Dermed kan man se klarere noe av det som tas for gitt i tekstene, de verdiene som tekstene rommer og som bl.a. kan si noe om hvordan 'vi' betrakter både oss selv og 'de andre' (identitet og relasjoner). Her er vi inne på noe av kjernen i Faircloughs kritiske analyse, ved at metoden gjennom avdekking av representasjon, identiteter og relasjoner i tekstene og hvilke diskurser og sjangere tekstene er bærere av, kan si noe om diskursens ideologiske egenskaper. Ideologi er her forstått som en 'betydning' i maktens tjeneste (Thompson 1984 ifølge Fairclough 1995:14). Altså elementer i en tekst som bidrar til å skape og gjenskape ujevne maktforhold og opprettholde underordningsmekanismer. Fairclough argumenterer dermed for den kritiske diskursanalysens evne til å avdekke medienes språk, gjennom å vise hvordan verden blir representert, hvilke identiteter de som blir omtalt eller

²⁴ Merk at definisjonen av sjanger i sultanalysen er videre enn den jeg bruker i den kvantitative analysen av afrikastoffet.

'deltar' i tekstene blir tillagt, og forholdet eller relasjonene mellom disse (1995:5). Representasjon er her forstått i en videre forstand enn i dagligtalen, nemlig som: "sosialt reproduerte fakta [...] ting eller fenomener i den tapning de fremstår for oss, altså ikke tingene i seg selv, men tingene silt gjennom det som kommer mellom oss og verden: sproget, kategoriene osv" (Neumann 2001:33). Når det gjelder identitetskonstruksjon, så er det er nært knyttet til relasjoner. 'Vi' defineres som motsatsen til 'den andre', men disse identitetene er ikke faste og er avhengig av kontekstuelle faktorer. Å definere hva som ligger i ulike identiteter og relasjonene mellom dem, kan si noe om de samhandlingsmønstre/konflikter som er med på å forme tekstene og dermed også diskursene (Neumann 2001:125). Språket man tar i bruk er formet av det sosiale, men bidrar samtidig til å forme, endre eller opprettholde sosiale forhold, gjennom å etablere sosiale identiteter, sosiale relasjoner og vitens/tros-systemer (Fairclough 1995:55). Det gjelder naturligvis også for Faircloughs eget begrepsverden: "...such a metalanguage is essential for a critical literacy of media language..." (Fairclough 1995:202). Dette 'metaspråket' er også i endring og Fairclough benytter f. eks andre kategorier i sin framlegging av sin kritiske diskursanalyse i boka *Analysing discourse* fra 2003, enn han bruker i *Media Discourse* fra 1995 og *Discourse and Social Change* fra 1992. Heller ikke de to sistnevnte er helt innbyrdes konsistente. De mest sentrale begrepene som diskurs, sjanger, intertekstualitet, interdiskursivitet m.fl. er likevel fortsatt bærebjelkene i analysen. For å bruke Faircloughs egen distinksjon, framstår ikke endringene i modellen som 'konstruerende' for hvordan man foretar en diskursanalyse, men heller som en 'nyfortolkning'. Som Fairclough skriver et annet sted: "Too rigid an analytical framework can lead one to lose sight of the complexities of discourse" (1992:125). Poenget må vel være å bruke det analytiske rammeverket som et verktøy i den grad det bidrar til å si noe interessant om analyseobjektet. Jeg vil i hovedsak bruke det analytiske rammeverket slik det presenteres i tidligere bøker (Fairclough 1995 og 1992).

3.2.3 Den konkrete bruken av diskursanalysen

Jeg skal bruke et diskursanalytisk verktøy til å undersøke tekster og diskursiv praksis i fire aviser.²⁵ Et sentralt spørsmål er hvordan mediernes diskursorden virker inn i deknningen av et bestemt nyhetsdiskurs, nemlig 'sult i Afrika' i de to tilfellene (casene) jeg tar for meg (1991 og 2002). Tanken er at måten mediene forholder seg til sultkatastrofene på (den konkrete diskursen), kan si noe om hvordan de forholder seg til Afrika som nyhetsfelt, og dermed også

²⁵ Framgangsmåten som følger hviler delvis på Faircloughs egen, slik den er beskrevet i Fairclough 1992: 225-240.

avdekke trekk ved 'medienes diskursorden'. Med diskursorden mener jeg de vanlige måtene å bruke språket på innen et sosialt felt, som i mediene. Ofte vil det være strid om hva som er akseptert innen diskursordenen og hvor grensene til andre diskursordener går (Fairclough 1995:55-56). Analysen tar utgangspunkt i alle relevante tekster som er skrevet om sultsituasjonen i en utvalgt periode i 1991 og i hele 2002. Deretter har jeg valgt ut fire tekster fra hvert av de to åra er tatt ut for en nærmere analyse. Disse er enten såkalte monumenter, altså tekster som fungerer som knutepunkter eller forankringspunkter i diskursen og gir den struktur (Andersen 1994 ifølge Neumann 2001:52), eller av andre grunner interessante (som f. eks for å vise forskjeller mellom de ulike avisenes dekning, eller illustrere ulike faser i dekningen). I 1991 tar jeg for meg en notis i Vårt Land: "Advarsel om Afrika- sult" (5.1.1991), en nyhetsartikkel i Aftenposten: "Trues av sultedød" (8.1.1991), en lederartikkel i Klassekampen: "Mat brennes" (6.2.1991) og en kommentartegning i VG (7.2.1991). I 2002 tar jeg for meg en nyhetsartikkel i Klassekampen: "– USA sniker inn genmodifisert mat" (1.8.2002), en nyhetsartikkel i VG: "13 mill. kan dø" (26.8.1992), en reportasje i Vårt Land: "Sult mot nye høyder" (29.8.2002) og en reportasje i Aftenposten: "Frakter mat inn, HIV ut" (24.9.2002). I den kvalitative delen kommer jeg tilbake til hvorfor jeg har valgt ut akkurat disse tekstene. Jeg har også forsøkt å finne fram til 'kildetekster' der det har vært mulig. Dette er tekster som artiklene er konstruert med utgangspunkt i (f. eks fra hjelpeorganisasjonenes pressemateriale).

Selve analysen består av to sentrale størrelser hos Fairclough: Den kommunikative begivenhet (teksten) og diskursordenen, som det vekselvis blir fokusert mot i analysen (Fairclough 1995:56-74).

Den kommunikative begivenhet:

Enhver tekst kan analyseres på tre nivåer ifølge Fairclough. For det første kan man analysere diskursiv praksis, for det andre kan man studere selve teksten og for det tredje kan man analysere den sosiale praksis som teksten befinner seg innenfor (m.a.o. de sosiale/kulturelle begivenheter teksten deltar i).

Diskursiv praksis

Når man ser på diskursiv praksis handler det om hvilke forhold som påvirker tekstproduksjonen (redaksjonelle valg, medieformat, produksjonsforhold) og tekstkonsumpsjon (hvordan tekstene leses hos publikum, hvilke rammer som omgir resepsjonen). Jeg vil i liten grad analysere tekstkonsumpsjon både fordi jeg ikke har tilgang til

data og fordi en slik analyse ligger utenfor oppgavens problemstillinger, som retter seg mot avisenes framstilling og vurderinger. Analysen av diskursiv praksis ser også på intertekstuelle forhold, hvordan sjangere og diskurser fra andre tekster finnes igjen i den aktuelle teksten. Der dette er helt åpent kalles det for manifest intertekstualitet. En avisartikkel kan også sees som del i en intertekstuell kjede. Tanken er her at teksten har sin opprinnelse i andre tekster som den trekker på og endrer i prosessen (Fairclough 1995:77). Et eksempel på en slik prosess kan være en FAO-rapport²⁶ om fare for sult i flere afrikanske land som brukes i en pressekonferanse om rapporten fra hjelpeorganisasjonene, som igjen danner fundamentet i en nyhetstekst med utgangspunkt i pressekonferansen, som igjen leses og danner grunnlag for debatter om innholdet osv. I de tilfeller jeg har tilgang til denne typen materiale vil også slike intertekstuelle kjeder analyseres. Dette er mest aktuelt for analysen av sultdekningen i 2002, der tilgangen til disse dokumentene er bedre enn hva gjelder for 1991. Et annet spørsmål er hvordan den kommunikative begivenheten (avisteksten) forholder seg til diskursordenen. Her er poenget å undersøke om diskursordenen utfordres gjennom en kreativ adapsjon av tilgjengelige diskurser, eller om den re-presenteres gjennom en konvensjonell bruk av diskurser og sjangere (Fairclough 1995:60). Kreativ diskursiv praksis kan også kalles interdiskursivitet, ved at skribenten (mer eller mindre bevisst) trekker på alternative diskursordener. På denne måten er den enkelte tekst, på sitt riktig nok begrensede vis, med på å bekrefte eller utfordre den gjeldende diskursive orden. Fairclough ser også, på dette diskurspraksis-nivået, på hvordan teksten er bygget opp i forhold til mulige fortolkninger. Sentrale spørsmål her er hva som skal til for at en leser skal få noen mening ut av teksten og hva det tas for gitt at leseren vet i sin fortolkning av teksten.

Fairclough bruker samlebetegnelsen 'diskurstyper' både om sjangere og diskurser og det han kaller aktivitetstype og stil. Med aktivitetstype menes en sosial situasjon eller handling og de subjektposisjonene som inngår i denne som man kan finne igjen i teksten (f. eks en intervjusituasjon). Stilbegrepet er tredelt og omhandler 'tenor' (relasjonen mellom deltagerne i en interaksjon), 'mode' (hvorvidt det dreier seg om skriftlige eller muntlige tekster) og 'rhetorical mode' (typen retoriske modus teksten er eksempel på f. eks argumenterende, informerende, skildrende) (Halliday 1978 ifølge Fairclough 1992:125-127). Dette er også relevante egenskaper ved teksten som framtrer i kombinasjon med ulike diskurser og sjangere. Når det gjelder representasjon av diskurser handler det her f. eks om i hvilken grad bistandsorganisasjonenes og myndighetenes språk adapteres i mediedekningen,

²⁶ FAO er FN's matvareorganisasjon. De lager bl.a rapporter om hvilke områder som trues av matmangel og sult.

eller om mediene, i sin konstruksjon av nyhetssaken, utdeliggjør grensene mellom reporter og kilde. Hvis man f. eks bruker direkte sitat opprettholdes og tydeliggjøres grensene mellom den representerende diskursen (reporterens stemme) og den representerte diskursen (intervjuobjektets utsagn) (Fairclough 1995:81). Hvem som egentlig kommer til orde i teksten kan avdekkes ved å skille mellom tre ulike funksjoner i teksten: 'animator' (den som skriver teksten ned på papiret), 'author' (den som er ansvarlig for ordvalg og komposisjon) og 'principal' (instansen som får sin posisjon representert) (Goffman 1981:144 ifølge Fairclough 1992:78). I og med at produksjon av avistekster er kollektive prosesser, vil det ofte være vanskelig å skille mellom rollen som 'author' og 'animator'. Tilsynelatende vil ofte journalisten ikle seg begge disse rollene, mens kildene gis rollen som 'principal'. Hågvar mener avisene, ved å framstille artikkelen som skapt av journalisten alene med journalistens signatur (byline), dermed gir et falskt inntrykk av at journalisten er tekstens 'author' og til og med 'principal', mens artikkelproduksjon i all vesentlighet er en kollektiv prosess (Hågvar 2003:39). Selv om dette synet har mye for seg synes det for meg som om graden av kollektivitet i produksjonen varierer svært mye både mellom aviser og ikke minst mellom ulike typer sjangere og presentasjonsformer. Jeg har ikke foretatt noen produksjonsanalyser, men vil likevel tro at journalister i, økonomisk sett, fattige aviser med høyt produksjonspress i større grad selv står som 'author' i teksten, enn i aviser som har råd til å gjennomføre mer omfattende kvalitetskontroll og omarbeiding av tekstene før de trykkes.

Selve teksten

Når det gjelder selve teksten kan man analysere samhandling og dominans slik det gir seg utslag i artiklene. Hvem setter dagsorden i teksten (principal) og hvilke roller gis de ulike aktørene? Dessuten kan man se på hvilke representasjoner som blir gjort gjeldende, hvordan skribenten/journalisten og leserens identitet blir etablert og hvordan forholdet mellom skribent og leser blir konstruert. Man kan også se på hvordan teksten er bygget opp fra ord til setninger, avsnitt, overskrifter osv. Når det gjelder grammatiske egenskaper peker Fairclough særlig på transitivitet (transitivity), modalitet (modality) og tema (theme) (1992:235). Transitivitet handler om hvordan begivenheter og prosesser forbindes eller ikke forbindes med subjekter og objekter og hvordan den handlende part noen ganger ikke eksplisitt blir nevnt i en setning. Et eksempel på hvordan dette kan arte seg ser man i setningen: "[Hjelpeorganisasjonene] advarte mot at Afrikas sult-ofre blir satt i skyggen av Golfkrisen og Øst-Europas krise". (Vårt Land 5.1.1991). Hvem som handler (setter sultofrene i skyggen) kommer ikke fram i teksten og prosessen framstår nærmest som noe som bare skjer av seg

selv, uten menneskers deltagelse. Alternativt kunne man f. eks ha skrevet at det er ”mediene”, ”regjeringen” eller ”det internasjonale samfunn” som står ansvarlig for at sultofrene blir satt i skyggen av krigen. En ytterligere svekkelse av den handlende instans i setninger har man ved nominalisering, som innebærer at verb blir substantivert og dermed ’tingliggjort’. Et konstruert eksempel kan være ”sultkatastrofen i Afrika - en glemt krise”. Her slås det fast som en faktaopplysning at katastrofen er glemt. Det framstilles som en kjensgjerning, noe som skjuler at det ligger en handling til grunn for forglemmelsen. Noen har glemt, men prosessen og hvem som står ansvarlig forblir ukjent. Modalitet angår talerens grad av tilslutning til det han eller hun uttrykker, f. eks ved bruk av moderasjonsord som kanskje, på en måte. Mer vanlig i mediene er likevel bruk av kategoriske modaliteter, der opplysninger presenteres som fakta selv om det egentlig er snakk om tvilstilfeller eller synspunkter. Ifølge Jørgensen og Philips er denne bruk av kategorisk modalitet med på å avspeile og fremme medienes autoritet (1999: 95-96). Tema handler ikke bare om hva som er hovedtema for artikkelen, men også hvordan undertema aktualiseres og utheves. Et annet sentralt punkt er å se på ordvalg og bruk av metaforer.

Sosial praksis

Analysen av den sosiale praksis retter seg for det første mot medienes økonomiske, politiske og kulturelle forutsetninger, for det andre mot forholdet mellom den diskursive praksis og den diskursorden den befinner seg i (Jørgensen og Philips 1999:98). Når det gjelder førstnevnte hevder Fairclough at man gjennom medietekster kan undersøke kulturelle endringsprosesser: ”Media texts constitute a sensitive barometer of sociocultural change...” (1995: 52). Et eksempel er hvordan avisene i økende grad henvender seg til leseren som konsument heller enn f. eks som samfunnsborger, tydeliggjort ved f. eks DU-journalistikkens gjennombrudd i kulturjournalistikken. Denne typen endringer kan, ifølge Fairclough, dels si noe om kulturelle trekk i samtiden, dels noe om hvordan mediene er med på å konstituere endringer på det kulturelle feltet. Når det gjelder politiske aspekter handler det om hvilke politiske rammer som ligger til grunn for mediene, hvor uavhengige de kan sies å være og om de har et politisk grunnsyn som premiss for journalistikken. Selv om partiavisens tid langt på vei er forbi, vil jeg hevde at det fortsatt er tildels store forskjeller i den politiske forankringen i de fire avisene som inngår i min analyse. Jeg vil også mene at denne forankringen får betydning for journalistikken også på det området jeg tar for meg, selv om det sannsynligvis er tydeligere på andre felt. Analysen av den sosiale praksis dreier seg også om de ideologiske egenskaper ved medienes uttrykk, om de re-produserer dominante maktforhold eller oppjonerer mot disse.

Økonomiske forhold handler dels om eierskap (privat- offentlig) og dels om hvilke økonomiske føringer som, uansett eierstruktur, strukturerer medienes handlingsrom (Fairclough 1995:62).

Den andre delen av analysen av den sosiale praksis dreier seg om å se forholdet mellom den diskursive praksis og den diskursordenen den inngår i. Sentralt her er å undersøke det nettverket av diskurser som den diskursive praksis er en del av, hvordan de er distribuert og regulert (Jørgensen og Philips 1999:98). Et tenkt eksempel kan være dekningen av sultkatastrofer der 'medienes diskursorden' ofte hviler tungt på 'bistandens diskursorden'. De sentrale kildene, kunnskapen, noen ganger også bilder og 'saker', tilbys gjerne mediene fra organisasjonene som ønsker å få oppmerksomhet om kriser (og kanskje også sin egen rolle i hjelpearbeidet). I den grad mediene adapterer diskurser og sjangere fra organisasjonene foregår det dermed en sammensmeltning mellom de to diskursordenene på dette feltet. Journalistikken kan nærme seg markedsføring for organisasjonene. Men noen (journalister, medier, organisasjoner) vil trolig opponere mot en slik utvikling, enten fordi organisasjonenes budskap blir forvrengt eller misforstått i mediene, eller fordi medieinstitusjonene ønsker uavhengighet fra sine kilder. Dermed kan det oppstå 'diskursive kamper' der det strides om hvor uavhengig mediene bør være av organisasjonene, om de skal takke ja til sponsede turer osv. Lignende 'kamper' foregår kanskje særlig rundt 'markedets diskursorden' sin økende innflytelse på journalistikken, det Fairclough kaller "The marketization of discourse" (1995:12). Et annet eksempel er dekningen av Irakkrigen i 2003 og diskusjonen rundt journalister som reiste med den amerikanske hæren (embedded journalists).

Diskursanalyse er ikke spesielt godt egnet til å undersøke den delen av den sosiale praksis Fairclough kaller ikke-diskursive, altså de økonomiske, politiske og kulturelle rammene som omgir teksten og den diskursive praksis. Kanskje særlig fordi Fairclough tar for seg svært få tekster i sine analyser, er det vanskelig å si noe fornuftig om hvordan tekstene får betydning for den sosiale praksis. Jørgensen og Philips mener at man, for å bote på dette problemet, kan se på flere tekster: "Hvis man analyserer reproduksjon og transformasjon av diskurser på tværs av en række tekster, er det nemmere at vise, hvordan dynamiske diskursive praksiser også er med til at konstituere og forandre den sosiale verden" (1999:102). I min analyse går jeg kun grundig inn i til sammen åtte tekster, men ser samtidig på alle tekstene som er trykket i den aktuelle perioden og som handler om sultsituasjonene i 1991 og 2002. Mange av disse trekkes også inn i framstillingen for å få fram særegenhetene og likhetene mellom de ulike avisenes dekning. Mine konklusjoner blir da forhåpentlig mer robuste og mindre sårbare overfor 'tekstlige tilfeldigheter'. Jeg trekker også inn nyhetssosiologiske

forklaringsmodeller i denne delen av oppgaven for å få større innsikt i betingelsene for nyhetsproduksjon.

Diskursordenen

Den andre hoveddelen av analysen handler om diskursordenen, altså om settet (systemet) av diskurser og sjangere som tas i bruk innen et sosialt rom eller en sosial institusjon. Spørsmålet er hvordan diskursordenen forholder seg til den diskursive praksis og til andre nærliggende diskursordener (Jørgensen og Phillips 1999:83). Eksempel på slike diskursordener kan være en 'offentlig diskursorden' i forhold til en 'privat diskursorden'. De fleste medier befinner seg i skjæringspunktet mellom en privat (finansiering, forbrukerjournalistikk, publikum) og en offentlig (informasjon, avdekke kritikkverdige forhold, offentlige kilder) diskursorden og trekker dermed, på ulikt vis, på settene av sjangere og diskurser som ligger i disse diskursordenene i dannelsen av 'medienes diskursorden'. Endringer i diskursordenen kan dermed si noe om sentrale kulturelle og samfunnsmessige endringer, f. eks forholdet mellom den private og offentlige sfære (Jørgensen og Phillips 1999: 63). Både internt innen en diskursorden og eksternt mellom diskursordener kan man analysere det Fairclough kaller valgreasjoner og kjederelasjoner. Når Fairclough snakker om valg er det ikke snakk om helt frie handlinger, men handlinger med en sterk sosial forankring: "Externally, the issue is how the order of discourse of the media chooses within, and appropriates, the potential available in adjacent orders of discourse. Internally, the issue is to describe the paradigms of alternative discursive practices available within the order of discourse of the media, and the conditions governing selections amongst them" (Fairclough 1995:64). Kjederelasjoner kan, som valgreasjonene, også analyseres både innenfor medienes diskursorden og eksternt, fra medienes kilder til konsumpsjon av tekster:

...a communicative event in the mass media can be regarded as in fact a chain of communicative events. Such chains are partly internal – the process of text production within a media institution is a chain of communicative events – and partly external – the source communicative events at one end of the chain lie outside the media, as do the communicative events (conversations, debates, reports) which media texts may themselves be sources for (Fairclough 1995:65).

Avgjørende i analysen er å vise hvilke valg som tas der de ulike leddene i kjederelasjonen både internt og eksternt møtes. Her er det koblinger til det jeg beskrev ovenfor under diskursiv praksis, nemlig intertekstuelle kjeder og interdiskursivitet, noe som vel viser at dette dreier seg om analytiske kategorier der de ulike nivåene i realiteten overlapper hverandre, selv om man analytisk forsøker å holde de fra hverandre. For å kunne gi en karakteristik av hva

som kjennetegner medienes diskursorden er to spørsmål sentrale, ifølge Fairclough. For det første: Hvor enhetlige eller variable er medienes diskursive praksis? For det andre: Hvor stabile eller foranderlige er de? Hvis de er stabile og enhetlige kan vi snakke om hegemoniske strukturer. Hvis de derimot er variable og foranderlige er det trolig et tegn på samfunn i endring eller der ulike diskursive praksiser konkurrerer innenfor samme diskursorden (Fairclough 1995:65-66). Hegemoni, i Faircloughs univers, er likevel heller ikke noe helt fast, men resultat av forhandlinger om betydning, noe som muliggjør motstand mot disse strukturene (Fairclough 1992:87-88).

3.2.4 Forutinntatt analyse?

I mine øyne er det et problem med Faircloughs perspektiv at de analytiske modellene nærmest legger til grunn at det har skjedd en sammensmeltning mellom en 'offentlig' og en 'privat' diskursorden, til fordel for den private; og at kommersialiseringen spiser seg inn på stadig nye domener, der det 'formelle' erstattes av 'det uformelle'. Fairclough setter sin egen analyse inn i en forskningstradisjon som nærmest a priori er skeptisk til en del (gitte) samfunnsmessige endringer:

Critical social research designs and changes its research programme to try to respond to the great issues and problems of the day. Much of this research is now focused upon 'new capitalism' - contemporary transformations of capitalism, 'globalization', neo-liberalism, and so forth - because a better understanding of these changes and their effects, and of possibilities to inflect them in particular directions, or resist them and develop alternatives, is widely seen as crucial to improving the human conditions (Fairclough 2003:203).

Mange av disse endringene er høyst reelle og representerer utfordringer for forskningen, men Faircloughs perspektiv oppfatter jeg som normativt, noe overnevnte sitat også peker i retning av. Fairclough tar nærmest for gitt at disse endringene faktisk skjer, uten å komme med overbevisende materiale til støtte for sitt syn, utover spredte eksempler. Deretter konkluderer han med at det å utvikle alternativer til denne utviklingen betraktes av svært mange som avgjørende for å forbedre forholdene for menneskene. Min anvendelse av Faircloughs begreper vil i mindre grad være fokusert mot endringsprosesser, med mindre de faktisk gjør seg gjeldende i tekstene. Jeg har dermed heller ikke (bevisst) lett etter tekster som eksemplifiserer en på forhånd gitt (negativ) 'nyliberal' utvikling innen journalistikken. Mitt hovedanliggende er ikke å påvise et dominant utviklingstrekk der mediene blir stadig mer 'kommersielle' og 'uformelle', men å vise hvordan ulike avisene framstiller den delen av verden jeg tar for meg og i noen grad hvorfor de gjør det på den måten.

Til tross for disse innvendingene mener jeg dermed at Faircloughs modell er et godt verktøy i analysen av sultdekningen. Sammen med intervjuer og den kvantitative gjennomgangen gir det analytiske perspektivet rom for å analysere den enkelte tekst og avisenes dekning på flere nivåer for dermed å gi et mer utfyllende bilde av hva som kjennetegner sultdekningen i den enkelte avis.

3.3 Intervjuer

Høsten 2003 gjennomførte jeg en del intervjuer med utenriksredaktører/ansvarlige i flere norske aviser i forbindelse med en semesteroppgave (Tornås 2003). I denne oppgaven bruker jeg dels disse intervjuene, dels nye intervjuer foretatt høsten 2004, 2005 og våren 2006. Fra VG har jeg, etter samtale med utenriksredaktør Frode Holst, intervjuet utenriksjournalist Per Olav Ødegård, fra Aftenposten utenriksredaktør Nils Morten Udgaard, fra Bergens Tidende utenrikssjef Atle M. Skjærstad, fra Stavanger Aftenblad ansvarlig redaktør i Tom Hetland, fra Dagsavisen (Arbeiderbladet i 1991) utenriksredaktør Eirik Sagflaat, fra Vårt Land utenriksredaktør Bjarte Botnen og fra Klassekampen utenriksredaktør Peter M Johansen. Ansvarlige i Dagbladet og Nordlys har ikke svart på mine henvendelser. I tillegg har jeg intervjuet NRKs afrikakorrespondent, Tømm Kristiansen, journalist i Klassekampen Maren Sæbø, tidligere journalist i Vårt Land (nå i Dagsavisen) Geir Arne Bore og journalist i VG Egil Svendsby (på telefon). Intervjuene er ment som et supplement til den øvrige analysen og er, med ett unntak, foretatt via e-post. Tanken bak dette er at jeg dermed kunne gjennomføre en ganske stor mengde intervjuer, samtidig som det ikke tidsmessig ville gå ut over andre deler av oppgaven. Dessuten sparer metoden tid fordi intervjuobjektet selv formulerer teksten, slik at man slipper å transkribere intervjuene. Intervjuobjektet kan også selv bestemme tid og sted for intervjuet (Gubrium og Holstein 2001:608). Likevel innebærer metodens effektivitet en del begrensninger. For det første er et e-postintervju mindre personlig enn et intervju som gjøres ansikt-til-ansikt. I en personlig intervjusituasjon er det lettere å forstå mer av hva intervjuobjektet egentlig mener gjennom ikke-tekstlig kommunikasjon som håndbevegelser, ansiktstrekk, bruk av ironi, intonasjon o.s.v. Dessuten er det lettere å skape den nødvendige tilliten mellom intervjuobjekt og intervjuer når man kan se og hilse på vedkommende (Gubrium og Holstein 2001:613). Svarene i et e-post intervju vil vanligvis være mer formaliserte og nøkterne enn i en samtale. Når intervjuobjektet selv skriver svarene vil ofte vedkommende veie sine ord med større omhu enn i en muntlig sammenheng. Noe som i verste fall kan føre til mindre oppriktige svar når man så og si ser hva man mener. Dessuten er

det min erfaring at svarene i e-post intervjuer blir kortere enn tradisjonelle ansikt-til-ansikt intervjuer. Det at intervjuobjektet selv må skrive ned svarene gjør trolig at man fatter seg i korthet.

For øvrig peker Gubrium og Hostein på tre faktorer som er særlig viktig ved e-postintervjuer (2001: 618). For det første må man være påpasselig med å forsikre intervjuobjektet om at opplysninger vil bli behandlet på en god måte og til et nyttig formål. Desstuen må man ”lytte” gjennom teksten til hva intervjuobjektet egentlig mener og om vedkommende kanskje har mer på hjertet, men prøver ut om han får respons fra intervjueren, altså om det er åpning for utdypning og oppfølging av noen spørsmål. Det er også viktig å forklare fravær ettersom det kan oppleves som om man har glemt intervjuobjektet. For å forsikre intervjuobjektene har jeg forsøkt å redegjøre kort og greit for hva temaet og rammene for intervjuet er. Det har imidlertid vært viktig for meg ikke å si for mye i introduksjonen til spørsmålene. Dette har jeg gjort både for ikke å skremme bort de travle menn jeg har forsøkt å få i tale med for mye tekst, og for ikke å gi for mange ledetråder til hva slags type svar jeg vil ha ut av spørsmålene. Intervjuguiden²⁷ legger også tydelig opp til at intervjuet ikke vil ta særlig lang tid og at antall spørsmål er begrenset (11-12 stykker eller færre). Jeg har også tilpasset intervjuguiden til hver enkelt av de elleve respondentene. Dialogproblemet har blitt forsøkt løst ved at jeg har sendt oppfølgingsspørsmål på e-post, der jeg har følt behov for det.

På tross av at metoden klart har åpenbare svakheter, mener jeg den kan forsvares og gir nyttig kunnskap om hvordan avisene prioriterer og hvorfor de tar de valg de gjør.

3.3.1 Menn med makt

Ti av mine elleve intervjuobjekter menn. Kanskje er det en tilfeldighet, men mer sannsynlig er det at utenriksjournalistikk fortsatt regnes som menns domene. Jeg har ingen oversikt over kjønnsfordelingen blant utenriksjournalister generelt, men det at over 90 prosent av mine respondenter, som primært er sentrale beslutningstakere i redaksjonene, er menn gir likevel en klar pekepinn på en maskulin dominans i utenriksjournalistikkens tetsjikt. Hvilke konsekvenser har i tilfelle det? I og med at produksjon av nyheter er en sosial prosess vil også personene som deltar i prosessen, hvem de er og hvor de kommer fra, få betydning for hvordan stoffet behandles og blir presentert. Det er dermed rimelig å anta at man ville fått andre prioriteringer hvis flere kvinner hadde innehatt disse sentrale ledelsesfunksjonene, selv om flere kvinner i redaksjonen ikke er noen garanti for en annen type journalistikk: ”Snarere er det slik at kvinnelige journalister i mange tilfeller blir sosialisert inn i en mannlig

²⁷ Intervjuguide vedlegg nr 2

journalistisk kultur. Den er ikke uttalt. Den sitter i veggene, i form av taus samstemmighet om hva som er viktige saker og hva som ikke er det...” (Eide 2000:193). Den journalistiske profesjonstankegangen, altså summen av verdier og måter å ’gjøre ting på’ i en nyhetsredaksjon, gir kanskje vel så mange føringer på ledelsens stoffprioriteringer som kjønn og bakgrunn. Men, noe av denne profesjonstankegangen er kanskje også skapt nettopp av menn som tenker på menns vis? Jeg nøyer meg med å påpeke at det synes å være få kvinner i de mest sentrale stillingene innen norsk utenriksjournalistikk. Svaret på om utenriksjournalistikken og dermed også afrikadekningen ville vært annerledes med flere kvinner, ligger utenfor denne oppgavens fokus.

Selv om det er koblinger mellom oppgavens kvantitative og kvalitative analyse, bygger disse på to ulike sett med datamateriale. Ovenfor har jeg først redegjort for de metodiske valg som er foretatt i den kvantitative analysen av afrikadekningen i norske aviser, deretter har jeg redegjort for hvordan jeg bruker et diskursanalytisk perspektiv i analysen av sultdekningen i 1991 og 2002.

4.0 Afrikanske nyheter

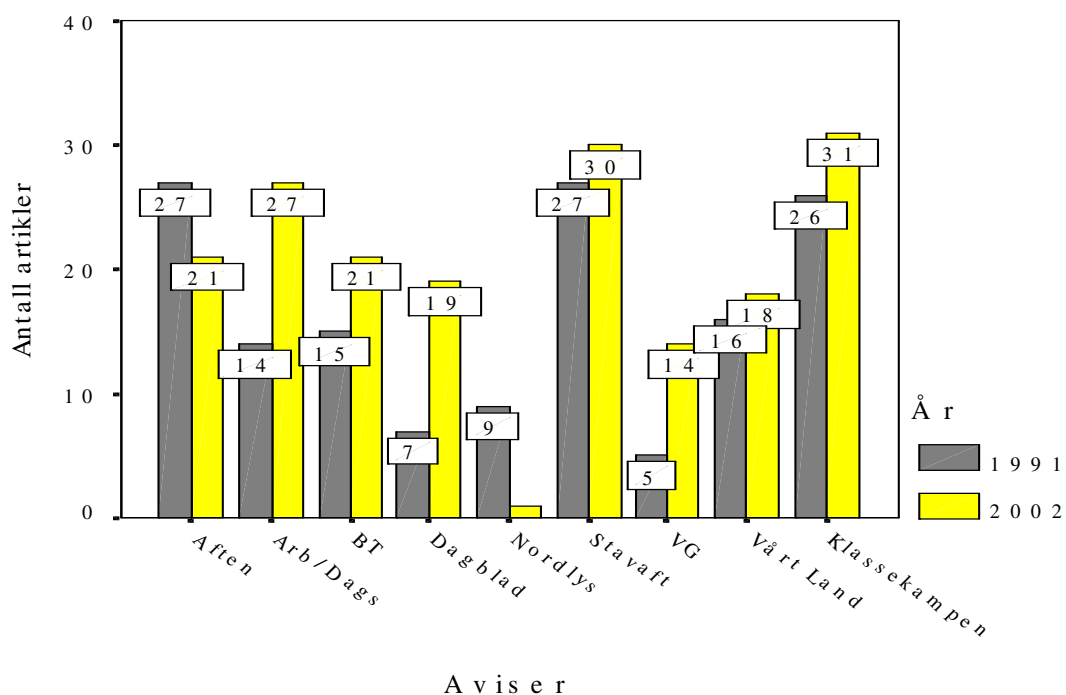
- kjent stoff og tunge strukturer

Nyhetsstoffet fra Afrika faller inn i kjente mønstre. Dette kapittelet tar for seg hvilke temaer norske aviser tar for seg i dekkningen av Afrika, hvilke kilder som benyttes, hvilke sjangere, og hovedfortellinger avisene tar i bruk. Til sammen utgjør utvalget i de ni avisene 328 artikler fra de to åra. Litt færre fra 1991 (146) enn 2002 (182). 1991 var et år preget av mange store internasjonale hendelser. Det er nok å nevne Golfkrigen, prosessen mot opphevelsen av apartheid i Sør-Afrika og oppløsningen av Sovjetunionen. 2002 var derimot mer preget av hendelser i året som hadde gått (angrepet i New York og Washington 11. september 2001) og opptakten til krigen mot Irak som kom året etter (mars 2003). For Afrikas del er det i begge de to åra en nyhetssak som dominerer. I 1991 var det prosessen fram mot oppløsningen av apartheid. I 2002 var det president Robert Mugabes politikk overfor de hvite farmerne i Zimbabwe. Dessuten er sultkatastrofene som rammet det sørlige Afrika i 2002 og Afrikas Horn i 1991 med på å prege dekkningen.

4.1 Frekvens

Oversikten nedenfor viser hvor mange artikler de ulike avisene hadde om eller fra Afrika i 1991 sammenlignet med 2002.

Figur 4.1: Antall registrerte artikler (N = 328) Absolutte tall

Søylediagrammet viser tydelig at det er en del variasjoner mellom avisene. Selv om det er til dels store forskjeller for den enkelte avis når det gjelder omfang i 1991 og 2002, så er de relative ulikhetene mellom avisene ganske stabile. Aftenposten og Nordlys er de eneste avisene som har færre saker i 2002 enn i 1991, mens Dagsavisen og Dagbladet har en markant økning i antall saker i samme periode. Det er Klassekampen og Stavanger Aftenblad som har flest artikler på trykk, mens VG og Nordlys har færrest. Vårt Land og Bergens Tidende ligger midt på treet begge år. Tilsynelatende kan det se ut som om det har skjedd en del endringer fra 1991 til 2002, men i og med at antallet artikler i utvalget er relativt lite, er det neppe grunnlag for å gi for bastante konklusjoner. F. eks har VG 14 registrerte artikler i 2002 mot kun fem i 1991. Noe av denne økningen skyldes en stor artikkel om en svindelliga i Nigeria som inneholder flere undersaker, registrert som selvstendige artikler. For Nordlys sin del er det også en påfallende endring i motsatt retning, fra ti noteringer i 1991 til kun en i 2002. At dekningen dermed er redusert med 90 prosent er likevel neppe riktig, selv om en nedgang er sannsynlig.²⁸

4.2 Tematisk inndeling

Alle artiklene er kategorisert etter hva som er hovedtema og dessuten etter hva som er bi-tema, der to eller flere tema er sentrale i teksten. Som tabellen viser handler f. eks artikler om bistand også ofte om andre temaer, som sult og sykdom. Som vi ser er det, kanskje litt overraskende, særlig politikk, men også krig, konflikt og bistand som dominerer:

²⁸ Som eksempelet VG og svindlerligasaken viser vil effekten av store enkeltartikler være relativt større for aviser med få oppføringer totalt. En så stor artikkel ville også hatt en effekt hvis det hadde blitt registret i f. eks Klassekampen, men den relative forskjellen i forhold til de andre avisene ville ikke endret seg i særlig grad.

Tabell 4.1: Tema i artiklene 1991 og 2002 (N = 328) Prosent

	1991		2002		Totalt	
	Hoved-tema	Bi-tema	Hoved-tema	Bi-tema	Hoved-tema	Bi-tema
Politikk	14 %	19 %	29 %	19 %	22 %	19 %
Krig og konflikt	21 %	18 %	12 %	24 %	16 %	21 %
Bistand	16 %	2 %	9 %	11 %	12 %	7 %
Ulykke	13 %	1 %	4 %	1 %	8 %	1 %
Sult/sykdom	8 %	14 %	7 %	9 %	7 %	12 %
Kultur	6 %	2 %	6 %	3 %	6 %	3 %
Sport	6 %	2 %	6 %	-	6 %	1 %
Kriminalitet	4 %	10 %	7 %	4 %	6 %	7 %
Fred	4 %	6 %	4 %	1 %	4 %	3 %
Økonomi	4 %	12 %	3 %	2 %	4 %	7 %
Natur og miljø	-	-	5 %	6 %	3 %	3 %
Rasisme	1 %	(8)	2 %	(12)	2 %	(20)
Annet	4 %	(3)	8 %	(4)	6 %	(7)
Totalt	100 % (146)	100 % (84)	100 % (182)	100 % (90)	100 % (328)	100 % (174)

Fordelingen viser at bildet som tegnes av Afrika i norske medier ikke er entydig. Selv om det skrives mye om sult, sykdom, krig og konflikt, så er det lang fra de eneste temaene og det er dessuten færre slike saker i 2002 (19 prosent), enn i 1991 (29 prosent). Den mest markante forskjellen kan man se i kategoriene krig/konflikt og politikk. Krigs- og konfliktstoffet har nesten blitt halvert fra 21 til 12 prosent, samtidig med at det skrives nesten dobbelt så mye om politiske prosesser, valg og reformer i 2002 i forhold til i 1991 (fra 14 % til 29 %). I samme periode har det også vært en nedgang i antallet kriger og en økning i antallet mer eller mindre vellykkede demokratier i Afrika sør for Sahara. NRKs Afrika-korrespondent mener likevel mediene i liten grad har dekket disse prosessene som skjedde i kjølvannet av den kalde krigens slutt: "Fra 1990 og fem år fremover gikk 54 afrikanske land over til flerpartistyre. Det ble knapt nevnt. Ett dusin kriger tok slutt da den kalde krigen gled over, fordi supermaktene ikke lenger var villig til finansiere dem. Denne sammenheng har jeg knapt sett dekket" (Intervju med NRKs Afrika-korrespondent Tømm Kristiansen (6.11.2003)).

En viktig årsak til at disse sammenhengene ikke i særlig grad har blitt dekket, ligger trolig nettopp i den virkelighetsbeskrivelsen som Kristiansen gir. 'Den kalde krigens diskurs' opphørte å eksistere med Sovjetunionenes oppløsning i 1991 og dermed kunne ikke afrikanske land og deres konflikter lenger aktualiseres i dette perspektivet av internasjonale medier. Maktaksen gikk ikke lenger over Afrika og den viktigste faktoren for om et område får oppmerksomhet eller ikke, nemlig betydning for de internasjonale maktstrukturene (Holm m.fl. 2000:23), var ikke lenger tilstede. Men til tross for en nedgang i stoffet om krig og

konflikt aktualiseres Afrika sør for Sahara fortsatt i dette perspektivet og fortsatt er mange av landene i området mer preget av væpnede konflikter, sammenlignet med alle andre områder: "Most of the world's armed conflicts now take place in subSaharan Africa [...] At the turn of the 21st century more people were being killed in wars in this region than in the rest of the world combined" (Human Security Report 2005:4).²⁹

Bistand er hovedtema i ni prosent av sakene i 1991 mot 16 prosent i 2002, med andre ord en ganske stor økning. Bistandsstoff er vidt definert og inkluderer også innsamlingsaksjoner og nødhjelpsrelaterte temaer. Det er også disse temaene som oftest blir omtalt. Av de 51 sakene som enten har bistand som hoved- (39 stk.) eller bi-tema (12 stk.), handler de aller fleste om innsamlingsaksjoner som settes i gang, anslag på hvor mye penger organisasjonene har fått inn, men også om ulike bistandsprosjekter og om organisasjonenes arbeid i ulike land. Man skulle kanskje forvente en økning i antall artikler som problematiserer om bistanden fører noe godt med seg og hvilke resultater utviklingsarbeidet gir. Mitt utvalg er for lite for å si noe sikkert om det har foregått en dreining mot en mer kritisk dekning av bistandstemaer. Begge år finnes det eksempler på denne typen saker, som: "Rådyr reise for kronprinsparet"(Dagsavisen 8.3.2002), der pengebruken til bl.a Norad i forbindelse med kronprinsparets besøk i Mosambik blir problematisert, et annet er Dagbladets leder 20.2.2002: "Perler for svin", som kritiserer at Norge ikke har stanset bistanden til Zimbabwe (Mugabe) tidligere. Dessuten ble det trykket kronikker i Aftenposten 4.2.2002: "Stans pengestrømmen til Mosambik" og 24.3.2002 "Den nasjonale fortellingen om den norske samaritan" som på ulike måter problematiserer norsk bistand. Også i 1991 er det eksempler på kritiske artikler om norsk bistand: Klassekampen 21.9.1991: "Norad skjønner kvinnebistanden" og en kronikk i Dagbladet 13.8.1991: "Afrikanske utfordringer". Det er også noen artikler som tematiserer afrikanske lands behov for å bekjempe korrupsjon, skjære ned på militærbudsjett osv. Hovedvekten ligger likevel på registrerende eller positivt ladde notiser og korte nyhetssaker om nødhjelpsaksjoner, innsamlingsaksjoner og bistandsprosjekter.

Afrika som mottaker av bistand og hjelp og offer for kriger, konflikter, sult og sykdom utgjør altså, sammen med politiske prosesser, størstedelen av det tematiske spekteret. Nils Morten Udgaard i Aftenposten tror likevel ikke Afrika får mer negativt fokus enn andre områder hvis man tar høyde for de problemene kontinentet faktisk sliter med: "...tvert imot, den norske befolknings grunnholdning overfor Afrika er positiv, så vidt jeg kan se (Intervju

²⁹ <http://www.humansecurityreport.info/index.php?option=content&task=view&id=28&Itemid=63>

med utenriksredaktør i Aftenposten, Nils Morten Udgaard (24.10.2003)). Bjarte Botnen i Vårt Land tror Afrika har fått en sterkere plass i nordmenns bevissthet de seinere åra: ”En norsk avis skrev for mange år siden at Afrika kunne synke i havet uten at noen vil savne kontinentet, men jeg tviler på om det gjelder i dag. Mandela og Sør-Afrikas forvandling har sammen med folkemordet i Rwanda sunket inn i mange menneskers bevissthet” (Intervju med utenriksredaktør i Vårt Land, Bjarte Botnen (20.5.2005)). Eirik Sagflaat i Dagsavisen mener det negative bildet av Afrika er dominerende: ”men vi kan heller ikke fortie de krigene og katastrofene som faktisk skjer. Spørsmålet er hva vi kan bringe i tillegg. Vi forsøker å gi et mer balansert bilde [...]. Problemet er at dette er stoff vi stort sett må reise til Afrika og hente selv. Vi gjør det. Men på grunn av omkostningene ikke i det omfang jeg gjerne skulle ønske” (Intervju med utenriksredaktør i Dagsavisen Erik Sagflaat (24.10.2003)).

Peter M Johansen i Klassekampen mener problemet ikke er at mediene skaper et for negativt bilde av situasjonen på kontinentet. Heller tvert om:

Den er verre enn hva media gir inntrykk av og har blitt verre gjennom de siste 25 åra. Det er derfor nødvendig å løfte fram Afrikas elendighet i dette perspektivet. Men ja, media framstiller ofte konflikter endimensjonalt, for eksempel som etniske massedrap, uten å gå bak hendelsene. En del av reportasjestoffet har imidlertid en mer positivt karakter ved å synliggjøre levende mennesker under harde vilkår” (Intervju med utenriksredaktør i Klassekampen, Peter M. Johansen (24.10.2003)).

Tom Hetland i Stavanger Aftenblad deler Johansens syn på den endimensjonale framstillingen og mener de store nyhetsbyråene og mediene har mye av skylda for det: ”...det er nok også slik at store internasjonale media formidler eit stereotyp bilde, dels styrt av behovet for drama. Og kampen om bistandskronene kan føra til at NGO'ane er med på det same spelet” (Intervju med ansvarlig redaktør i Stavanger Aftenblad, Tom Hetland (1.11.2004)).

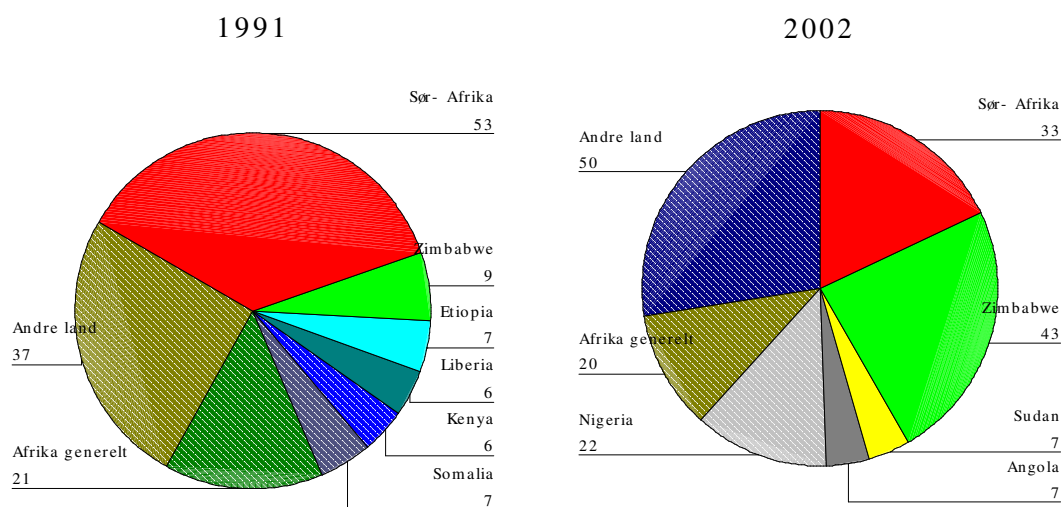
Medienes hang til K-stoff (kriser, konflikter, kriger og katastrofer) gjør seg gjeldene også for Afrika, men kanskje ikke i så stor utstrekning som det i blant blir hevdet? Både mine kvantitative funn og redaktørenes virkelighetsbilde synes i alle fall å peke i retning av at kontinentet ikke får et uforholdsmessig fokus på negative nyheter, gitt de problemene afrikanske land har å stri med. Svakheten ved dekningen handler kanskje vel så mye om stereotypiske framstillinger, forenklinger og generaliseringer. Som Sagflaat skriver kan man skape et mer ”balansert” bilde ved f. eks å dra på reportasjereiser, men det er igjen et økonomisk spørsmål og reportasjer utgjør en forsvinnende liten andel av stoffet. En annen billigere måte å utvide synsbredden på kan være å bruke andre kilder: ”det er mye stoff å

hente om en ikke nødvendigvis følger med de store byråenes mainstream-nyhetsutvalg” (Intervju med Johansen, Klassekampen (24.10.2003)).

4.3 Fordeling mellom land

Til sammen 31 av de 49 landene i Afrika sør for Sahara er omtalt i mitt utvalg. Flere land er nevnt, men som hovedfokus gjelder det 31 land. Mange er likevel kun fokus i en eller to artikler. Land med mindre enn tre prosent av dekningen er dermed slått sammen i samlekategorien ’andre land’.

Figur 4.3: Fordelingen mellom land 1991 (N = 146) og 2002 (N = 182) Absolutte tall

Mange land blir kun tematisert noen få ganger og andelen ’andre land’ blir dermed veldig stor. To- tre land peker seg ut og får det meste av oppmerksomheten: I 1991 er det prosessen rundt opphevelsen av apartheidregimet og rettsprosessen mot Winnie Mandela som dominerer dekningen og setter Sør-Afrika på kartet. I 2002 er det president Robert Mugabes politikk overfor de hvite farmerne som får mest oppmerksomhet. Også i 2002 står det mye om Sør-Afrika, særlig på grunn av FNs klimatoppmøte i Johannesburg, men også på grunn av sultsituasjonen i det sørlige Afrika generelt, noe som også gjelder for Zimbabwe i 2002. Dessuten er Sør-Afrika sammen med Nigeria de eneste landet som tiltrekker seg oppmerksomhet på grunn av økonomiske forhold. Sør-Afrika er Norges viktigste handelspartner blant landene sør for Sahara (Tjønneland 1997:395). Nigeria, Afrikas mest folkerike land, får mye oppmerksomhet i 2002. Dels er det oljeproblematikk og dels er det striden rundt dødsdommen mot den unge moren Amina Lawal, som skaper overskrifter om Nigeria i de norske avisene. Noen ganger var det også nettopp koblingen mellom de to sakene som ble framhevet. Saken kunne også knyttes til norsk virksomhet (nærhetskriteriet), som f.

eks i Dagbladet 14.9.2002: "Einar Steensnæs misliker Statoils dødsdomuttalelser". Saken ble også aktualisert i en 'kjendisdiskurs', da Miss World-finalen skulle avholdes i Nigeria: VG 29.8.2002: "Miss World finale i Nigeria TRUET". Trusselen kom fra 'misser' som ikke ville delta i et arrangement i et land som ville dømme en kvinne til døden (Amina Lawal) fordi hun hadde forbrutt seg mot sharialovgivningen og fått barn utenfor ekteskapet. VG trykket også en stor reportasje om nigerianske svindlerligaer: "Advart og RUNDLURT", som tar for seg hvordan (naive) nordmenn lar seg lure av (utspekulerte) nigerianske svindlere som lover store pengesummer for å hjelpe enken etter Nigerias tidligere diktator Sani Abacha (Mariam Abacha), å 'vaske' penger ut av landet (VG 14.9.2002).

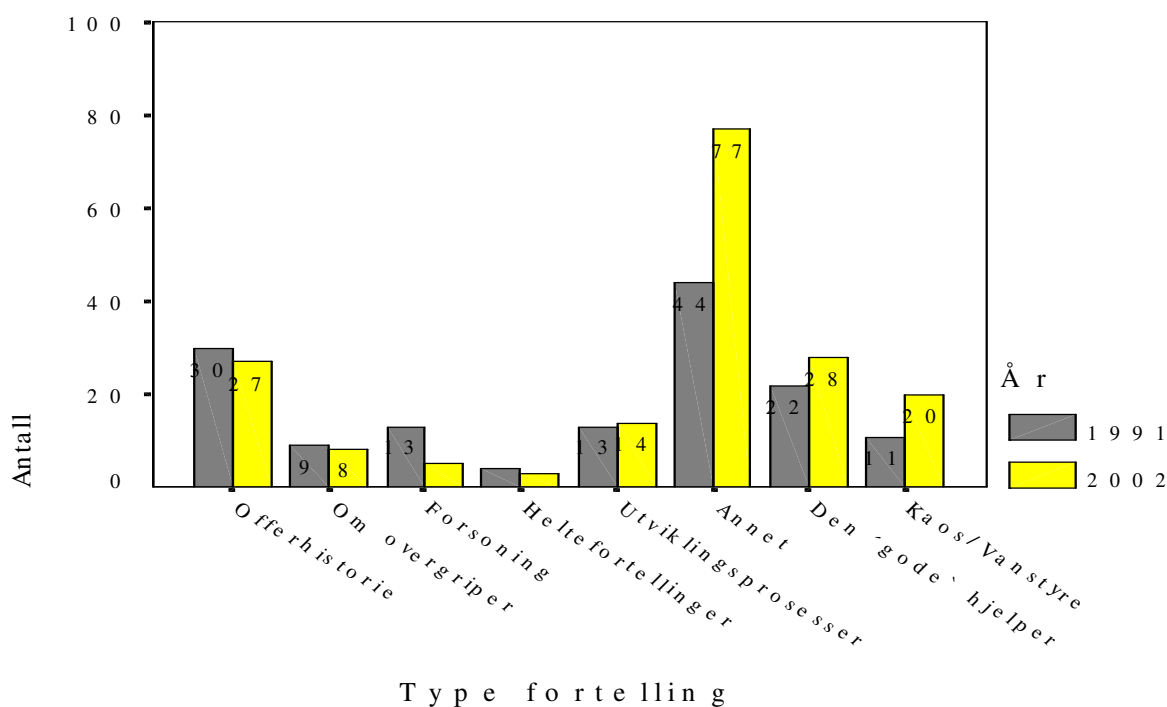
4.4 Norske samarbeidsland og mediedekning

Det ser ikke ut til at de landene norske myndigheter har et tett samarbeid med, får mer oppmerksomhet i mediene av den grunn. Tanken om at det ofte er en slik korrelasjon mellom myndighetenes utenrikspolitiske prioriteringer og medienes dekning er framsatt av flere, som Bosah Ebo (om amerikanske forhold): "the political significance of a country or a geographical region to America raises the newsworthiness of that country or region and provides political incentive for American media to allocate media resources an attention to that country or region" (1992:17). Også VG framhever at norske utenrikspolitiske prioriteringer har betydning for hvordan VG dekker Afrika: "Norges utenrikspolitikk har en betydning for vår vurdering av dette stoffområdet. Det kan være i forbindelse med at norske styrker deltar i fredsbevarende operasjoner eller hvis Norge er spesielt aktive i forhold til humanitære kriser. Dessuten er fortsatt mange av Norges hovedsamarbeidsland i Afrika (Intervju med utenriksreporter i VG, Per Olav Ødegård (23.6.2005)). Likevel later det til å ha liten effekt på dekningen at landene er hovedsamarbeidsland for norsk bistand. Den 'internasjonale afrikanske dagsorden' synes også å gjelde for norske mediers dekning, selv om det finnes åpenbare eksempler på koblinger til samarbeidslandene som dekningen i forbindelse med kronprinsparets reise til Malawi i 2002. Kanskje er Ebos betraktninger også gjeldende for norske medier, i den forstand at et (afrikansk) lands politiske interesse for USA samvarierer med norske mediers interesse? På den annen side ville kanskje kobling mellom norske hovedsamarbeidsland og medieoppmerksomhet kommet tydeligere fram hvis man kun hadde undersøkt saker som lages av norske journalister som er i landene de skriver om, slik Ødegård antyder. Svarene på disse spørsmålene ligger utenfor denne oppgavens rammer.

4.5 Hovedfortelling

Jeg har allerede skissert hva som er de mest utbredte temaene i dekningen. Et annet interessant aspekt dreier seg om hvilke typer historier som går igjen innenfor de ulike temaene. Selv om mye nyhetsstoff normalt presenteres lite narrativt ved at man avslører poenget i historien allerede i overskriften, for deretter å presentere bakgrunn og konsekvenser (den omvendte pyramiden), kan man likevel si at noen fortellingstyper går igjen i dekningen. Under har jeg forøkt å skille ut de ulike fortellingene. De kunne selvfølgelig hatt andre navn og kategoriene vil i mange tilfeller kunne være overlappende. Jeg mener likevel at det å dele inn artiklene etter hvilken hovedfortelling som blir beskrevet, viser interessante trekk ved artiklene som ikke kommer fram i temainndelingen:

Figur 4.4: Hovedfortellingen i artiklene (N = 328) Absolutte tall

Historien om 'den gode hjelperen' dreier seg ofte om bistandsarbeidere, innsamlingsaksjonister eller redningsarbeidere og deres innsats eller arbeid for å komme nødlidende til unnsetning, og utgjør nesten en femdel av alle sakene. Noen ganger blir disse fortellingene fortalt gjennom reportasjer eller lengre nyhetsartikler, men det kan f. eks også dreie seg om små notiser om en organisasjon som har gjennomført en innsamlingsaksjon e. lign. Som oftest dreier det seg her om nordmenn eller europeere som på en eller annen måte

ivrer for, eller utretter noe for å komme hjelpetrengende i afrikanere til unnsetning. Prosjektet, som den gode hjelper forsøker å utrette, kan enten være lagt til Norge eller et afrikansk land. Eksempler her kan være: "BONO: Vil ha en Afrika-plan" (VG, 4.2.2002), eller en reportasje fra Sør-Afrika om gruveselskapet: "de Beers [som] gir ansatte aids-medisin" (Stavanger Aftenblad, 13.8.2002), eller "Bøsser for Afrika" (Stavanger Aftenblad, 14.9.2002).

Historiene om offer og overgripere er ikke alltid lett å skille fra hverandre. Oversikten min viser likevel at fokus oftere er rettet mot offers skjebne enn overgriperen: Eksempler her: "Kvinner er krigers skjulte ofre" (Bergens Tidende, 8.3.2002), "På flukt i Liberia" (Klassekampen, 12.2.2002). Artikkene forteller ofte om folk som ofre for krig og konflikt, men det kan også dreie seg om saker som ikke har noen overgriper, som notisen: "83 skolebarn drept" (Arbeiderbladet 5.8.1991). Ulike versjoner av denne notisen fra Zimbabwe, sto trykket i seks av de ni avisene. Overgriperrammen finner vi igjen i artikler som fra Kenya: "arap Mois harde diktatur" (Stavanger Aftenblad, 21.9.1991), fra Zimbabwe: "Oppfordres til å okkupere hvite farmer" (Aftenposten, 21.8.2002) eller fra Rwanda: "Norske lærere rystet over NORAD: Dommervesting på kurs i Norge" (Dagbladet, 29.8.2002).

Noen av artiklene som handler om politikk kan sies å fortelle om kaos og vanstyre. Et eksempel her er en reportasje i Aftenposten fra Somalia: "En stank av død" (Aftenposten, 16.3.1991), "Sjørøvere krever løsepenger" (Vårt Land, 13.8.2002), eller fra Elfenbenskysten: "Fortsatt opprør" (Bergens Tidende, 22.9.2002). Særlig president Robert Mugbe i Zimbabwe blir rammet inn i denne typen fortelling: "Vesten ber Afrika isolere Mugabe" (Aftenposten, 16.3.2002). Blant de mer positivt ladede historiene finner vi fortellinger om (økonomisk/politisk) positiv utvikling av samfunnet, som i en reportasje fra Sør-Afrika: "Den hviteste melken" om en hvit sørafrikansk bonde som avler fram en besetning Norsk Rødt Fe i KwaZulu-Natalprovinsen (Klassekampen, 21.9.2002). Forøvrig ett av flere eksempler på saker som trolig blir laget fordi FNs klimatoppmøte avholdes i Johannesburg og dermed befolkes av flere norske journalister som ikke bare skriver om toppmøtet, men også andre saker. Et annet eksempel på mer positivt ladde saker: "Et afrikansk demokrati" om Kapp Verde (Stavanger Aftenblad, 16.3.1991), eller om forsoning som i Nigeria: "Kristne og muslimer i samtale" (Vårt Land, 15.9.1991) og fra Sør-Afrika: "Skarp appell fra Mandela og Tutu" (12.2.1991 Klassekampen).

4.6 Sjanger

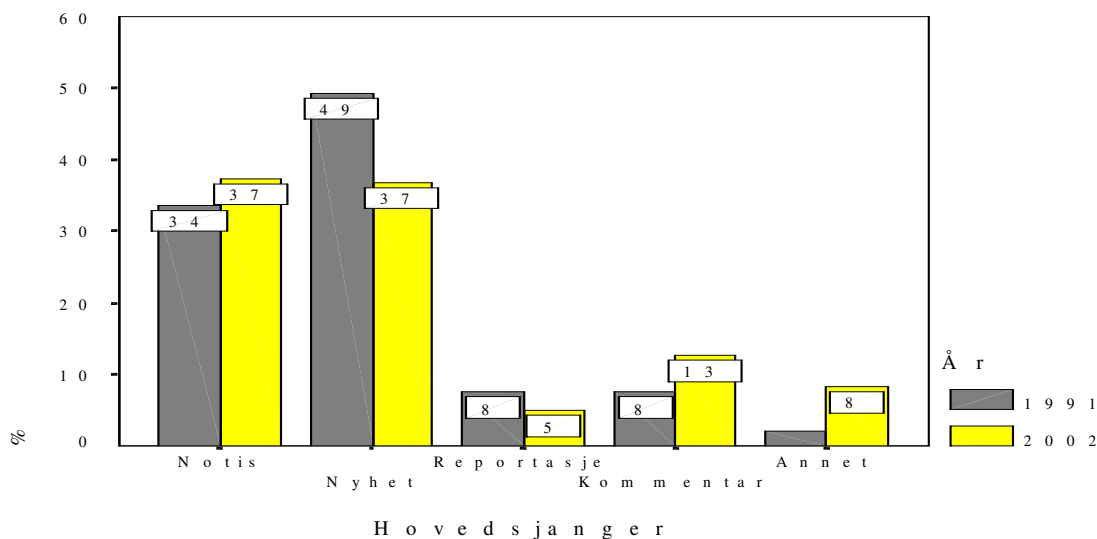
Fordelingen mellom ulike typer sjangere sier noe om hvor mye ressurser som brukes til å dekke området i avisene, hvor viktig avisene mener et område er og ikke minst hva slags type innhold dekningen består i. Som oversikten under viser blir hovedvekten av stoffet fra Afrika presentert som enten notiser eller nyhetsartikler:

Tabell 4.2: Sjangerbruk i forskjellige aviser (N = 328) Absolutte tall

		Notis		Nyhet		Reportasje		Kommentar		Annet		Total	
		1991	2002	1991	2002	1991	2002	1991	2002	1991	2002	1991	2002
Avis	Aften	9	11	14	6	2		1	3	1	1	27	21
	Arb/Dags	8	14	4	8	1		1	2		3	14	27
	BT	4	10	9	6	2			4		1	15	21
	Dagblad	4	5	1	5		2	2	4		3	7	19
	Nordlys	4		4	1	1						9	1
	Stavaft	6	9	13	16	2	2	4	1	2	2	27	30
	VG	1	6	4	4		1		1		2	5	14
	Vårt Land	5	5	8	9	1	2	2	2			16	18
	Klassekampen	8	8	15	12	2	2	1	6		3	26	31
Total		49	68	72	67	11	9	11	23	3	15	146	182

I og med at det er flere artikler i utvalget fra 2002 gir den prosentvise fordelingen mellom sjangrene et klarere bilde av tendensen i størrelsesforholdet mellom sjangrene:

Figur 4.5: Fordeling mellom avissjangere i prosent 1991 (N = 146) og 2002 (N = 182)

Igjen med forbehold om at tallmaterialet er begrenset, kan man si at nedgangen i andelen nyhetssaker samtidig med økning i andelen notiser, tyder på at det brukes mindre ressurser på afrikastoffet i 2002 enn i 1991. Nyhetsartikkelen rangeres høyt i hierarkiet av sjangere og er som regel produsert av avisas egne medarbeidere i motsetning til notisen som i mange tilfeller er kjøpt inn fra NTB eller andre byråer. Nyhetsartikkelen er (som regel) dyrere, men gir samtidig dekningen større egenart og til tider eksklusivitet. Nedgangen i andelen reportasjer støtter hypotesen om at man bruker mindre ressurser på Afrika i 2002 enn i 1991. På den annen side er det flere artikler fra området i 2002 enn i 1991, noe som svekker hypotesen. Noen sikre konklusjoner kan ikke gis basert på dette materialet. Når det gjelder reportasjesjangeren er det med noen få unntak denne som har sitt utspring i Afrika, og som i noen grad formidler synspunktene til folkene som lever der, som i Klassekampens reportasje fra Eritrea: "Heltene som forsvant" (16.3.2002) som handler om de tidligere kvinnelige frigjøringssoldatene i Eritrea, om livet 11 år etter frigjøringen fra Etiopia, eller: "Den hviteste melken" omtalt over (Klassekampen 21.9.2002), eller en reportasje fra Rwanda og Kongo i Dagbladets Magasinet: "Hatet i Afrika" (14.9.2002.)

Alle avisene med unntak av Nordlys har en økning eller stillstand i antall notiser. For de enkelte avisene er det verdt å merke seg Aftenposten, som har en svak økning i antall notiser samtidig med en markert nedgang i antall nyhetsartikler. Hvis dette er representativt for dekningen samstemmer det godt med utenriksredaktør Nils Morten Udgaards eget utsagn om prioriteringer i avisa på spørsmål om Afrika er et prioritert område for Aftenposten " Nei, prioritert er Norges naboområder, USA og konfliktområdet Midtøsten" (Intervju med utenriksredaktør i Aftenposten, Nils Morten Udgaard (24.10.2003)). Stavanger Aftenblad framstår klart som avisen med mest egenprodusert afrikastoff. Også det stemmer bra overens med ansvarlig redaktør Tom Hetlands svar på om Afrika er et prioritert område for avisa: "Til dels. Ikkje det sterkast prioriterte området i utanriksdekninga, men likevel brukbart framme. [Me bruker] 3-4 årsverk [på utenriksstoff]. Me har fleire medarbeidarar med god kompetanse på Afrika, eller delar av kontinentet" (Intervju med ansvarlig redaktør i Stavanger Aftenblad, Tom Hetland (1.11.2004)). Kanskje viser også utsagnene viktigheten av å ha journalister med kompetanse på området, hvis man skal få et egenartet stofftilfang. Selv om Hetland trolig også hovedsakelig prioriterer som Udgaard med hensyn til hvilke områder det fokuseres mest mot, er det en relativt klar forskjell i volum mellom de to avisene.

4.7 Tekstprodusent

Stort sett er alle notisene produsert av nyhetsbyråene. Mye går via NTB som oversetter og redigerer stoffet, men en del går også rett til avisene fra de internasjonale nyhetsbyråene. I tillegg til NTB er det nyhetsbyråene med base i de gamle kolonimaktene som dominerer, britiske Reuters og franske AFP

Tabell 4.3: Nyhetsbyråer vs. egne medarbeidere 1991 og 2002 (N = 328). Absolutte tall

År		Artikkelopphav						Total
		NTB	Reuters	AFP	AP	Egen reporter	Annet Ukjent	
1991	Aftenposten	1	6	1	1	15	3	27
	Arb/Dags	1	3	1	1	3	5	14
	BT	1	3		2	4	5	15
	Dagbladet	1	1		1	1	3	7
	Nordlys	1	2		1	1	4	9
	Stavaft	1	1	2	2	16	5	27
	VG	1				2	2	5
	Vårt Land	2	1			5	8	16
	Klassekampen	1	2	1		17	5	26
Totalt		10	19	5	8	64	40	146
2002	Aftenposten	3	5	1		4	8	21
	Arb/Dags	3	4	5		9	6	27
	BT	3	2	2		6	8	21
	Dagbladet	2	1			9	7	19
	Nordlys			1				1
	Stavaft	6	3	5		7	9	30
	VG		4		1	4	5	14
	Vårt Land	5				12	1	18
	Klassekampen	6				25		31
Totalt		28	19	14	1	76	44	182

Merk: Kategorien annen/ukjent inneholder dels artikler med manglende byline, men også DPA, Ritzau, BBC, IPS og andre byråers stoff. Der flere byråer har vært involvert i redigeringen er første byrågjengivelse registrert. (Hvis kilden f. eks oppgis å være Reuters-AP-NTB, er Reuters kreditert).

Som vi ser av tabellen er kun en tredjedel av stoffet produsert av avisenes egne medarbeidere (forutsatt at stoffet med ukjent kilde ikke er produsert av avisens medarbeidere). Reuters er det mest brukte byrået i 1991, NTB i 2002. I avisen vil det ofte fremstå som om NTB har produsert byrå- stoffet, selv om de også bygger på andre byråers stoff. Grunnen til det er at NTB har oversatt artikkelen til norsk og i noen grad tilpasset stoffet til avisenes format. Dette kommer nok ikke alltid tydelig fram i avisenes gjengivelse av stoffprodusenten. Avisenes egne journalister står altså for ca. en tredel av stoffet, men også det tallet, i likhet med NTBs andel av stoffproduksjonen, er trolig høyere enn hva som er reelt. En grunn til det er at

journalistene bruker byråmeldinger og nyheter fra andre kilder som råstoff for artikler, som ender opp med å få avisens egen byline, noe som ofte gjør det vanskelig å snakke om egenprodusert stoff. Et eksempel er britiske BBC som i blant brukes som kilde til 'egenproduserte' saker (med egen signatur/byline). Vanligvis kommer referansene i denne typen saker langt ute i teksten, slik at det fremstår som om avisen har komponert artikkelen. Det høye antallet egenproduserte saker i Klassekampen må også kunne sies å hvile tungt på byråstoff, selv om avisa ofte tar i bruk helt andre kilder enn de andre avisene, som FNs nyhetsbyrå IRIN, IPS (Inter Press Service, med hovedvekt på nyheter fra sør/utviklingsland) og lokale aviser. Et typisk eksempel er artikkelen: "- Dårilige unnskyldninger" (Klassekampen 12.02.2002) som handler om en konflikt mellom Malawi og Danmark angående bistandsmidler/korrupsjon. Artikkelen har avisas byline, men de eneste kildene avisa refererer er FNs informasjonsbyrå IRIN og AP. Et annet eksempel er: "Rammes av nye vansker" (Klassekampen 04.02.2002) som handler om etniske konflikter i Nigeria. Avisen har sin egen byline, samtidig som det ser ut til at all informasjonen er hentet fra AFP og avisa "This Day". Et siste eksempel: "Protester mot privatisering" (Klassekampen 21.08.2002). Artikkelen har avisas byline, men har IPS som eneste kilde, mot slutten av artikkelen. Enkelte ganger er kildehenvisningene enda mindre synlige og tydelige som i: "Dødsdommen ble stadfestet" (Amina Lawalsaken) (Vårt Land 21.08.2002) Det er en middels stor nyhetsartikkel som bærer avisas egen byline. Til tross for at det blant annet gjengis sitater fra hva som skjedde under domsavsigelsen er ingen kilder nevnt, før siste setning der Kristelig Dagblad siteres i forbindelse med at den danske likestillingsministeren vil ta opp saken. Uten at jeg kan utelukke andre muligheter er det ikke urimelig å tro at store deler av innholdet i artikkelen er hentet fra Kristelig Dagblads artikkel (som igjen har sine kilder). Enkelte saker er også helt uten kildegjengivelser, selv om det går klart fram at avisa ikke selv har foretatt intervjuer/samtaler med de involverte, f. eks: "Regjeringen i Nigeria tar avstand fra Sharia" (Vårt Land 23.3.2002). Dagsavisen har også eksempel på AFP-telegrammer som oversettes og gis avisas byline: "Optimistisk tross brudd i Sudan" (Dagsavisen 6.9.2002) Til slutt kan jeg nevne et eksempel fra Dagbladet, der også bildene (i tillegg til teksten) opprinnelig er hentet fra en annen avis, selv om det i dette tilfellet trolig er snakk om en artikkel som avisa har kjøpt og deretter oversatt, noe jeg ikke tror er tilfellet for artiklene basert på AP/Reuters-meldinger: "Småbarnsfamilie trosser Mugabes tidsfrist" (Dagbladet 5.8.2002) der tema er hvite bønder (farmere) som mister gårdene sine i Zimbabwe. Saken later til å være hentet fra den britiske avisa The Sunday Telegraph.

Hva kan være årsaken til at avisene setter sin egen signatur på stoff som tilsynelatende langt på vei er produsert av andre? En mulig forklaring er økonomi. Selv om byråstoff er billigere enn egne rapporter fra Afrika er det trolig enda billigere, særlig for de små økonomisk svake avisene, å reprodusere byråstoff, hente litt fra lokale aviser og dermed presentere artikkelen som en 'egensak', selv om man ikke har noen egne intervjuer e. lign. En annen årsak er at avisen ønsker å gjøre endringer i vinkling/fortolkningsramme selv om hoveddelen av informasjonen er hentet fra byråartikler. Byråartiklene kan dermed fungere som en slags 'faktabase' som man trekker på, samtidig som man ønsker å framstille stoffet i en litt annet perspektiv enn det aktuelle byrået hadde gjort i sin utsendelse. Dessuten gir det et bedre inntrykk å ha en 'egen' dekning, selv om den hviler tungt på andre byråer/utenlandske avisers dekning.

4.8 Kilder i teksten

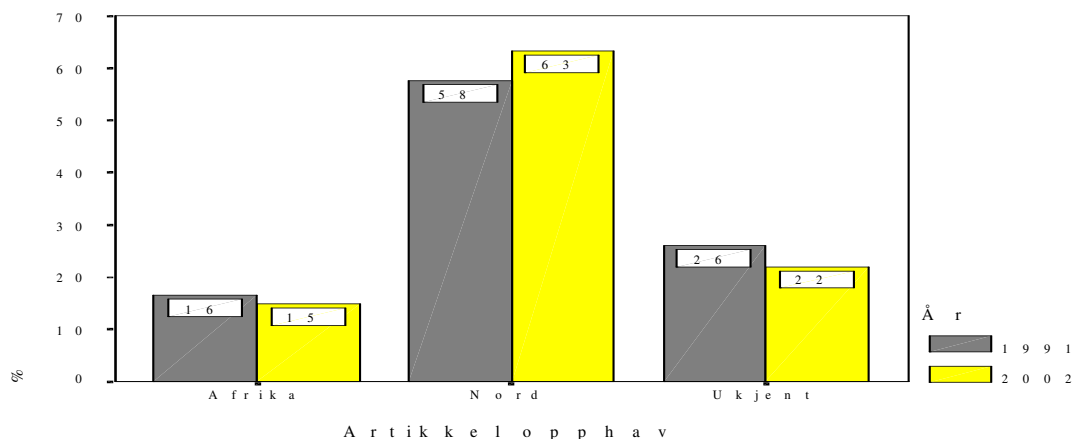
Kildestatistikken viser at de mest brukte kildene er afrikanske menn som tilhører eliten. 32 prosent i 1991, litt færre 23 prosent i 2002 representerer denne kategorien. Dette bildet bekreftes hvis man tar med bi-kilde, som ofte er den andre kilden som er referert i selve teksten. Hvis man sammenligner med fordelingen i temakategoriene er det rimelig å hevde at det særlig er den politiske eliten i afrikanske land som får gitt sine virkelighetsbeskrivelser om kontinentet i norske aviser. Temakategorien politikk sto for 29 prosent av stoffet i 2002, 14 prosent i 1991. Legger man til temakategorien 'krig og konflikt', som også hviler tungt på kilder fra den politiske eliten, utgjør disse to kategoriene 35 prosent i 1991 mot 40 prosent i 2002. Dermed støtter ikke min undersøkelse tesen om at afrikanere stort sett blir representert via hvite menn fra nord. Det er primært de nasjonale politiske elitene som får gi uttrykk for afrikanske 'realiteter' i norske aviser. Riktignok kommer også menn fra nord høyt opp på kildelista (20 prosent i 1991 mot 19 prosent i 2002). Likevel er tallet lavere enn jeg hadde forventet. Kvinner både fra nord og sør er lite til stede i dekningen. Dessuten er sivilbefolkningen generelt både menn og kvinner i nord og i sør, lite representert i artiklene. For mange av kildene er det dessuten vanskelig å bestemme kjønn og opphav (32 prosent av kildene i 1991, 39 prosent i 2002).

4.9 Fra nord til nord

Det meste av stoffet er produsert utenfor Afrika (Norge, Europa, USA), selv om det også her i blant kan være vanskelig å være sikker. Hvis artikkelen har en byline, der bynavn eller land

kommer fram, er det greit å angi hvor reporteren er, men denne informasjonen mangler ofte, særlig i notiser og korte nyhetssaker. Derfor får man en del artikler med ukjent opphav:

Figur 4.6: Hvor artiklene er skrevet 1991 (N = 146) og 2002 (N = 182) (N = 328) i prosent

Det store antallet artikler uten opplysninger om hvor artikkelen er skrevet svekker på et vis troverdigheten til den informasjonen som presenteres. Hvem er det egentlig som har observert 'begivenheten' eller kan fortelle om den? Hvem er det som initierer den opprinnelige 'konstruksjonen' av saken. Når det ikke går fram i teksten er det også vanskeligere for leseren å vite om man skal stole på informasjonen som blir formidlet. Selv om det i praksis neppe spiller så stor rolle for den jevne avisleser, representer mangelen på identifikasjon av både kilder, artikkelprodusent og opphavssted, i prinsippet en svakhet ved nyhetene, som kanskje ikke hadde blitt akseptert hvis begivenhetene som ble omtalt hadde skjedd i Norge.

I dette kapittelet har jeg analysert hva som kjennetegner dekning av Afrika i norske aviser. Jeg har pekt på den dominerende rollen de store nyhetsbyråene har for dekningen, selv om mye av stoffet er skrevet om av redaksjonene i Norge. Tematisk er det artikler om politiske prosesser som dominerer, sammen med saker om krig og konflikt, sult, sykdom og bistand. Ofte handler artiklene om folk som er offer for ulykkelige omstendigheter, om overgrep eller kaos og vanstyre. Formmessig dreier det seg stort sett om notiser eller korte nyhetssaker der den afrikanske eliten får definere hvordan den 'afrikanske virkeligheten' ser ut for norske lesere.

5.0 Alle de tynne barna

- Diskursanalytiske dypdykk i afrikanske sultkatastrofer.

Sommeren 2005 var sulten i Afrika igjen førstesidestoff i norske aviser, og for så vidt også i medier i store deler av verden. På ny var det tid for bilder av sultne barn med kulemager, triste blikk og fortvilte mødre til å prege forsiden:

Over tusen kvinner må traske hjem igjen, mange av dem i flere kilometer, med barn på ryggen, like sultne som da de kom i morges. I timer under brennende sol har de stirret på de 416 barna med mødre som slipper innenfor plastremsene. Når vi kommer ut fra sperringene, presser hundrevis seg fram mot oss i håp om at vi kan gi dem noe (Dagbladet, 26.7.2005).

Dagbladet var, etter det jeg kjenner til, det eneste blant de norske mediene som reiste til Niger for å lage eget stoff derfra. Ikke minst for å ta bilder av sultens ofre, nemlig de underernærte barna, sultkatastrofens fremste ikon. Overnevnte sitat er fra artikkelen ”Sulten måles i millimeter” som tar for seg hvordan kun de mest underernærte får hjelp ved matutdelingsstasjonen til hjelpeorganisasjonen Leger uten grenser. Allerede høsten 2004 kom det meldinger om at tørke og gigantiske gresshoppesvermer hadde ødelagt store avlinger i mange land i Sahelregionen, primært i Vest-Afrika, sør for Sahara. Det er for øvrig et område der underernæring er en vedvarende realitet, i likhet med mange områder i Afrika. Men, det var ikke før sommeren 2005 av avisene grep fatt i Niger. Avisenes plutselige opptatthet av sult i Afrika fikk utenriksjournalist i Dagsavisen Ivar Iversen til å skrive følgende om dekningen under overskriften: ”Årets sommerserie: Niger”:

At Afrika brått blir viktig i det avisfolk kaller agurktiden, skyldes ikke at dette er uvesentlig nytt. Tvert om. En bedre forklaring kan være at også utenriksjournalister kan gå lei hele Afrika, at kontinentet er havnet nederst i det utenrikspolitiske hierarkiet, og at det derfor først presser seg fram når president Bush har dratt på ferie og den vanlige strømmen av storpolitisk nytt stilner av (fra artikkelen ”Årets sommerserie: Niger, Dagsavisen 11.8.2005).

Om stoff fra Afrika er et sommerfenomen i norske aviser har heller ikke jeg tall på, men man kan jo, i tillegg til sakene Iversen selv nevner (Darfur sommeren 2004, Liberia sommeren 2003) legge til det som ble omtalt som sultkatastrofen i det sørlig Afrika sommeren 2002 og i Sør-Sudan sommeren 1998 (Roti Dahl 2003). Både i 2002, og i 1991 nådde sulten i Afrika opp på førstesidene i norske aviser. I det følgende vil jeg se på hvordan fire norske aviser dekket de to sultkatastrofene.

5.1 Hvordan sultkatastrofer dekkes

Som Iversens kommentarartikkel peker på: Sult i Afrika blir ikke nyhetsstoff helt uten videre. Noen 'kriterier' må ligge til grunn for at matmangel og sult skal få nyhetsverdi, noe eksempelet fra Niger viser tydelig, og kanskje er det riktig at fraværet av andre (mektigere) nyheter er det mest sentrale kriteriet, slik Iversen foreslår. Avisa har sine sider å fylle uansett. Susan D. Moeller har listet opp de kriteriene hun mener må innfris for at mediene skal dekke en sultkatastrofe (Moeller 1999:104-105). For det første må noen av de som er truet på livet av sult, faktisk begynne å dø av det. For det andre må årsakene og løsningene på sultkatastrofen forenkles. Det gjøres f. eks. gjennom å beskrive sulten som en naturkatastrofe, der en uskyldig sivilbefolkning blir rammet av et ufortsigbart og voldsomt onde. For det tredje må historien om sultkatastrofen fortelles i et moralsk språk der det er klare skiller mellom onde og gode krefter, mellom helter og skurker. 'Den sultende' beskrives som et sympatisk individ, uskyldig og upartisk rammet som offer for katastrofen. Som oftest er det kvinner og barn som blir gitt denne rollen. Sist, men ikke minst, krever mediene at det finnes bilder av katastrofen, og hvis dekningen skal vedvare, tilgang på stadig nye bilder.

Med dette som utgangspunkt skiller Moeller mellom fire faser i amerikanske medieres dekning av sultkatastrofer (1999:105-107). I den første fasen kommer meldingene om at en sultkatastrofe truer mange (millioner av) mennesker. Meldingen kommer gjerne i form av en liten notis, med et FN- organ som kilde (f. eks WFP, Verdens matvareprogram eller FNs matvare- og landbruksorganisasjon, FAO). Den andre fasen tar til når en journalist, gjerne fra et av de store internasjonale nyhetsbyråene reiser til området for å lage en sak. Denne 'nyheten' settes gjerne i sammenheng med en større fortelling om korrupsjon eller borgerkrig i området. Sult - saken er ennå ikke hovedsaken og kildene er gjerne offisielle talspersoner. Flere journalister henger seg på og lager flere artikler fra området. I denne fasen begynner journalistene ofte å sammenligne sultkatastrofen under utvikling med tidligere katastrofer, med ordbruk som: "Den verste katastrofen siden...". Hvis dekningen fortsetter utover denne andre fasen er det gjerne som følge av at en prominent person, kongressrepresentant el. lign besøker katastrofeområdet, skriver Moeller. I denne tredje fasen blir dermed sultkatastrofen forsidestoff, men ennå ikke "den eneste saken", en utvikling som fører til stadig mer forenkling av årsakene til situasjonen som har oppstått, og økt fokus på antall døde. I den fjerde og siste fasen blir sultkatastrofen den dominerende saken i nyhetsbildet. For at det skal skje er man avhengig av at det ikke er andre store saker samtidig. Saken får gjerne i denne fasen innenrikspolitiske konsekvenser. Katastrofen blir en del av et kulturelt og moralsk

prosjekt som samler nasjonen. At en sultkatastrofe når dette nivået av dekning er bare unntaksvis, ifølge Moeller.

Hvor godt passer dette skjemaet med den måten de to sultkatastrofene i mitt utvalg ble dekket på i Norge? I det følgende vil jeg vise at også den norske dekningen kan sies å gå igjennom lignende faser, men at den også skiller seg fra den idealtypen Moeller beskriver ovenfor. Jeg mener det er mer hensiktsmessig å dele inn fasene tematisk, heller enn omfangsmessig, slik Moeller gjør. Temafasene følger hverandre i noen grad i tid, samtidig som de overlapper hverandre på flere punkter. Hensikten er å se på hvordan ulike aspekter framheves og årsakene til det.

5.2 Hvor mange barn må dø før det kan kalles en sultkatastrofe?

Selv om det kan synes åpenbart, kan det være nyttig å klargjøre hva som ligger i begrepet sultkatastrofe. Det er nemlig mange grader av sult, og mange grader av katastrofe. Dessuten brukes begrepet forskjellig av bistandsorganisasjoner og i mediene. Underernæring er et vedvarende problem i mange land og i de fleste tilfeller skyldes dette matmangel, selv om det også kan skyldes f. eks ensidig næringstilgang. Underernæring har også mer grunnleggende årsaker som fattigdom, krig, forurensning, dårlig styresett og klimatiske forhold som tørke eller flom. Hunger- eller sultkatastrofer innebærer en forverring av krisen og en mer vedvarende og omfattende tilstand av sult blant mange mennesker i det samme området, som sulter av samme grunn: "If many starve, during the same period, of the same causes, then that is a famine; widespread and catastrophic, cases of starvation causes famine" (Moeller 1999:101). Men, det betyr ikke nødvendigvis at folk må dø for at man skal kunne kalle det en 'sultkatastrofe' (famine): "A famine can exist without massive dying, despite the stereotype promulgated by media images" (Moeller 1999: 101). I dag har man også større muligheter til å hindre at mange mennesker dør som følge av en sultkatastrofe. Det har fått enkelte til å hevde at sannsynligheten for at noen faktisk vil dø av en sultkatastrofe i Afrika sør for Sahara i dag er forsvinnende liten (Seaman 1993:31 ifølge Dyson and Grada 2002:15). Påstanden er kanskje en overdrivelse, men påpeker at veldig mye kan gjøres for å hindre at mennesker faktisk dør av sult. Dessuten er det sjelden sulten i seg selv som tar liv: "Det er teoretisk mulig å dø av sult når konsumeringen av eget vev ikke gir tilstrekkelig energi og næringsstoffer for å overleve. De fleste dødsfall som henger sammen med alvorlig underernæring inntreffer imidlertid før dette stadiet og forårsakes av sykdom".³⁰ Dagens medierte sultkatastrofer er kanskje også av en annen dimensjon enn det man tidligere la i

³⁰ <http://www.leger-uten-grenser.no/?module=Articles;action=Article.publicShow;ID=1220>

begrepet sultkatastrofe (famine): "...while still dreadful, the famines which have appeared on our television screens more recently, often from Sahelian Africa, are different, more restricted events", sultens årsaker er også av en annen karakter: "the causes of most recent famines are usually much more attributable to 'man' (and unfortunately the gender of this word is all too appropriate) than to natural calamities (Dyson og Grada 2002:15). Matmangel eller underernæring er andre termer som også brukes for å beskrive fenomener av lignende type, men i mindre målestokk. En sultkatastrofe innebærer at mange vil dø av sult, hvis ikke forholdene bedrer seg, dermed ligger kanskje begrepet nærmere journalistikkens nyhetskriterier enn underernæring og matmangel.

5.3 1991: Sult i skyggen av Golfkrigen

Avismånedene januar og februar 1991 er i stor grad preget av to nyhetssaker. Det ene er den forestående, og etter hvert, pågående krigen mellom Irak og USA/FN. Den andre saken er kong Olav V's død (17. 1.91). Dekningen av disse to sakene er omfattende og bidrar til at perioden framstår som 'unormalt' nyhetstungt. På den annen side er denne typen avvik del av medienes 'normaltilstand'.

5.3.1 Frekvens

Samtidig med kongens død og Golfkrigen var en sultsituasjon i emning i mange afrikanske land. Særlig rammet sulten landene på Afrikas horn og i den Vest- Afrikanske Sahelregionen, men også land lenger sør som Mosambik ble berørt. Aftenposten hadde til sammen tolv saker om sultkatastrofen i denne perioden, inkludert en lederartikkel og en nyhetsartikkel på forsiden samt en nyhetsartikkel med forsidehenvisning. VG hadde ingen artikler, men en side-to-tegning, som må kunne sies å være del av dekningen. Vårt Land hadde 16 artikler, inkludert en lederartikkel og tre nyhetssaker som hovedsak på forsiden, samt to forsidehenvisninger. Klassekampen hadde tolv artikler, hvorav ett var hovedsak på forsiden, ett 2.-oppslag på forsiden. Avisa hadde til sammen fire lederartikler om katastrofen. I alt trykket de fire avisene 41 saker (inkludert VGs strek) i januar og februar 1991. I perioden ble det også trykket mange 'reklameplakater' til inntekt for innsamlingsaksjonen: "Det norske folks krisehjelp til Afrika". Noen leserinnlegg tar også opp temaet. Disse bidragene blir ikke tatt med fordi i utvalget fordi formålet med denne gjennomgangen er å se på hvordan avisene omtaler sultkatastrofen som nyhetssak.

Det er vanskelig å avgrense en matmangelssituasjon eller en sultkatastrofe tidsmessig. Grunnen er dels at sult er tilbakevendende problem i flere afrikanske land, dels at man ofte

ikke har pålitelige tall for hvor mange som er rammet av en katastrofe. Dermed er katastrofen for oss, i stor grad medienes framstilling av den. Mediesaken om sultkatastrofen i norske medier ser ut til å begynne med et telegram fra AP, tilpasset av NTB, rett før nyttår i 1990. Telegrammet innleder den første fasen i dekingen.

5.3.2 Første fase: 'Situasjonen' og hvordan løse den.

– 'Katastrofediskursen'

28. desember 1990 kommer den første meldingen om at flere millioner afrikanere er truet av matmangel: "FNs matvareorganisasjon FAO ba fredag verdenssamfunnet trappe opp sin matvarehjelp til Afrika sør for Sahara. Krieger og en langvarig tørkeperiode har gjort at denne regionen nå trues av utstrakt og alvorlig matmangel, framholdt organisasjonen (fra artikkelen: "FAO ber om matvarehjelp til Afrika", NTB 28.12.1990). Saken passer godt inn i Moellers fase 1-sak, som nettopp kjennetegnes ved at 'millioner' av mennesker 'trues' av matmangel. Kilden er også et FN-organ med base i Kenyas hovedstad, Nairobi. Også det i tråd med Moellers karakteristikk av sultdekningens første fase. Mellom 7,5 og 15 millioner vil kunne dø hvis hjelpen ikke kommer i tide, går det fram av meldingen. I denne fasen er det få spektakulære bilder av sultne mennesker. Først og fremst er dekingen preget av korte notiser eller nyhetsartikler om katastrofen. Et eksempel er en NTB-notis i Vårt Land 3.1.1991 under overskriften "Sender mat til Sudan":

Oslo: Norges Røde Kors har bevilget 800 000 kroner til Rødehavsfjellene i Sudan. Området er rammet av hungersnød og bidraget inngår i en internasjonal hjelpeoperasjon på 7,5 million kroner.

- Situasjonen i området er svært alvorlig og er under kraftig utvikling. De hardest rammede gruppene er 1500 barn under fem år der de første dødstillene allerede er registrert. 1500 gravide og ammende kvinner og 500 eldre og funksjonshemmede. Disse har akutt behov for hjelp. Dessuten er det sterk stigning i typiske underernæringsykdommer som anemi og nattblindhet, sier informasjonsleder Ivar Steen Johnsen i Norges Røde Kors til NTB... (Vårt Land 3.1.1991).

Notisen er konkret i forhold til hvem hjelpen er ment å nå: "1500 gravide og ammende kvinner...". Språket er nøkternt og offisielt i formen: "Området er rammet av hungersnød [...] Norges Røde Kors har bevilget 800 000 til Rødehavsfjellene i Sudan". Den nasjonale hjelpeinnsatsen til Norges Røde Kors settes inn i en internasjonal ramme. Opplysningene om at noen allerede har dødd av sult er nærmest gjemt bort i en setning midt i notisen: "...der de første dødstillene allerede er registrert". Virkelighetsbeskrivelsen står informasjonslederen i Norges Røde Kors for og det ser ikke ut til at andre kilder er brukt. To dager etter er det hjelpeorganisasjonene som, gjennom en felles pressekonferanse og en rapport om sultens omfang, bidrar til å løfte sultkatastrofen høyere opp på medienes dagsorden. Men

sultsituasjonen er fortsatt en liten sak i norske aviser. 5.1.1991 trykker Vårt Land en kort notis om pressekonferansen: ”Advarsel om Afrika-sult”:

Næranalyse: ”Advarsel om Afrika-sult” (Vårt Land 5.1.1991)

Pressekonferansen som notisen bygger på fant sted fredag 4. januar og notisen trekker først og fremst på en referatsjanger. Første del av notisen er en parafrase av hva ”seks av verdens største hjelpeorganisasjoner” skal ha uttalt på en pressekonferanse. Deretter kommer en mellomtittelen ”- Millioner kan dø i Afrika”, etterfulgt av en ny parafrase der hjelpeorganisasjonene som kollektiv igjen kommer til orde. Teksten er dermed del i en intertekstuell kjede, som stammer fra en rapport om ”situasjonen” uten at rapporten nevnes konkret i notisen. Rapporten er igjen retekstualisert i pressekonferansen, som igjen danner grunnlaget for Vårt Lands notis.

Faksimile 2: Notis ”Advarsel om Afrika-sult” (Vårt Land 5.1.1991)

Et søk i Atekst viser at teksten etter alt å dømme bygger på en notis som NTB sendte ut 4.1.1991, som igjen bygger på en tekst fra Reuters. To endringer er gjort med notisen i forhold til NTBs versjon. For det første er overskriften forkortet fra ”Hjelpeorganisasjoner advarer: Sult truer i Afrika” til ”Advarer mot Afrika-sult”. Dessuten er siste ledd i NTBs notis fjernet, der hjelpeorganisasjonene fremholder at Afrika må prioriteres selv om også andre områder trenger hjelp. Forøvrig er de to notisene identiske. Vårt Lands notis trekker relativt konvensjonelt på det vi kan kalle en ’katastrofediskurs’ og en ’nødhjelpsdiskurs’, der et problem blir definert: ”Afrika-sult” og hjelpeorganisasjonene skisserer en løsning ”nødhjelp”. Dessuten trekker notisen ’kreativt’ på det man kan kalle en ’golfkrigsdiskurs’ når Golfkrisen (krigen) trekkes inn som ramme rundt sultkatastrofen. Med kreativt mener jeg at den diskursive praksis er interdiskursiv ved at den trekker på en diskurs (golfkrigsdiskursen) som i utgangspunktet ikke har noe med sultsituasjonen å gjøre. Notisen som sjanger formidler fortettet informasjon og forutsetter normalt en del forkunnskaper for å gi mening for leseren. Det er også tilfellet i denne notisen, der skribenten ikke gjør noe forsøk på å forklare hvorfor

20 millioner afrikanere er truet av sult. Teksten refererer i første linje til: "Situasjonen i Afrika denne vinteren...", noe som forutsetter at leseren på forhånd 'vet' at Afrika nærmest til enhver tid befinner seg i en 'situasjon', m.a.o. en eller annen krise eller katastrofe, men at 'situasjonen' akkurat denne vinteren er særlig prekær. Overskriften "Advarer mot Afrika-sult" understøtter dette argumentet, ved at sulten defineres som en egenskap knyttet til kontinentet Afrika, noe vi som lesere m.a.o. forventes å være kjent med fra før. Dette står forøvrig i motsetning til NTBs overskrift i den opprinnelige notisen som ved å skrive at: "Sult truer i Afrika", ikke omtaler sulten som et definitorisk kjennetegn ved Afrika. Nå henger jo også tittelvalget sammen med notissjangerens formkrav: Kort, fortettet informasjon (hvem, hva, hvordan og kanskje hvorfor). Konsekvensen er like fullt at tittelen på et konnotativt nivå kjennetegner sulten som noe særegent afrikansk.

Notisen inneholder nærmest alle de elementer som i den neste måneden preger dekningen i avisene jeg tar for meg. For det første at svært mange mennesker kan bli rammet: "Omtrent 20 millioner afrikanere kan stå ansikt til ansikt med sulten denne vinteren..." (katastrofediskursen), for det andre: oppfordringen fra hjelpeorganisasjonene om å skaffe til veie nødhjelp: "... dersom ikke nødhjelp sendes umiddelbart..." (nødhjelpsdiskursen), for det tredje sammenligningen med tidligere sultkatastrofer som mange av leserne forventes å ha kjennskap til: "...kan komme til å bli verre enn i katastrofeåra 1984-85, da mer enn en million mennesker sultet i hjel i Etiopia..." (katastrofediskursen). Sist, og kanskje mest typisk for dekningen, frykten fra hjelpeorganisasjonene for at sult-ofrene vil bli: "... satt i skyggen av Golf-krisen og Øst-Europas krise" (der golfkrigsdiskursen dominerer). Setningene er formulert som prediksjoner (antagelser) og markerer lav affinitet til utsagnene ved bruk av bl.a. modale hjelpeverb ("kan", "kan komme til", "vil bli" og konjunksjonen "dersom"). Modus i setningene åpner for at prosessene er mulig å endre, noe som vel også er hjelpeorganisasjonenes intensjon, men som likevel gir påstandene mindre 'tyngde' i og med at krisen ikke etableres som et faktum, men som en mulighet (en advarsel) som truer hvis nødhjelpen ikke kommer fram (og ikke blir tilstrekkelig finansiert). Hjelpeorganisasjonene velger kanskje et relativt forsiktig språk fordi de vet at et for kategorisk ordvalg kan slå tilbake på dem selv hvis de faktisk lykkes med å begrense omfanget av katastrofen: "The successful arrest of a famine can have ironic implications, Without a high death toll, those who cries 'famine' can be charged with 'crying wolf" (Moeller 1999:101). M.a.o. står organisasjonene i en Catch 22-situasjon der langsiktig tillitsbygging utfordres av ønsket om kategoriske (kanskje mer effektive) utsagn. Svak modalitet i utsagnene kan dermed sees som en troverdighetsmarkør overfor potensielle givere, som representerer hjelpeorganisasjonenes

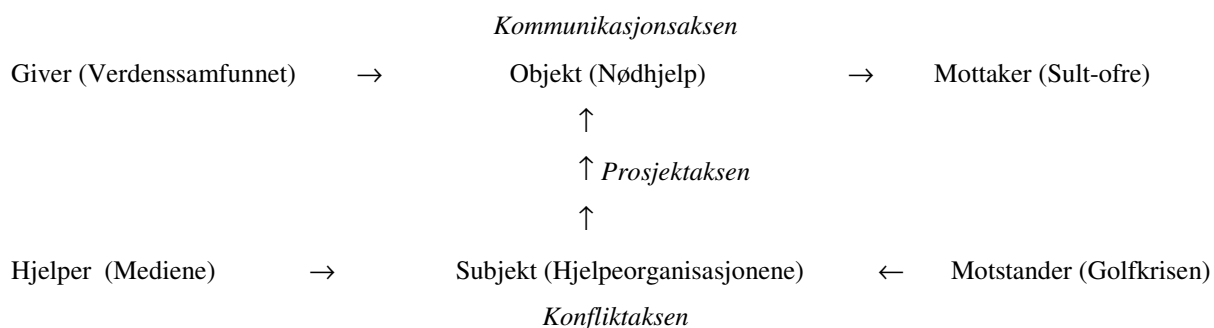
anslag av omfanget av sultsituasjonen, hvis ikke nødhjelp blir skaffet til veie. Om det i etterkant viser seg at katastrofen ble mindre omfattende enn predikert, har hjelpeorganisasjonene likevel sine ord i behold og vil ikke miste tillit hos publikum. Tema for Vårt Lands notis fortettes i overskriften "Advarsel mot Afrika-sult". Det som ligger i denne advarselen, det som truer de sultrammede er ikke bare en gruffull død, men også Golfkrisens mulige virkninger: "... [hjelpeorganisasjonene] advarte mot at Afrikas sult-ofre blir satt i skyggen av Golfkrisen". En rimelig tolkning er at det her refereres til mediernes 'søkelys' som hjelpeorganisasjonene frykter vil skinne så intenst mot Golfkrisen at afrikanske sult-ofre blir satt i skyggen. Hvem det er som setter dem (sult-ofrene) i skyggen går ikke fram av setningen, der handlingen reduseres til en passiv prosess, og der 'agens' (den handlende instans i teksten) forblir ukjent (ikke-transitiv) (Jørgensen og Philips 1999:95). Det er likevel rimelig å anta at det må være mediene og kanskje det internasjonale samfunn som hjelpeorganisasjonene frykter vil handle slik at: "sult-ofre blir satt i skyggen". Appellen fra hjelpeorganisasjonene går dermed til mediene om ikke å glemme Afrikas sultne, til tross for den bebudede krigen mot Irak. Notisen er generelt uklar på konkret hvem som uttaler seg, hvem det snakkes om og hvem det snakkes til. Selv om det er uklart hvilke personer som uttaler seg er det åpenbart at det er hjelpeorganisasjonene som får sin posisjon representert, i og med at det er deres språk, ordbruk og metaforer avisen gjengir. De fremstår dermed som tekstens 'principal', mens NTB framstår som 'animator' og 'author' selv om redaksjonen i Vårt Land også bidrar til å redigere teksten (Goffman 1981:144 ifølge Fairclough 1992:78). Hjelpeorganisasjonenes autoritet trekkes aldri i tvil og mot slutten av notisen befestes organisasjonenes tyngde og dermed deres talerett: "...som samlet står for en tredel av all nødhjelp til Afrika". Bisetningen framstår som en faktaopplysning, men gir samtidig hjelpeorganisasjonene rett til å uttale seg fordi de allerede er involvert i hjelpearbeid på kontinentet, og 'vet' hva de snakker om.

Notisen er plassert nederst i en rekke notiser som handler om alt fra "Ingen fjellhall i Gjøvik" til "Nei til kvikk-sølvtermometer", midt inne i avisa. I og med at så å si alle de opplysningene som seinere kom til å bli om en sultkatastrofe i emning er med i denne lille notisen, er det overraskende at saken ikke får større plass. Det kan f. eks ha sin forklaring i tidspunktet for pressekonferansen (som kanskje var nært opp til trykktidspunktet) eller at redaksjonen ikke definerte meldingen som viktig nok til å sette av ressurser til å lage en større 'egensak' ut av opplysningene som kom fram. Mer nærliggende er det å tro at 'nyheten' allerede hadde vært publisert i andre medier (fjernsyn, radio) kvelden i forveien og at Vårt Land dermed ikke så det som sin oppgave å slå opp 'gammelt nytt'. Sett i forhold til at samme

avis fire dager seinere trykker så og si samme nyhet på førstesiden, riktignok med noen nye elementer, er det likevel vanskelig å feste lit til en slik forklaring. Mer sannsynlig er det da at tid og ressurstilgang spilte inn. Dessuten var pressekonferansen i Geneve og syntes ikke å være samordnet med organisasjonenes mulige norske kilder fra Norges Røde Kors og Kirkens Nødhjelp som senere i dekningen fremstår avisas mest sentrale kilder.

Notisen eksemplifiserer forøvrig hjelpeorganisasjonenes suverene posisjon i denne type saker. De bidrar ikke bare som sentral kilde, men legger også opp til bruk av en fortolkningsramme (Eide 1992:83) som avisa adapterer uten selv å tilføre særlig mye. Det viser seg tydeligst i etableringen av konflikten mellom 'sultofrene' og 'Golfkrisen' ('golfkrigsdiskursen'), som går igjen i dekningen. Hjelpeorganisasjonenes definitoriske makt forsterkes gjennom måten notisen i dette tilfellet blir til på, som et referat fra en såkalt pseudobegivenhet, nemlig en pressekonferanse, der organisasjonene 'setter dagsorden' og definerer hva som er problemet utover selve sultsituasjonen, nemlig det nærmest altomfattende fokuset på den kommende krigen i Irak. Med pseudobegivenhet menes en hendelse som er iscenesatt for mediene og som ikke ville ha funnet sted hvis ikke mediene hadde vært der. Denne type begivenhet brukes ofte av ulike typer kilder i håp om å tiltrekke seg medienes oppmerksomhet og eller kontrollere informasjonsflyten (McNair 1998:154-155). Om ikke hjelpeorganisasjonenes strategi i første omgang greide å 'lage' førstesidestoff, lyktes de i alle fall med å levere tolkning grammene og perspektivene. Notisen i Vårt Land gir også grunnlag for å skissere en narrativ hovedstruktur som går igjen i det meste av den videre dekningen:

Figur 5.1: Narrativ struktur i dekningen. Greimas' aktantmodell

Greimas' aktantmodell (Hausken og Larsen 1999:56-60).

Selv om det retoriske modus i teksten primært er informativt (rapporterer om hva hjelpeorganisasjonene mener om sultsituasjonen) har den også narrative trekk. I denne predikerte 'fortellingen' er det hjelpeorganisasjonene (subjektet) som har som mål (prosjektet) å skaffe nødhjelp (objektet) til de sultrammede (mottaker). For å lykkes må de få hjelp av mediene ((muligens en motvillig) hjelper) for å få tilstrekkelig oppmerksomhet om krisen slik at verdenssamfunnet, stater, organisasjoner og privatpersoner gir (giver) tilstrekkelig, slik at hjelpeorganisasjonene når sitt mål. Men Golfkrisen (motstander) fryktes å ta all oppmerksomheten bort fra hjelpeorganisasjonenes prosjekt, noe som i verste fall vil ende med at prosjektet mislykkes og at millioner av mennesker mister livet. Poenget med modellen er å tydeliggjøre at det ligger et bestemt perspektiv til grunn for dekningen. I dette tilfellet handler det om hjelpeorganisasjonenes prosjekt. Dessuten viser modellen hvilke funksjoner de ulike aktantene (hjelper-motstander, giver- mottaker, subjekt - objekt) har i fortellingen. Man kan i prinsippet tenke seg et annet prosjekt f. eks at de sultrammede selv ber om hjelp fra det internasjonale samfunn (subjekt) og at det er deres prosjekt framstillingen representerer. Men, foreløpig er det hjelpeorganisasjonene sitt prosjekt 'vi' som lesere følger, eller som 'hjelpere' bidrar til å fullbyrde. De sultrammede forblir passive objekter for gode hjelperes prosjekter, som hevder å representere de sultrammedes interesser. Slik sett forvalter de en type 'stedfortredermakt' som framstår som selvsagt fordi de har troverdighet som representanter og fordi 'de representerte' har liten mulighet til å hevde sine egne interesser eller si seg uenig i den representasjonen som hjelpeorganisasjonene gir (Tvedt 2003:36).

Kan denne notisen dermed si noe mer allment om hvordan mediene forholder seg til nyheter fra Afrika (subdiskursen 'afrikadekningen' innen medienes diskursorden)? Hvis man bytter ut afrikanere med amerikanere eller europeere kan man kanskje se noe av det som er spesielt med nyhetshistorier fra Afrika: "Omtrent 20 millioner amerikanere/europeere kan stå ansikt til ansikt med sulten denne vinteren...". Denne nyheten ville kanskje ha framstått som absurd eller lite troverdig, og hvis man hadde hatt tillitt til opplysningene, helt uholdbart, umenneskelig, tvingende nødvendig å gjøre noe med? Men det er afrikanere som er rammes og notisen formidler informasjon 'vi' forventer og kanskje dermed også aksepterer. Som leser blir man på et vis gitt to motstridende identiteter. På den ene side blir man identifisert som en mulig hjelper gjennom hjelpeorganisasjonenes appell om å sende nødhjelp til de kriserammede umiddelbart. På den annen side anses ikke informasjonen som særlig viktig av avisa, som 'gjemmer' den bort i en notis, der den trolig ikke har håp om å fange mange leseres interesse. Dermed får også formidlingen av appellen trolig mindre effekt.

Samme dag som Vårt Land trykker den omtalte notisen (5.1.1991), trykker Klassekampen en lederartikkel under tittelen "Sultalarm". I hovedsak trekker også denne, i likhet med Vårt Lands notis, på en 'katastrofediskurs' og en 'nødhjelpsdiskurs'. Det er likevel verdt å merke seg den symbolske forskjellen i sjangerbruk. Mens Vårt Land gir saken notisplass, løfter Klassekampen saken opp i det journalistiske verdimessige hierarkiet ved å kommentere pressekonferansen på lederplass. En annen forskjell er språkbruken. Mens sultkatastrofen i Vårt Lands referat: "... kan komme til å bli verre enn i katastrofeåra 1984-85", fastslår Klassekampen et mer dramatisk scenario: "kan bli den største hungerkatastrofen i verdenshistorien" og gir pessimistiske prediksjoner i måten 'golfkrigsdiskursen' trekkes inn: "Dersom Golfkrigen bryter ut, vil nødhjelpen til sultområdene tørke ut. Sudan blir trukket inn, og Rødehavet blir krigssone. Det internasjonale hjelpeapparatet vil bli konsentrert om krigsområdet og vil ikke ha kapasitet til andre områder". Hva som er kilden for lederskribentens skråsikre prediksjoner er ukjent, men eksemplifiserer medienes tilbakevendende vilje til å ta i bruk kategoriske modaliteter som: "både afspejler og fremmer deres autoritet (Jørgensen og Phillips 1999:96). Vårt Land nøyer seg med et mer moderat referat av at hjelpeorganisasjonene: "...advarte mot at Afrikas sult-ofre blir satt i skyggen av Golfkrisen og Øst - Europas krise". Til tross for symbolsk å ha løftet fram krisens viktighet, går det likevel mer enn en måned før Klassekampen igjen vier noe særlig plass til katastrofen som "kan bli den største hungerkatastrofen i verdenshistorien", utover spredte notiser.

8. januar trykker Aftenposten sin første sak om sultsituasjonen. Dermed er katastrofen førstesidestoff:

Faksimile 3: Hovedoppslag ”Trues av sultedød” (Aftenposten 8.1.1991)

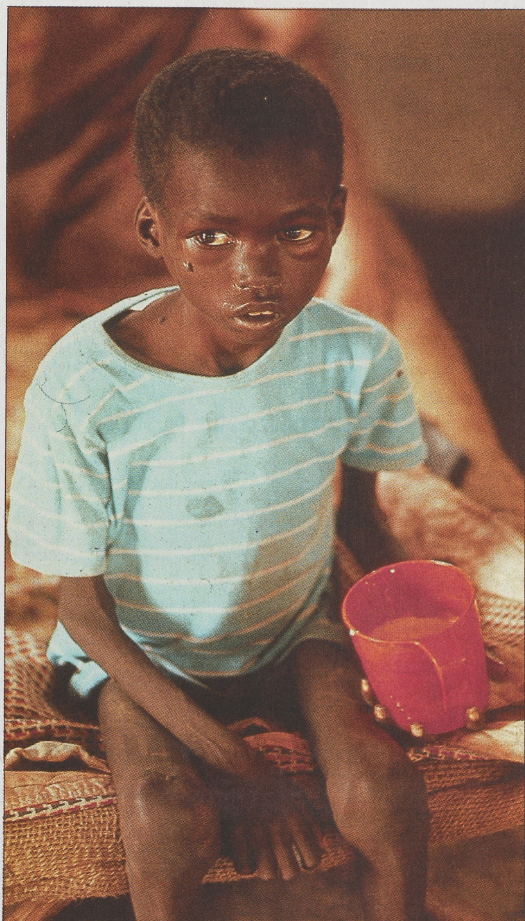
Igjen heves sultsaken opp i den journalistiske hierarkiet. Fra å være en liten notis i Vårt Land og på lederplass i Klassekampen, er saken nå hovedoppslag i landets nest største avis. Dermed anser jeg artikkelen som et ’monument’ i ’sult i Afrika-diskursen’, fordi avisa med oppslaget etablerer sultkatastrofen som en av de viktigste nyhetssakene (Andersen 1994 ifølge Neumann 2001:52). Selv om artikkelen blir tildelt en prominent plassering i avisa kan ikke det alene skyldes opplysningene den presenterer, som i all hovedsak er publisert tidligere, riktignok ikke for Aftenpostens lesere. Bildene som illustrerer artikkelen er heller ikke nye og gir dermed neppe artikkelen nyhetsverdi. Det nye elementet i artikkelen er derimot at norske kilder i hjelpeorganisasjonene kommer til orde. Artikkelen trekker, som de foregående, relativt konvensjonelt på en ’katastrofediskurs’, en ’nødhjelpsdiskurs’ og kreativt på en ’krigsdiskurs’, som bruker Golfkrisen (krigen) som fortolkningsramme. Mest sentral er likevel ’katastrofediskursen’ som omfatter antagelser av omfanget av katastrofen, sammenligninger med tidligere katastrofer og avdekking av årsaker til hungersnøden, som er begrepet Aftenposten gjennomgående bruker i sin omtale av temaet. Dessuten knyttes både ’golfkrigsdiskursen’ og ’nødhjelpsdiskursen’ for første gang til en norsk nasjonal kontekst. Leserne blir primært presentert for de norske organisasjonenes hjelpeinnsats og norske myndigheter uttaler at sultrammede Sudan foreløpig ikke har kommet på UD’s liste over ”risikoland” (på grunn av den sudanske regjeringens støtte til Irak). Selv om artikkelen er

trykket under banneret 'reportasjer' vil den sjangermessig etter definisjonen jeg bruker i denne oppgaven falle inn i kategorien nyhetsartikkel, blant annet fordi teksten har få skildrende elementer og journalisten ikke rapporterer fra stedet. Artikkelen trekker også på en intervjusjanger der en representant fra Norges Røde Kors, en fra Kirkens Nødhjelp og en fra utenriksdepartementet blir sitert og får sine subjektposisjoner representert. Deltagerne i intervjuene er profesjonelle og relasjonen mellom journalisten og intervjuobjektene ('tenor') er preget av dette. Intervjuobjektens utsagn er dermed uttrykk for organisasjonens og ikke intervjuobjektens individuelle posisjoner. Det retoriske modus er primært informativt. Uttrykksmessig er artikkelen mer kompleks enn foregående fordi den inkluderer en illustrasjon som viser et kart over Afrika og hvilke områder som er hardest rammet, samt arkivbilder av 'sultrammede'. Selv om teksten dermed blir mer kompleks bidrar de nye elementene semantisk sett primært til å bekrefte inntrykket som teksten skaper alene. De sultende er barn (og uskyldige generelt), og områder både sør, øst og vest i Afrika er hardt rammet. Artikkelen inngår i en intertekstuell kjede, der "rapporten fra de seks samarbeidende internasjonale hjelpeorganisasjonene", står sentralt, men der også en rapport fra FAO trekkes inn og bekrefter framstillingen gitt av organisasjonene. Det er også tilfeller av manifest intertekstualitet der et utdrag fra rapporten blir presentert i sin opprinnelige form. Med bakgrunn i pressekonferansen som hjelpeorganisasjonene holdt 4. januar er det også tilfeller av manifest intertekstualitet mellom Vårt Lands notis og nyhetsartikkelen i Aftenposten, som i ingressens avslutningssetning: "20 millioner mennesker står i fare for å dø av sult, ifølge en sjokkrapport fra seks internasjonale hjelpeorganisasjoner", eller som i et stykke ned i brødteksten: "– Det som nå truer kan bli langt verre enn hungersnøden i 1984 –85, som krevet over en million menneskeliv". I begge disse setningene er det likevel snakk om en tilspissing og en dramatisering sammenlignet med representasjonen av hjelpeorganisasjonens utsagn i Vårt Lands notis. Aftenposten skriver f. eks "sjokkrapport" der Vårt Land skriver "uttalte" og "påpekte". Representanten fra Kirkens Nødhjelp uttaler "kan bli langt verre enn", mens i Vårt Land er formuleringen mer forsiktig "kan bli verre enn". Forøvrig består teksten av en beskrivelse av sultens årsaker ("tørke", "sviktende avlinger", "krig") og hvem som er rammet ("den uskyldige lutfattige sivilbefolkningen"), uten at det går klart fram hva som er kilden til disse opplysningene. Trolig er det snakk om en parafrasering av innholdet i hjelpeorganisasjonens "sjokkrapport" eller av intervjuobjektens utsagn. Gitt denne fortolkningen er det dermed hjelpeorganisasjonens representasjon som kommer fram igjennom hele artikkelen bortsett fra i en parafrase der Utenriksdepartementets syn blir omtalt som avslutning på en kort nyhetssak som står på samme side som hovedartikkelen ("Røde

Kors-reise ble avlyst”). Reporterens stemme er likevel tilstede i forankringen av intervjusegmentene som gjengis i teksten og i parafraseringen av rapporten og hjelpeorganisasjonenes utsagn.

Teksten som står under bildet på forsiden gir en kortversjon av artikkelens innhold. Den er også bygget opp på omtrent samme måte som artikkelen inne i avisa. Overskriften: ”Trues av sultedøden” (katastrofediskursen), etableringen av konflikten med Golfkrisen: ”Mens verdens øyne er rettet mot krisen i Gulf-området...” (golfkrigsdiskursen), omfanget av krisen: ”20 millioner...”, sammenligning med tidligere kriser: ”adskillig verre enn” og årsakene til krisen: ”kriger, tørke” (katastrofediskursen), samt det gryende hjelpeinnsatsen ”- Det haster med å handle” (nødhjelpsdiskursen). Inntrykket av dramatisering forsterkes i artikkelens anslag (de første setningene i brødteksten): ”Utslettende tørke, svikt i avlingene og krig har ført til en ny katastrofal matmangel i Afrika. – Jeg snakket med noen av våre representanter i Sudan i dag tidlig. Det jeg fikk høre var alarmerende. Afrika er i ferd med å oppleve et hjerteskjærende drama. Flere steder meldes det om ’levende skjeletter’. Mange har allerede sultet i hjel...”. Først etablerer reporteren scenen i ’Afrika’ der dramaet utspiller seg og beskriver årsakene: ”utslettende tørke, ”svikt i avlinger”, ”krig”, ”katastrofal matmangel”. Primærkilden, generalsekretæren i Norges Røde Kors, bekrefter reporterens beskrivelse, men konkretiserer og dramatiserer ytterligere: ”Sudan”, ”alarmerende”, ”hjerteskjærende drama”, ”levende skjeletter”, ”sultet i hjel”. Dessuten bekrefter intervjuobjektet ved å vise til ”levende skjeletter” og folk som har sultet i hjel, at katastrofen allerede tar liv, noe artikkelforfatteren er mer forsiktig med å fastslå, men som impliseres i ingressen: ”Mens verdens øyne er rettet mot Gulf-konflikten, rammes Afrika av det som kan bli kontinentets verste hungerkatastrofe.” Katastrofen presenteres i nåtid (”rammes”), mens ’verdens øyne’ (medienes?) ser bort. Logisk følger utsagnet om at ”det haster med å handle”. Artikkelforfatteren beskriver deretter hvordan Norges Røde Kors og andre norske hjelpeorganisasjoner allerede er i gang med hjelpearbeidet. Hva andre land, WFP, FN eller lokale krefter gjør, blir ikke tematisert. Dermed er det rimelig å si at reporteren etablerer et klart nasjonalt ’vi’ når artikkelens sekundærkilde, representanten for Kirkens Nødhjelp, i neste avsnitt etter mellomtittelen ”Verre enn 1985?”, sier at: ”Vi må ikke glemme de sultende, selv om nyhetsbildet nå totalt preges av situasjonen i Den persiske gulf”. Menneskene som opplever sultkatastrofen ’de andre’ som ’vi’ ikke må glemme, beskrives som: ”den uskyldige, lutfattige sivilbefolkningen [...] der de lever under elendige forhold”, ”levende skjeletter” og ”de sultende”.

Afrika trues av ny hungersnød

Sivilbefolkningen i flere afrikanske land står overfor en ny sultkatastrofe. Denne gutten ble fotografert på en akuthjelp-avdeling for underernære barn i Etiopia i 1989. (Foto: Billedsentralen)

Røde Kors-reise ble avlyst

Generalsekretær Odd Grann og president Bjørn Brundland i Norges Røde Kors avlyste igår en planlagt reise til katastroferammete Sudan.

Mange av dem vi hadde avtalt møte med, hadde forlatt hovedstaden Khartoum. Vi prøver igjen i neste uke, sier Odd Grann. I Khartoum venter blant annet samtaler med sudanesiske regjeringsmedlemmer om nødhjelp.

Grann tilbakeviser at avlysingen

skyldes den spente situasjonen i Midt-Østen.

Sudan har lenge vært et problematisk land å takle for Røde Kors. Hjelpeorganisasjonen har i flere år operert på begge sider av fronten i krigen mellom regjeringshæren og SPLA-geriljaen. Etter Iraks invasjon av Kuwait, stilte regjeringen i Sudan seg på Husseins side. Givergleden blant de vestlige land har derfor tørket betraktelig inn. Norges Røde Kors

akter imidlertid ikke å skru kranen igjen.

Vi kan ikke bry oss om politiske farver. Millioner av mennesker sulter. De trenger øyeblikkelig hjelp. Det tror jeg også det norske folk forstår.

Pressetalsmann Bjørn Elokhus i Utenriksdepartementet opplyser at norske myndigheter foreløpig ikke har inkludert Sudan på listen over «risikoland» for nordmenn i forbindelse med konflikten i Golf-området.

Mens verdens øyne er rettet mot Golf-konflikten, rammes Afrika av det som kan bli kontinentets verste hungerskatastrofe. 20 millioner mennesker står i fare for å dø av sult, ifølge en sjokkrapport fra seks internasjonale hjelpeorganisasjoner.

JAN GUNNAR FURULY
ROLAND JØRGENSEN
(kart)

Utslettende tørke, svikt i avlingene og krig har ført til en ny katastrofal matmangel i Afrika.

Jeg snakket med noen av våre representanter i Sudan idag tidlig. Det jeg fikk høre var alarmerende. Afrika er i ferd med å oppleve et hjertesjokkende drama. Flere steder meldes det om «levende skjeletter». Mange har allerede sultet ihjel, forteller generalsekretær Odd Grann i Norges Røde Kors.

Det hastet med å handle. Ifølge ekspertene vil den verste perioden inntreffe om til tre måneder. Da kan det være for sent, sier Grann. Norges Røde Kors frakter nå inn akutt mat og medisiner til områdene ved Rødehavsfjellene, der hungersnøden er spesielt alvorlig. Organisasjonen går samtidig inn med økt nødhjelp i en rekke andre afrikanske land. Også de andre norske hjelpeorganisasjonene vil trappe opp sitt arbeid i katastrofeområdene.

Verre enn 1985?

Vi må ikke glemme de sultende, selv om nyhetsbil-

det nå totalt preges av situasjonen i Den persiske golf. Det som nå truer, kan bli langt verre enn hungersnøden i 1984-85, som krevde over en million menneskeliv, sier katastrofeleder Arvid Østfold i Kirkens Nødhelp.

Rapporten fra de seks samarbeidende internasjonale hjelpeorganisasjonene Caritas Internationalis, Den katolske hjelpeorganisasjon, Røde Kors Ligan, Den lutherske verdenskirke, Oxfam og Kirkens Verdensråd, slår fast at årets vinter kan komme til å bringe en sultkatastrofe verden aldri har sett maken til.

«Omkring 20 millioner mennesker i Afrika trues av sultedøden i løpet av vinteren hvis de ikke får umiddelbar mat og medisiner. For bare en uke siden la FNs matvareorganisasjon (FAO) frem en like dramatisk rapport.

Uskyldige ofre

Det er den uskyldige, fattige sivilbefolkningen som er i ferd med å bli rammet. Borgerkrig flere steder har ført til at mange har måttet forlate sine hjem, og flykte til nabolandene. Der lever de under elendige forhold.

Aller verst synes tilstanden i Sudan å være. Rekordtørken i den nordlige delen

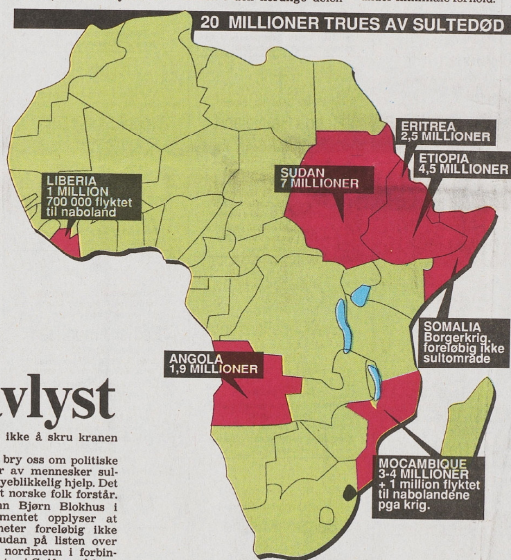
av landet ga en avlingssvikt på ca. 80 prosent i høst. I syd fører de arabiske regjeringsstyrkene en innbitt kamp for å utslutte den sorte SPLA-geriljaen. Som i alle andre krig, er det sivilbefolkningen som må lide. Ekspertene mener at mellom seks og syv millioner mennesker i landet vil trenge akutt matvarehjelp for å overleve vinteren.

Også i Etiopia råder kombinasjonen tørke og krig. Fra provinsene Eritrea og Tigray, som begge har ulike geriljagrupper som kjemper for frigjøring, meldes det om felleislitte avlinger og kritisk vannmangel. Rundt 4,5 millioner etiopere trenger krisehjelp.

I Liberia raser borgerkrigen fortsatt for fullt. 700 000 mennesker har flyktet over grensen til Sierra Leone, Guinea og Elfenbenskysten. Opp til en million andre er husløse flyktninger i eget land. Vann og mat er mangelvare. Den langvarige borgerkrigen har ødelagt store deler av kommunikasjonsnettet.

I Angola er det anslått at 1,9 million mennesker vil bli rammet av hungersnød som følge av tørke og krig. Samtidig som kraftige regnfall for fjerdre år på rad har gitt enorme erosjonsdannelser og tap av avlinger.

Den samme elendigheten går igjen i Mozambique, der millioner av mennesker fortsetter å lide på grunn av krigen. Mer enn to millioner av 15 millioner innbyggere er flyktninger i eget land. En million har måttet flykte over grensen, og lever nå under minimale forhold.

Faksimile 4: Nyhetsartikkel "Afrika trues av ny hungersnød" (Aftenposten 8.1.1991)

Beskrivelsen av de "uskyldige ofre", som forøvrig er den andre mellomtittelen i teksten og dermed markerer at det er et sentralt element, samstemmer bra med Moellers 'idealtipe' av framstillingen av de som er blir rammet av sultkatastrofer (Moeller 1999:104-105), men hvem disse 20 millioner menneskene egentlig er forblir uklart, fordi 'avstanden' i teksten er så stor. Reporteren har ikke snakket med noen av de som er rammet, intervjuobjektene har ikke snakket med noen av de det gjelder, men de har snakket med noen ("våre representanter")

som forteller om at: "[f]lere steder meldes det om 'levende skjeletter'. Mange har allerede sultet i hjel". De mange leddene mellom 'oss', som lesere og 'dem', gjør sultsituasjonen fjern og vanskelig å gripe, utover den for- dom (a priori forståelse) den jevne leser har av en afrikanske sultkatastrofe. Bildene tydeliggjør riktignok at 'de' er barn, samtidig som barna det faktisk er bilde av ikke har noe med katastrofen å gjøre, men blir gitt rollen som visuelle representanter for de sultende, ikoner på 'typiske' offer for denne typen katastrofer. Likevel er det liten tvil om hvilken rolle 'vi' har i forhold til 'de andre' i teksten. 'Vi', som nasjon, er (potensielle) hjelpere i hjelpeorganisasjonenes prosjekt og hjelpen trengs umiddelbart. Fortellingsstrukturen ligner dermed den jeg skisserte for Vårt Lands notis. Artikkelen har naturlig nok et videre fokus enn Vårt Lands notis. Den konkretiserer årsakene til krisen (tørke og krig) og i noen grad hvem som kan holdes ansvarlig som i beskrivelsen av katastrofen i Sudan: "I syd fører de arabiske regjeringsstyrkene en innbitt kamp for å utslette den sorte SPLA-geriljaen. Som i alle andre kriger er det sivilbefolkningen som må lide." De arabiske regjeringsstyrkene i Sudan framstilles dermed som årsak til at krisen rammer Sudan så kraftig. Det er ikke borgerkrigen i seg selv, men de arabiske regjeringsstyrkes innbitte (rasende) kamp for å utslette (få fullstendig vekk) den sorte SPLA-geriljaen. Identiteten den sudanske regjeringen blir tildelt, som motstander av prosjektet (avhjelpe sultkatastrofen), forsterkes i underartikkelen "Røde Kors-reise ble avlyst": "Etter Iraks invasjon av Kuwait stilte regjeringen i Sudan seg på Husseins side. Givergleden blant de vestlige land har derfor tørket betraktelig inn". Regjeringen defineres dermed både som motstandere av sin egen befolkning og av 'vestens' prosjekt om å bli kvitt Saddam Hussein. På den annen side blir også vestlige land gitt identiteten som alt annet enn altruistiske hjelpere, når de stanser nødhjelp på grunn av regjeringens politiske orientering. Den verbalspråklige representasjonen av "de sultende" blir ivaretatt av hjelpeorganisasjonene gjennom deres stedfortredermakt. I den underordnede artikkelen: "Røde Kors-reise avlyst" eksemplifiseres også hjelpeorganisasjonenes moralske makt (Tvedt 2003:41-42), når generalsekretæren i Norges Røde Kors uttaler seg om hvorfor ikke organisasjonen har kuttet bistand til Sudan, slik mange vestlige land har gjort: "- Vi kan ikke bry oss om politiske farver. Millioner av mennesker sulter. De trenger øyeblikkelig hjelp. Det tror jeg også det norske folk forstår". Norges Røde Kors hever seg dermed over politikken, som en 'makttom' representant for det gode prosjekt og den sultende sivilbefolkningen. Ved å markere at organisasjonene ikke kan bry seg med politiske farger defineres samtidig saken inn i en moralsk kategori, der det å ta politiske hensyn (slik vestlige land sies å gjøre) betraktes som umoralsk. Ikke dermed sagt at Norges Røde Kors bevisst bruker denne makten til å tjene sine organisatoriske interesser. Det er heller snakk om uttrykk

for en selvforståelse som samtidig forsøker å definere bistanden som en moralsk gjerning, hevet over politikkens interessekamp. I den grad de lykkes, og det synes det som om de gjør, så utøver organisasjonene en type 'symbolsk makt'. Bourdieu definerer symbolsk makt som "...en makt til å konstituere det gitte gjennom utsagn om det, til å få andre til å se og til å tro på en verdensoppfatning, til å bekrefte den eller til å forandre den, og gjennom verdensoppfatningen også handlingen i verden, og dermed verden selv" ([1994] 1996: 45).

5.3.3 Andre fase: Golfkrigen kompliserer 'prosjektet' – 'golfkrigsdiskursen'

9. januar, dagen etter Aftenpostens oppslag, er sultkatastrofen forsideoppslaget i Vårt Land: "Golf-krig isolerer sultende Afrika ?", med underteksten "Den livsviktige Suez - kanalen kan bli stengt". Nyhetsartikkelen trekker primært på en 'krigsdiskurs', noe både tittelen og 'banneret' over selve artikkelen viser: "Seks dager igjen til FN-fristen", som er direkte knyttet til den føljetongpregede dekningen av Gulfkrisen. Kildegrunnlaget er større enn i tidligere artikler og hjelpeorganisasjonenes representanter står dermed ikke alene for virkelighetsbeskrivelsene. Men det er hjelpeorganisasjonene som kommer med påstanden om at kanalen kan bli stengt, selv om det er uklart hvem konkret som egentlig setter fram påstanden, som blir avvist av både rederiforbundet og en forsker ved NUPI. "Påstanden" som også av skribenten gis lav affinitet ved bruken av spørsmålsteget i tittelen, bidrar til en tilsynelatende 'tilspissing' av situasjonen for de sultrammede, noe som dermed gir saken aktualitet og nyhetsverdi. I den grad hjelpeorganisasjonene selv har 'gitt' saken til Vårt Land lykkes de derved med å få oppmerksomhet om sultkatastrofen, ikke til tross for Gulfkrisen (som tidligere artikler var basert på), men heller på grunn av, samtidig som konflikten mellom Golfkrigsprosjektet og Nødhjelpsprosjektet forsterkes.

Aftenposten følger opp 14. januar 1991 med "Nødhjelp til Afrika er truet", der de også tar opp spørsmålet om konsekvensene av at Suez-kanalen kan bli stengt. Kilden i artikkel er lederen for amerikanske CAREs arbeid i Sudan, som er på besøk i Norge. Som i Vårt Lands artikkel er det 'golfkrigsdiskursen' og 'nødhjelpsdiskursen' som står sentralt, der også det nasjonale aspektet fremheves, selv om også representanten fra CARE omtaler hvordan man skal få fraktet nødhjelp til de sultrammede hvis krigen bryter ut. 'Katastrofediskursen' kommer mer i bakgrunnen. 19. januar 1991, to dager etter at Golfkrigen begynte, trykker Aftenposten artikkelen "Krisen hindrer nødhjelp, millioner kan dø av sult", der Norges Røde Kors og Kirkens Nødhjelp forteller at de har stanset nødhjelp på grunn av krigen. Sultkatastrofen defineres nå ikke lenger i relasjon til Golfkrigen, men nærmest som en del av

den, som i utsagnet til generalsekretæren i Norges Røde Kors: ”- Befolkningen i Afrika kan bli de som rammes aller hardest av kamphandlingene”. Dermed gir han katastrofen ny aktualitet, på et tidspunkt da Golfkrigen var den totalt dominerende utenrikssaken i mediene. Fokus i artikkelen er likevel, som artikkelen 14. januar 1991, på prediksjoner om hva som kan skje hvis Suezkanalen blir stengt som følge av krigen. Hjelpeorganisasjonene bruker også stadig kraftigere ord i sin omtale av sulten som når pressesjefen i Kirkens Nødhjelp uttaler ”Vi står foran en grotesk hungersnød, kanskje verre enn verden tidligere har opplevd”.

21.1.1991 har Vårt Land en nyhetsartikkel der sultkatastrofen som del av Golfkrigen tydeliggjøres: ”Krigens glemte offer”, med ingressen: ”Golfen kaster skygger over Afrika”. Artikkelen er illustrert med et bilde der to personer (sudanske kvinner) passerer en utrangert stridsvogn som står i skyggen av et tre i et goldt ørkenlandskap. Billedteksten materialiserer nærmest Gulfkrigen som gjerningsmann: ”Nå kaster Golfkrigens sine dødbringende skygger over 20 millioner mennesker i Afrika”. ’Golfkrigsdiskursen’ dominerer framstillingen, men artikkelen trekker også på en ’nødhjelpsdiskurs’. Representasjonene av ’situasjonen’ og ’de sultrammede’ er det representanter for Kirkens Nødhjelp, Norges Røde Kors og Redd Barna som kollektiv som står for: ”de ber fortvilet om at ropene fra den mer stillferdige, afrikanske lidelse vil bli hørt gjennom bombeskrallene fra Golfen”. Reporterens ordbruk er gjenkjennelig i forhold til tidligere artikler og del av en intertekstuell kjede som stammer fra hjelpeorganisasjonenes pressekonferanse 4. januar, men representasjonene er stadig mer dramatiske: ”Mens verdens øyne er rettet mot krigsbegivenhetene i Golfområdet, balanserer 20 millioner afrikanere skremmende nær randen av sultedød.” Andre del av artikkelen markerer at ’nødhjelpsdiskursen’ først og fremst er et nasjonalt anliggende. Hjelpeorganisasjonene har gått sammen i aksjonen ”Det norske folks krisehjelp”. I forhold til narrativ struktur gis mediene (og krigen) her rollen som motstandere av prosjektet (hjelpeorganisasjonenes arbeid med å skaffe nødhjelp). Men mediene er likevel en motstander organisasjonene hele tiden forsøker å påvirke, som representanten for Røde Kors uttaler: ”På skalaen over ’godt stoff’ faller Afrika langt ned på listen, men hvis mediene benyttet en verdiskala som også målte ’viktighet’ ville listen utvilsomt se annerledes ut”. Dermed trekker også artikkelen på en type ’metadiskurs’ som handler både om mediedekningen og om hjelpeorganisasjonenes bruk av virkemidler for å få oppmerksomhet. Siste del av artikkelen omhandler konkret situasjonen i Sudan etter at norske myndigheter oppfordret alle nordmenn som var i landet om å reise derifra. Også i denne artikkel definerer organisasjonene krisen inn i et moralsk perspektiv: ”Vi har verken tid eller moralsk rett til å vente med å hjelpe Afrika til situasjonen i Golfen roer seg” (Kirkens Nødhjelp/Norges Røde Kors) og ”– Jeg forventer en

skikkelig slant fra den norske stat i forbindelse med innsamlingsaksjonen! Jeg ville bli meget forbauset om de ikke kom med et skikkelig bidrag, særlig i disse dager når vi tjener så mye på oljen” (Kirkens Nødhjelp). Hjelpeorganisasjonene definerer dermed hjelpearbeidet som et moralsk nasjonalt prosjekt, der ’vi’ som nasjon har et særlig ansvar på grunn av økte oljeinntekter som igjen skyldes Golfkrigen. 22.1.1991 følger Aftenposten opp situasjonen i Sudan: ”Nekter å forlate Sudan” om to norske hjelpearbeidere fra Kirkens Nødhjelp som ikke vil reise fra Sudan til tross for oppfordringen fra norske myndigheter. ’Golfkrigsdiskursen’ kommer etter hvert mer i bakgrunnen i forhold til ’nødhjelpsdiskursen’, men både på lederplass i Aftenposten 7.2.1991 ”Afrika lider”, i Klassekampen samme dag ”Afrika sulter i skyggen av krigen” (førsteside), i Klassekampen 21.2.1991 ”Sultalarm overdøves av krigen” (førsteside) og 22.2.1991 ”Sultkatastrofen” (leder) er ’golfkrigsdiskursen’ tydelig framme. Dessuten består koblingen mellom Golfkrigen og sultkatastrofen i hele dekningsperioden, men sjelden med samme kausalsammenheng som i Klassekampens lederartikkel 7.2.1991 (”Kornmangel”), der det blant annet heter at: ”Golfkrigen gir sultedød i Afrika” og ”20 millioner mennesker rammes av sult i Afrika som resultat av Golfkrigen”.

– ’Golfkrigsdiskursen’ i en nasjonal kontekst

13. februar trykker Vårt Land et forsideoppslag (”Forkastelig bruk av u-hjelpsmidler”), som målbærer kritikerne sitt syn på at regjeringen angivelig ”planlegger å bruke u-hjelpspenger til Golf-støtte”. Sultkatastrofen har med det blitt en del av det innenrikspolitiske feltet. Motsetningen mellom ’nødhjelpsprosjektet’ og ’krigsprosjektet’ får enda en dimensjon. Selv om saken ikke spesifikt dreier seg om å ta penger fra krisehjelpen til afrikanske sultofre, er det likevel ’sultofre’ som avbildes, som nærmest gis rollen som ’dobbel offer’, både for sult og den norske regjeringens budsjettpolitikk. Påstandene om å ta penger fra u-hjelpsbudsjettet og bruke på krigen blir også kommentert på lederplass samme dag, der Norges særlige ansvar framheves: ”Norge er et av de få land som i liten grad rammes av Golf-krigen. Vi har også våre utgiftsposter, men gjennom oljen har vi også inntekter av krigen. Derfor står vi i en særstilling”. Budskapet er klart, men tonen og språkbruken avdempet. Også Klassekampen kommenterer omprioriteringen på budsjettet på lederplass 13. februar (”Norge vender sør ryggen”). Mens Vårt Land beskriver striden internt i regjeringen og kritikken av forslaget fra både hjelpeorganisasjoner og kirkefolk er Klassekampen mer kategoriske: ”...etter amerikansk anmodninger bevilges det millioner på millioner. Og nærmere halvparten tas fra bistandsbudsjettet [...] Det er ikke billig demagogi og si at Norge vender sør ryggen i ei tid de trenger vår solidaritet mer enn noensinne”. Formålet med de to lederartiklene synes å være

noe av det samme, nemlig å protestere mot at penger som var ment for sultrammede og U-hjelp generelt brukes i Golfkrigssammenheng. Virkeligheten beskrives likevel svært forskjellig. Klassekampen plasserer Norge nærmest som et lydrike under USAs vilje, når artikkelforfatteren fordømmende hevder at: ”retorikk om Norge som sørs venn og allierte nå blir erstattet av åpne lojalitetserklæringer til USA...” og konkluderende slår fast at: ”samtidig tas betydelige summer fra bistandsbudsjettet og overføres støttetiltak til den flernasjonale styrken i Golfkrigen, og konsekvensene av krigen.”, Lederen er også illustrert med en tegning, der sultrammede barn sitter og titter opp mot to munnninger av panservognkanoner som representerer USA og Irak. Vårt Land er derimot argumenterende og ser det ikke som forutbestemt at regjeringen faktisk vil overføre midlene: ”Det eneste som prinsipielt sett kunne forsvare sin plass på u-hjelpsbudsjettet, er hjelp til flyktninger som er satt opp med 100 millioner i Golf-pakken. Men, det har ikke blitt færre flyktninger i verden i det siste...” og med et ønske om å påvirke prosessen: ”vi syns derfor regjeringen skal holde Golfbevilgningen i sin helhet unna...”. ’Golfkrigsdiskursen’ som allerede har blitt en del av det nasjonale feltet, trekker på en måte med seg ’sultofrene’ inn som et argument i en innenrikspolitisk budsjettstrid. Selv om den i utgangspunktet ikke går direkte på nødhjelpsbevilgningene, får likevel ’sultofrene’ rollen som ’offer’ for regjeringens ’mulige’ prioritering av Golfkrig framfor bistand. Kritikk av myndighetene i forbindelse med sultsaken utgjør ingen stor andel av stoffet, men går også igjen i Vårt Land 21.2.1991 der: ”Sivilarbeidernes Afrika-hjelp kan bli stoppet” og i Klassekampen 7. 2.1991 ”Afrika sulter i skyggen av krigen”.

Når det gjelder Moellers inndeling i faser så skiller den norske dekningen av sulten seg klart fra den vi finner i hennes modell. Selv om katastrofen nå har vært forsidestoff og dermed skulle befinne seg i fase tre ifølge inndelingen, har ingen norsk journalist reist til området, heller ikke er det videreformidlet reportasjer eller nyhetsartikler produsert av de utenlandske nyhetsbyråene som når norske lesere i de fire avisene jeg har sett på. Ingen norske (eller utenlandske for den del) myndighetspersoner har, etter det man kan lese i avisene, reist til de rammede områdene, som gjerne er et premiss for en mer utstrakt dekning. Sultsaken er m.a.o. etablert som hovedsak uten noen sterke konflikter, uten at kjente mennesker er involvert, uten at framtrepende elitepersoner intervjues og uten grusomme bilder av ofre for katastrofen. Dessuten har det ikke foregått en forenkling av årsakene til situasjonen som har oppstått, heller ikke er det et økende fokus på antall døde, som Moeller skisserer (1999:104-105). På den annen side kan ikke sultkatastrofen, til tross for at den har fått to forsideoppslag, sies å være noen stor sak i mediene. Det er mange dager mellom hver artikkel, avisene bruker få ressurser på saken og i flere av artiklene er det Golfkrigens som er den ’egentlige’ saken, som

sultkatastrofen på et vis kompliserer eller gjør mindre moralsk spiselig. Sultkatastrofen kan i det lys ses som 'kjærkommen' for mediene, som stadig har behov for 'nye episoder' i Golfkrigsføljetongen (Eide 1984:106 ifølge Eide og Hernes 1987:55).

"Lekter-saken"

– En bistandskonflikt

23.1.1991 trykker Vårt Land en nyhetsartikkel som viser hvordan dekningen i den avisa generelt skiller seg fra dekningen i de andre avisene. Artikkelen trekker på en 'nødhjelpsdiskurs' og en 'metadiskurs' som jeg skisserte ovenfor. Tema i artikkelen er striden om en lekter som eies av Røde Kors og som er ment å frakte nødhjelp til de sultende i Sør-Sudan. Organisasjonen er redd de vil bli kastet ut av Sudan, hvis de tar i bruk lekteren til å frakte nødhjelp til folk i det geriljakontrollerte Sør-Sudan. Norsk folkehjelp på sin side mener det ikke vil være noe problem å ta lekteren i bruk. Artikkelens premiss er denne interne konflikten som "...er blitt en glohet potet i nødhjelps-Norge." Denne interne 'metadiskursen' som handler om hvordan hjelpeorganisasjonene best skal lykkes i prosjektet (nødhjelp), er klart mer tilstede i Vårt Lands dekning, enn i de andre avisene. Det kommer fram både i artiklene 21.1.1991 og 23.1.1991, men særlig i en tre siders 'magasinartikkel' 23.2.1991 "Nød til salg", som tematiserer hjelpeorganisasjonenes billedbruk i kampanjen for å skaffe penger til nødhjelpsarbeidet. Disse artiklene er eksempler på Vårt Lands avisidentitet som: "...gir internasjonale forhold som rettferdighet, krig og fred, bistand og misjon bred plass i avisen" (Vårt Lands visjoner og verdier)³¹.

5.3.4 Tredje fase: Den norske hjelpeinnsatsen

– 'Nødhjelpsdiskursen'

1. februar hadde både Aftenposten og Vårt Land nyhetsartikler om "Det norske folks krisehjelp til Afrika". De neste ukene var det denne 'nødhjelpsdiskursen' som i hovedsak preget dekningen. Vårt Lands artikkel "Varm støtte til Afrika-krisehjelp" vinkler for første gang sultsaken inn mot norske myndigheter, som gir "varm støtte" til aksjonen. Utgangspunktet for artikkelen er en pressekonferanse om aksjonen, noe som stadfester hjelpeorganisasjonenes evne til å sette dagsorden. Bistandsminister Grete Faremo bekrefter også hjelpeorganisasjonenes sentrale rolle: "Hun presiserte samtidig at hele én av de i alt 7,2 milliarder kronene Norge bruker til bistand kanaliseres gjennom de frivillige

³¹ <http://www.vl.no/apps/pbcs.dll/article?AID=/99999999/OMVL03/50407016/1049>

organisasjonene”. Utenriksminister Thorvald Stoltenberg trekker i tillegg til den moralsk orienterte nødhjelpsdiskursen også på en annen ’sikkerhetspolitisk nødhjelpsdiskurs’ i sin begrunnelse for å støtte aksjonen, som ikke hjelpeorganisasjonene har valgt å fokusere på:

Jeg blir hele tiden spurt av pressen om Baltikum og om krigen i Gulfen. Ofte stusser jeg litt. Det er nemlig sjelden jeg blir spurt om det som virkelig er farlig, nemlig sultproblematikken. Og den er langt farligere på alle måter. For det første krever den flest liv. For det andre dreier den seg om sikkerhet. Fattigdom skaper aggresjon, folkevandringer og flyktningsproblemer og vold (Vårt Land 1.2.1991).

Med andre ord er det også i ’vår’ egeninteresse å bidra til å løse sultsituasjonen. Slik sett kan man kanskje spore en diskursiv konflikt i begrunnelsen for hvorfor man bør støtte aksjonen. Er det kun fordi det er en god handling og i overensstemmelse med moralske verdier (hjelpeorganisasjonenes begrunnelse), eller også fordi det er i samsvar med ’våre’ politiske interesser (utenriksministerens begrunnelse). Den politiske begrunnelsen for å gi nødhjelp framholdes også at bistandsminister Faremo i en forsidesak i Vårt Land 6. februar (”Afrika treng all hjelp vi kan gi”). Der trekker hun blant annet fram at: ”Det internasjonale samfunnet kan ikkje koble Afrika av og halda fram som ingenting. Omsynet til vår tryggleik og handel tilseier av vi må inkludere u – landa”. Dessuten trekker hun på en landbrukspolitisk diskurs og argumenterer mot proteksjonistiske interesser som ikke vil åpne for import av afrikanske varer. 7. februar har tar Aftenposten opp katastrofen både på lederplass (”Afrika lider”) og i en nyhetsartikkel (”Korn på vei inn i Sudan”). Sentralt i begge tekstene er at Afrika trenger nødhjelp (av oss) og får det. Lederartikkelen, som argumenterer for å støtte nødhjelpsarbeidet beskriver Afrika nærmest som en person ” Det er en rekke årsaker til de plager som hjemsøker ulykkelige Afrika”, litt lenger ned i teksten kan man få inntrykk av at artikkelforfatteren også ser for seg et barn i Afrikas skikkelse: ”Målet må være å hjelpe Afrika til å klare seg selv uten stadig massiv hjelp utenfra. Men det er meget langt frem før man måtte nå dit”. I resten av februar kommer det stadig nye artikler der innsamlingsarbeidet er i fokus (nødhjelpsdiskursen): ”4,5 mill. til Afrika” (Aftenposten 9.2.1991), ”Krisehjelpen snart 20 millioner” (Aftenposten 20.2.1991), ”Krigsherjet Somalia får norsk nødhjelp” (Aftenposten 24.2.1991), ”Hjelpen er underveis” (Aftenposten 27.2.1991), ”Afrika-hjelp 22 mill. kroner (Vårt Land 27.2.1991). På det punktet skiller Klassekampen seg klart ut ved sin nærmest totale mangel på interesse for den norske innsamlingsaksjonen overhodet.

6.3.5 Fjerde fase: Sult i et nord-sør perspektiv

Næranalyse: ”Mat brennes” (Klassekampen 6.2.1991)

Faksimile 6: Lederartikkel ”Mat brennes” (Klassekampen 6.2.1991)

Artikkelen trekker som de foregående konvensjonelt på ’katastrofediskursen’, mens ’golfkrigsdiskursen’ får en kreativ (annerledes) anvendelse i sammenligningen med deknningen forøvrig, konvensjonell i forhold til Klassekampens dekning, når skribenten kategorisk slår fast at dette er: ”En katastrofe som det rike nord glemmer i sin frykt for å miste kontrollen med de arabiske oljeressursene i Midtøsten”. Dermed innlemmes også golfkrigsdiskursen i en større ’nord-sør diskurs’ hvor også det man kan kalle en landbruksdiskurs inngår: ”brenner sitt smørberg”, ”legge jorda brakk”. Ansvar for både krigen og sultkatastrofens omfang legges på ’det rike nord’: ”Verden har mat nok – den er bare så urettferdig skjevt fordelt”. Poenget med en lederartikkelen som sjanger er, i motsetningen til det redaksjonelle stoffet forøvrig, at skribenten (avisa) skal mene noe og ta et

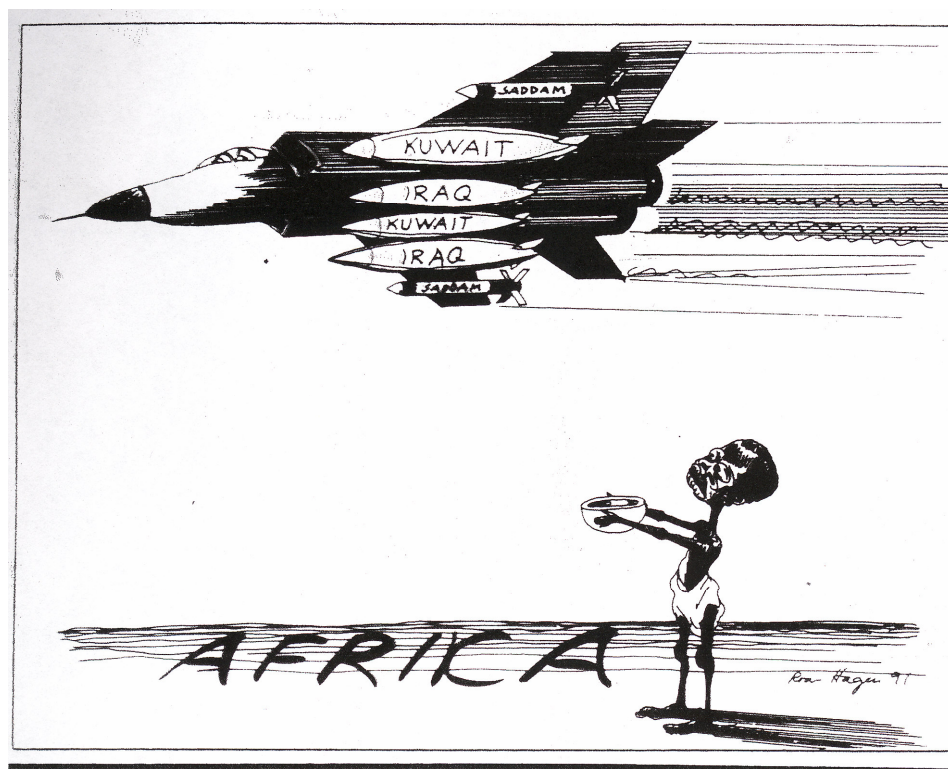
Klassekampen er den avisa som oftest framhever katastrofen på lederplass. Både Vårt Land og Aftenposten kritiserer forslag om å ta midler fra u-hjelpsbudsjettet å bruke på Golfkrigen på lederplass, men Klassekampen er tydeligere i sin kritikk mot regjeringen og mener den ”Vender landene i sør ryggen” (13.2.1991). Klassekampen rammer også sultkatastrofen tydeligere inn i en ’nord-sør diskurs’, som er lite tilstede i deknningen forøvrig. Poenget i lederen 6.2 (”Mat brennes”) er at det finnes nok mat i verden, men at landene i nord er mer interessert i å utforske nye energiformer enn å komme de sultrammede til unnsetning. Denne gangen er det den svenske regjeringen kritikken rettes mot: ”Det sosialdemokratiske Sverige satser stort på korn – mat – som alternativ brensel i sine varmeverk. Det skjer samtidig med at rapportene om den voksende sultkatastrofen i Afrika strømmer inn i ly av all fokuseringen på Golfkrigen”.

standpunkt. Sjangeren uttrykker dermed et argumenterende retorisk modus. Selv om 'løsningen' på problemet kun framstår implisitt (fordele godene mer rettferdig, bruke ressursene på å hindre nød framfor å gå til krig), er konflikten klart definert i 'nord- sør diskursen'. 'Nord' handler i strid med 'sørs' interesser. Slik sett reproducerer den diskursive praksis, slik den kommer til uttrykk i artikkelen, Klassekampens verdensbilde mens den fortolker sultkatastrofen inn i en ny ramme i forhold til dekingen i Vårt Land og Aftenposten og VG. 'Det rike nord' konkretiseres som handlende instans, som ansvarlig. Det gjøres transitivt, ved at det gjøres eksplisitt at det er "det rike nord" som "glemmer" katastrofen av frykt for: "å miste kontrollen med de arabiske oljeressursene". Hvem 'det rike nord' egentlig er kommer fram mot slutten av artikkelen: "bøndene i USA har blitt subsidiert for å legge jord brakk. EF brenner sitt smørberg. Nå brenner Sverige – det rike nords store samvittighet i forhold til sør – sin hvete. Mens 20 millioner afrikanere sulter". Relasjonen mellom 'det rike nord' og 'det fattige sør' konkretiseres, der førstnevnte (USA, EF og Sverige) er mer interessert i å mele sin egen kake (oljeressurser, energitilgang) enn å komme nødlidende i sør til unnsetning. Det er liten tvil om hvor avisa plasserer seg, når lederskribenten retorisk avslutter artikkelen: "hva slags verden er det vi lever i?" 'Spørsmålet' konstaterer at verden er urettferdige og at 'det rike nord' sitter med ansvaret, og kanskje også med en interesse i at situasjonen er som den er, med referanser til Brecht: "hungersnøden organiseres av kornselskapene". Skribenten gjør ingen eksplisitte koblinger mellom Brechtsitatet og 'det rike nords' landbrukspolitik, men plasseringen av sitatet rett før betraktninger om EFs smørbergbrenning (i stedet for å sende det til de sultende?) og USAs brakklegging av jord, skaper likevel en slik konnotativ kobling. M.a.o. noen (det rike nord og kapitalkreftene) har interesser av at situasjonen er som den er eller i alle fall ikke noe ønske om å prioritere sultofre foran egeninteresse. Når artikkelen trekker på en 'nord- sørdiskurs' i dekingen av sultkatastrofen gjenspeiler det også avisas politiske profil generelt. Klassekampen var fortsatt i begynnelsen av 1991 et organ for AKP, med et verdensbilde preget av en kritisk holdning til de vestlige stormaktene³². Også i dag er nord-søraksen et uttalt kriterium når avisas utenriksredaktør skal beskrive hva som kjennetegner en god sak fra Afrika: "1) strategisk betydning i forhold til region og stormakter, jfr. konflikter, olje osv. 2) belyse nord/sør-forholdet" (Intervju med utenriksredaktør i Klassekampen, Peter M. Johansen (24.10.2003)).

³² http://www.klassekampen.no/kk/index.php/news/home/om_klassekampen

5.3.6 Næranalyse VGs sultdekning

Mye av dekningen fokuserer på 'konflikten' mellom Golfkrigen og sultkatastrofen. For VGs del blir dette poenget aktualisert på en måte som også må kunne leses som en kritisk kommentar til avisas egne prioriteringer. VGs dekning av katastrofen i hele januar og februar 1991 består utelukkende av dette bidraget fra Roar Hagen 7.2.1991:

Faksimile 5: Kommentartegning (VG 7.2.1991)

Hvordan kan man forklare at denne katastrofen, som i løpet av januar og februar får førstesideoppslag i alle de tre andre avisene, ikke er en 'nyhet' for Norges største avis? Kan vi si at det (i VG) gjelder andre nyhetskriterier for Afrika enn for andre områder. Nei, mener utenriksjournalist i VG, Per Olav Ødegård: "De samme kriterier som gjelder [for Afrika gjelder for] andre steder, først og fremst nyhetskriteriet (Intervju med utenriksreporter i VG, Per Olav Ødegård 23.6.2005). 'Nyhetskriteriet' er forøvrig også en betegnelse Aftenpostens redaktør trekker fram i sitt svar på om det gjelder andre nyhetskriterier for Afrika enn for andre områder: "De samme som for andre deler av verden - relevans, politisk betydning, overraskelse ("nyhet") og leseverdighet som en selvstendig historie" (Intervju med utenriksredaktør i Aftenposten, Nils Morten Udgaard (24.10.2003)). En mulig forklaring må da være at den kommende sultkatastrofen ikke var noen overraskelse og ble da følgelig heller

ingen nyhet (i VG). Enda viktigere for VGs manglende interesse, var trolig de manglende bildene.

5.3.7 De fraværende bildene

Det er så mye mat på jord. Som du kan putte i munnen. Og mye smaker veldig godt. Og mye smaker vondt. Men det er opp til deg å finne ut. Hva du liker best. Og du kan lære oppskrifter. Og bli så flink en kokk. Så kan du tenke på dem som sulter. Tra-la-la-la-la-la. Alle de tynne barna. Hvor tennene bare faller av.

(Lillo-Stenberg: "Soppesmørbrød" fra "Hjernen er Alene" 1989).

Afrikas sultende barn har for lengst beveget seg inn i norsk populærkultur, som i DeLillos låt fra 1989. Forestillingen om "Alle de tynne barna" er ikke bare ikonet på sultkatastrofer, men også motstykket til 'vår' overflod og et konkret bilde på en urettferdig verden der 'vi' har og 'de' mangler. En urettferdighet som kanskje gir vår overflod en sunn bismak, men som likevel reduserer de som rammes til stereotypier. Men, faktiske fotografier av 'de tynne barna' er nesten fraværende i deknningen av sultkatastrofen i 1991. For VG, som er en gjennomillustrert tabloidavis der nær sagt alle verbaltekstlige bidrag er illustrert med bilder eller figurer, bidrar naturligvis det til å gjøre saken mindre interessant: "Bildene er svært viktige. Derfor reiser vi nesten alltid med både fotograf og reporter" (Intervju med utenriksreporter i VG, Per Olav Ødegård (23.6.2005)). Ifølge Moeller er tilgangen på bilder av avgjørende betydning, hvis deknningen av sultkatastrofer skal vedvare: "any cutoff of pictures, whether caused by problems of access or censorship, shortfalls in the media's budget or glitches in the communication technology, risks severing the entire story" (1999:105). Bildenes sentrale rolle blir framhevet av flere: "Det er ingen tvil om at bildet har styrket sin posisjon på ordenes bekostning, og det har, i motsetning til ordene, gjennomgått en fantastisk teknisk utvikling. Bare bla i en bok eller avis fra syttitallet og deretter produkter fra i år" (Intervju med utenriksredaktør i Vårt Land, Bjarte Botnen (20.5.2005)).

Hvis tall fra Dagbladet gir et troverdig bilde på utviklingen mer generelt er det liten tvil om at bildene har blitt stadig mer fremtredende. En undersøkelse viser at mens det i Dagbladet i 1965 var 2,7 saker per bilde, var det i 1995 var flere bilder enn saker: "Bildene er blitt mange flere, de er blitt større, de finnes i farger og de har en dominerende plass i avisen" (Pettersen og Øyen 1997:203-209). Orgeret mener tilgangen på bilder i forbindelse med deknningen av sultkatastrofer er sentral, men at bildene også må være av en spesiell type: "Fjernsyn og til dels også avisene, krever bilder for at historien skal overleve utvelgingsprosessen [...] Bildene må være spektakulære for å ha en verdi på nyhetsmarkedet" (Orgeret 2003). Men, i dette tilfellet er det ikke slike spektakulære bilder. Som man kunne

forvente er det særlig barn og bilder av mor og barn som totalt dominerer den visuelle framstillingen, men alle bildene av 'sultofrene' er arkivbilder og dermed uten direkte koblinger til sultkatastrofen de illustrerer utviklingen av. Artikkelen som er hovedsak på forsiden av Aftenposten 8. januar med overskriften "Trues av sultedød" (8.1.1991)) kan tjene som eksempel: Artikkelen illustrert med et bilde av en gruppe eritreiske barn. De står tett sammen og ser inn i kameraet. Billedteksten forteller at: "Disse eritreerne tilhører den uskyldige, lutfattige sivilbefolkningen som rammes hardest av kriger og tørke". M.a.o. er det neppe akkurat disse barna som nå er truet av sultkatastrofen, men de tilhører en gruppe som (generelt) rammes av kriger og tørke (og sultkatastrofer). Som illustrasjon til selve artikkelen er et arkivbilde av en underernært etiopisk gutt fra en sultsituasjon i 1989. Heller ikke i førstesideoppslaget til Vårt Land 9.1.1991 spiller bildene noen vesentlig rolle. Bildet på forsiden viser en afrikansk kvinne som sitter på bakken med tre barn under et måltid. Et av barna ser ut til å lide av underernæring, men bildene er på ingen måte eksplisitte på at dette dreier som om mennesker som er truet av sult. Vi får heller ikke vite noe mer om dem, annet enn det generelle inntrykket billedteksten forteller: "Mer enn 20 millioner afrikanere vil trenge matvarehjelp i 1991- de vil bli indirekte rammet av en Golf-krig". Slik sett kan bildet i prinsippet nærmest være tatt hvor som helst.

Mangelen på bilder kan kanskje også forklare at flertallet av artiklene er uten. Vårt Land har ti artikler med bilder, fem uten. Koblingen til Kirkens Nødhjelp bekreftes gjennom bildebruken. Tre av artiklene er illustrert med bilder fra KN, en med bilder fra Norges Røde Kors. Resten av bildene er tatt av egen fotograf eller hentet fra NTBs arkiv og Network. Utenriksansvarlig i Vårt Land legger heller ikke skjul på at det er tette bånd mellom avisa og Kirkens Nødhjelp: "Vårt Land har alltid sett positivt på nødhjelp og bistand, det er neppe noen tilfeldighet at avisen og Kirkens Nødhjelp er omtrent like gamle. Kirkens Nødhjelp er to år yngre" (Intervju med Botnen, Vårt Land (20.5.2005)). Men også Aftenposten, som har åtte artikler uten bilde og fire artikler med, bruker bilder fra Kirkens Nødhjelp i to av sine artikler, AP og Network i de to andre. Klassekampen har som Aftenposten åtte artikler uten bilder, tre med. De er tatt av Redd Barna, NTB og deres egen fotograf. Selv om mange av ofrene sannsynligvis er voksne (menn som kvinner) kan man anta at bildene av sultende barn skaper større emosjonell nærhet mellom det mennesket det er bilde av i avisa og leseren tusenvis av mil unna. Barn oppfattes lettere som uskyldige og kanskje mer 'universelle' skapninger, som 'vi' har et ansvar overfor (som mennesker). Moeller mener slike bilder også gjør det lettere å fatte hva katastrofen egentlig handler om, selv om årsakene vanligvis er komplekse:

Starving children are the famine icon[...] An emaciated child is not yet associated with the stereotypes attached to its color, its culture or its political environment. Skeletal children personify innocence abused. They bring moral clarity to the complex story of a famine. Their images cut through the social, economic and political context to create an imperative statement (1999:98).

Men selv om bilder av fyrstikktynne afrikanske sultende barn kan skape nærhet og engasjement rundt nødhjelpsinnnsatsen, vil et ensidig fokus på slike bilder gi leserne liten forståelse av problemet og omsider føre til at leserne ikke lenger greier å ta lidelsen inn over seg, mener Moeller: "Repeating the iconic starving children images is a short-term strategy that, if continued, teaches little and ultimately contributes to an audience's decline into compassion fatigue" (1999:99). Selv om nesten alle bildene som er brukt i artiklene jeg har tatt for meg er av underernærte barn og kvinner spiller de, etter mitt syn, en underordnet rolle i dekningen. Jeg oppfatter verken bildene som utleverende eller spesielt dramatiske. Selv om mange av barna åpenbart er underernærte er de svært langt unna de eksemplene som noen ganger vises av 'sultkatastrofens ofre' der helt avmagrede barn ikke lenger orker å vifte fluene vekk fra ansiktet. Inntrykket av bildenes begrensede rolle i dekningen forsterkes ved at bildene ikke er nye.

Dekningen av sultkatastrofen i 1991 i de fire avisene jeg har tatt for meg, har klare likhetstrekk med måten New York Times dekket sultsituasjonen og den amerikanske hjelpeinnnsatsen på 1980-tallet på. Fair mener avisas dekning i hovedsak konstrueres rundt en 'krisediskurs', en 'diskurs om hjelpens givere' (aid donors), en 'diskurs om nødhjelpsmottagerne' og en mindre brukt 'diskurs om folk' (som er rammet av katastrofen) (1992:110). Dessuten lå den kalde krigen som en sentral ramme rundt dekningen:

Africa was a site for moral victory for the United States. The implications for Africa's media image – or more broadly, the construction of social reality about Africa – is that Africa becomes a secondary player in events that occur within its own boundaries. Africa is reduced to just another trouble spot or basket case where Soviets and Americans vie for power. And Africans are precluded from defining events that affect them and from positioning Africa on its own terms within the world community (Fair 1992:117).

Tre diskurstyper går særlig igjen i 'mine' aviser: 'katastrofediskursen', som Fair titulerer som 'krisediskursen', 'nødhjelpsdiskursen' (diskurs om hjelpens givere og i mindre grad hjelpens mottagere, hos Fair) og 'golfkrigsdiskursen', som kan sies å ha en lignende funksjon som den 'kalde krigens ramme' hadde på 80-tallet. Mens stormaktene brukte Afrika som arena for å spille ut sine konflikter, ble også den afrikanske sultkatastrofen i 1991 rammet inn i stormaktsspillet rundt Golfkrigen. Likevel er det en viktig forskjell sammenlignet med den kalde krigen ved at de sultende i Afrika den gang ble interessante på grunn av sin rolle i

stormaktsspillet, mens det i 1991 ikke var den samme striden om å få fattige afrikanske land over på sin side.

5.4 Medienes diskursorden 1991

De fire avisene representerer ulike felter innen medienes diskursorden. Samtidig viser analysen ovenfor at de også deler diskursiv tilnærming på mange områder. Det kan dermed se ut til at de ulike avisene i stor grad tenker likt i sitt 'valg' av tilgjengelige diskurser, sjangere og stiler. Eksternt, utenfor medienes diskursorden, er det særlig hjelpeorganisasjonenes språk og perspektiv som reproduseres i tekstene i alle de fire avisene. Internt 'velger' også de ulike avisene ganske konvensjonelle måter å presentere sultsituasjonen på gjennom å trekke på 'nødhjelpsdiskursen' og 'krisediskursen' og noe mer 'kreativt' gjennom 'golfkrigsdiskursen'. Finnes det alternative diskursive tilnærminger? Klassekampen gir selv et eksempel når de trekker sultkatastrofen inn i en 'nord-sørdiskurs', et annet mulig valg er naturligvis å fokusere mot menneskene som faktisk er rammet. Hvilke tanker de gjør seg om sin egen situasjon blir i forsvinnende liten grad tematisert i deknningen i 1991. Når det gjelder 'kjederelasjoner' må man også her peke på bistandsorganisasjonenes makt til å sette dagsorden og levere det diskursive fokus. Ikke dermed sagt at de heller er helt frie til å velge fokus for hvordan de omtaler krisen, men det er likevel de som kommer med de sentrale opplysningene i deknningen, kan videreformidle 'vitneutsagn' fra folk som har vært i de rammede områdene osv. De representerer dermed, sammen med FN-organer som WFP og FAO ofte 'kildeteksten' som artiklene igjen bygger på. 'Kjederelasjonene' internt i den enkelte avisredaksjon er vanskeligere å få tak på uten å ha foretatt produksjonsanalyse. Generelt kan man likevel si at avisproduksjon er en kollektiv bedrift der mange mennesker er involvert i prosessen før artikkelen faktisk står på trykk. Journalisten er kun en av mange. Nyhetsstudier fokuserer ofte mot deskens rolle i prosessen. Det er journalistene på desken som gjør den endelige tilpasningen av teksten før den kommer på trykk og som dermed kan endre titler, bilder, sitatutdrag, faktaark, kart og ikke minst lengden på saker. Desken besitter dermed en særlig makt over presentasjonen. Denne prosessen er helt sikkert noe ulike i de fire avisene jeg tar for meg, men hvilken betydning de ulike leddene har i den interne 'kjederelasjonen' i dette konkrete tilfellet har jeg ikke undersøkt.

5.5 2002: ”En nasjonal dugnad mot sult”.

Nyhetsåret 2002 skiller seg kraftig fra 1991. Hvis man ser på NTBs nyhetskavalkade for 1991 er det liten tvil om året ble oppfattet som begivenhetsrikt: ”1991: De historiske milepælers år”. Tittelen begrunnes særlig i oppløsningen av Sovjetunionen, Gulfkrigen og borgerkrigen i Jugoslavia (NTB 17.12.1991). Nyhetssammendraget for 2002 har også en talende tittel: ”Verdensåret 2002: I skyggen av vold og terror”. Terrorangrepene i USA 11. september 2001 og opptrappingen til krigen mellom USA og deres allierte mot Irak i 2003, preget nyhetsåret 2002. Det var såpass få store hendelser at også sulten i Afrika fikk plass i motsetning til i 1991: ”2002 var også på andre måter preget av makabre gjengangere. Fra Midtøsten kom meldinger om selvmordsangrep og israelske militæraksjoner tett i tett, det samme gjorde katastrofemeldingene fra et sultrammet Afrika” (NTB 17.12.2002).

5.5.1 Frekvens

For 2002 har jeg, i motsetning til 1991, undersøkt alle artiklene som handler om sult i Afrika gjennom hele året. Årsaken til at dette ikke var mulig for 1991 var mangelfulle digitale arkiv. Jeg har avgrenset søket til kun å gjelde artikler som handler om sultsituasjonen i det sørlige Afrika i 2002. Det ekskluderer meldinger om en ny sultkatastrofe på Afrikas horn, som flere av avisene trykker mot slutten av året. Hovedvekten av sakene er publisert i perioden fra juni til og med september 2002. Klassekampen hadde flest artikler og trykket til sammen 25 saker som primært handlet om sultsituasjonen i det sørlige Afrika eller var nært knyttet til denne i 2002. 22 nyhetsartikler og tre kommentarartikler. Aftenposten hadde til sammen 21 artikler. Av disse var det ni nyhetsartikler, tre notiser, tre reportasjer, tre konsertomtaler, to lederartikler og ett portrettintervju. VG hadde elleve saker, inkludert seks nyhetsartikler, fire notiser (inkludert det VG kaller ’plugger’ som er korte notiser), en konsertomtale, en lederartikkel og en kommentarartikkel. Vårt Land hadde ti artikler, inkludert sju nyhetsartikler og tre reportasjer. Til sammen var det dermed 67 bidrag.

Som i 1991 er det også i 2002 vanskelig å presist angi når dekningen av sultsituasjonen/katastrofen begynner og ikke minst når den slutter. Matmangel er en tilbakevendende realitet i tilværelsen til mange afrikanere, selv om befolkningen i det sørlige Afrika tradisjonelt ikke har vært hardest rammet. Matkrisen i Zimbabwe er nevnt i flere artikler i Klassekampen vinteren og våren 2002. 8. april kommer f. eks WFP til orde med en advarsel om at matkrisen i landet vil kunne utvikle seg til en katastrofe om ikke noe gjøres. Det er likevel Aftenposten som trykker den første notisen der sultsituasjonen defineres som en

regional krise. Det er også her min analyse begynner med en artikkel fra 18. 4: "Alvorlig matmangel truer i sørlige Afrika".

5.5.2 Første fase: Afrika sulter igjen: 'Katastrofediskursen'

Som i 1991 er det en uttalelse fra FNs matvareorganisasjon FAO, der organisasjonen uttrykker sin bekymring, som etablerer matkrisen i det sørlige Afrika som nyhetssak: "Over fire millioner mennesker i det sørlige Afrika er truet av mangel på mat". Krisedekningen befinner seg på det Moeller karakteriserer som fase 1 (1999:104-105). Klassekampen følger opp med en nyhetsartikkel 2.5.2002, men nå har FAOs "alvorlig matkrise" blitt til: "Katastrofe i Zimbabwe", der president Robert Mugabe: "advarer mot mulig hungersnød og vil lette adgangen for internasjonale hjelpeorganisasjoner". 11.5.2002 har også antallet som potensielt vil bli rammet økt betraktelig: "20 millioner kan rammes av sult". Kilden later til å være WFP, selv om det kun refereres til "anslag" i selve teksten, uten at det går frem hvem som kommer med anslaget. Det nye tallet gir også muligheten for sammenligninger når Klassekampen kan slå fast at det dreier seg om: "...den verste sultkatastrofen på ti år". 28.5.2002 trykker Aftenposten sin første nyhetsartikkel om saken, som definerer 'situasjonen' inn i kjente rammer: "Sultkatastrofe truer millioner av afrikanere". Tallet på mulige ofre er redusert i forhold til Klassekampens tall: "Åtte millioner mennesker i det sørlige Afrika er truet av sultedøden". 'Nødhjelpsdiskursen' kommer tydeligere fram her, i Aftenpostens intervju med en talsmann fra WFP: "Helt siden i fjor høst har vi kommet med advarsler. Nå er vi nødt til å rope fra hustakene. Hvis ikke verden reagerer øyeblikkelig, vil vi stå foran en omfattende og forferdelig sultkatastrofe...". For første gang blir også norske myndigheter trukket inn: "Utviklingsministeren vurderer nå fortløpende hva Norge kan bidra med...". Samme dag trykker Klassekampen sin første kommentarartikkel om 'katastrofen' der omfanget er i tråd med Aftenpostens tall. Tittelen er: "Bryr det oss?", der journalist Morten Rønning slår fast at: "Den voksende sultkatastrofen i det sørlige Afrika har vokst fram over flere år, og verdenssamfunnet har sånn sett hatt muligheten til å forberede en storstilt hjelpeaksjon. Det har vi ikke gjort". Skribenten ansvarliggjør dermed 'oss'. 'Vi' (verdenssamfunnet) har ikke gjort de nødvendige forberedelsene, selv om vi har kunnet se hva som var på gang. 11.6.2002 har Vårt Land sin første nyhetsartikkel om saken: "Afrika sulter". Fokus er nå rettet mot nødhjelpsarbeidet: "Internasjonale organisasjoner arbeider nå på spreng [...] Betydelige mengder hjelp er på vei". Artikkelen nevner også at UD i slutten av mai bevilget 10 millioner kroner til hjelpearbeidet.

Kjennetegnende for denne første, innledende fasen er ulike utsagn, anslag og rapporter

fra de tunge FN- organene (FAO, WFP) om krisens omfang og årsaker ('katastrofediskursen') og det begynnende hjelpearbeidet ('nødhjelpsdiskursen'). Selv om ingen norske journalister har reist til områdene leverer nyhetsbyråene stadig hyppigere meldinger fra de truede områdene (fase 2 hos Moeller 1999:104-105). Artikkene setter stort sett sultsituasjonen årsaksmessig inn i en konkret kontekst i de forskjellige landene (tørke, politisk vanstyre, sårbart landbruk, AIDS, klimaendringer, IMFs reformkrav etc.). Situasjonen i Zimbabwe og i noen grad Malawi blir særlig trukket fram. Mugabes politikk overfor de hvite bøndene (farmerne), har allerede fått mye medieoppmerksomhet og sultsaken legger seg på et vis oppå en allerede etablert fortelling om forfallet i Zimbabwe under Mugabe, men også om spillet mellom Zimbabwe og ulike aktører (USA, Storbritannia, FN). Hjelpearbeidet møter mange komplikasjoner 'på bakken' (logistikk, umedgjørlege myndigheter), men viktigst i dekningen framstår likevel de lunkne givere: "Gang på gang har FN-systemet ved sitt matvareprogram WFP (World Food Program) ropt varsko, men stort sett for døve ører" (Aftenposten 28.5.2002), eller som i Klassekampen: "WFP har bedt om økonomiske bidrag i størrelsesorden 560 millioner kroner. Så langt har de mottatt stakkarslige 25 millioner kroner" (Klassekampen 28.5.2002), og: "Matvarelagrene i Zambia i ferd med å gå tomme. Samtidig har FN måttet kutte i rasjonene til det sørlige Afrika på grunn av svikt i nødhjelpsleveransene" (Klassekampen 18.6.2002). Gjennom hele juni og juli er det årsakene til krisen og problemer med det begynnende internasjonale hjelpearbeidet som står i fokus blant annet i Klassekampen 24.6.2002: "Tomme matlagre i Afrika", 12.7.2002: "Jordkonflikt som del av matkrisa", 12.7.2002: "Matkrisa hardner politikken", og 22.7.2002: "Unita ber om hjelp". Også Aftenposten trykker flere saker med fokus på 'katastrofediskursen' og 'nødhjelpsdiskursen': 12.7.2002: "Sultkatastrofe truer Malawi", 23.7.2002: "Det sørlige Afrika på vei mot hungerkatastrofe" og 24.7.2002: "Krigstrette Angola rammet av sult".

5.5.3 Andre fase: Den norske hjelpeinnsatsen – 'nødhjelpsdiskursen' på norsk

Fra midten av juli øker fokuset mot den norske hjelpeinnsatsen. 11.7.2002 trykker Vårt Land en stor nyhetsartikkel der generalsekretæren i Kirkens Nødhjelp forteller om sine opplevelser fra sultrammede Malawi: "Barna dør allerede". Atle Sommerfeldt har ikke reist av gårde for å rapportere om situasjonen til Vårt Land: "Generalsekretæren er i Malawi fordi Kirkens Nødhjelp etablerer seg i landet i juli". Men det er Norges Røde Kors som får mest oppmerksomhet. 15.7.2002 trykker VG en notis fra NTB ("Nødhjelp til Afrika") der det norske hjelpearbeidet omtales: "Forsvaret sender 200 biler, Utenriksdepartementet gir 19 millioner kroner, og Røde Kors sender nødhjelp til det sørlige Afrika". 23.7.2002 trykker

både Klassekampen og Aftenposten samme NTB- artikkel, som riktignok har forskjellig tittel: “Norges Røde Kors sentral i hjelpeinnsamlingen” (Aftenposten) og “ Gigantisk dugnad for sultrammede” (Klassekampen), men som begge lar generalsekretær Jan Egeland levere fortolkningsrammen ved å trekke på en kjent historie: “Operasjonen kan sammenlignes med De hvite Bussene i avslutningsfasen av Den annen verdenskrig da de nordiske landene malte militærkjøretøyer hvite og sendte dem til Tyskland for å bringe hjem overlevende fra konsentrasjonsleirene ”. Egeland trekker dermed på en ’nordisk’ tradisjon for å hjelpe og ta i et tak. Det kommer også fram i Klassekampens tittel der hjelpeinnsatsen karakteriseres som en (massiv) dugnad. Aftenposten følger opp saken 26.7.2002: ”I dag tidlig ankom en konvoi på 49 militærbiler Fornebu for å bli klargjort til tjeneste i Norges Røde Kors”. Det militære uttrykket ’til tjeneste’ kan lett overføres til hjelpearbeidet innsats (i sultkrigen?). Også her trekkes dugnaden fram, særlig i referatene fra avskjeden med de 218 hvitmalt lastebilene på et båtdekk i Drammen 30.7.2002 Dagen etter har både Vårt Land og Aftenposten rapporter fra pressekonferansen på båtdekket, der utviklingsminister Hilde Frafjord Johnson uttrykker sin entusiasme over den norske hjelpeinnsatsen: ”Mennesker står i fare for å dø av sult langt borte, og folk bretter opp ermene og viser god, gammeldags norsk dugnadsånd”. Dugnadsbegrepet fester seg til aksjonen. Dagen etter kommenterer VG aksjonen på lederplass helt i tråd med den fortolkning som Jan Egeland og Hilde Frafjord Johnson allerede har lagt fram: ”En hyllest til de frivillige” (2.8.2002). Men dugnadsånden bidrar med mer enn å få hjelpearbeidet i sving: ”At Norges Røde Kors ble valgt ut som en ledende aktør i det store hjelpeprogrammet FN nå setter i gang i det sørlige Afrika er et bevis på at den norske frivilligheten er blitt lagt merke til ute i verden. De frivilliges innsats skaper et positivt bilde av Norge”. Og det er liten tvil om at mottagerne av hjelpen setter pris på denne ’norske frivilligheten’: ”For de hungertruede områdene i det sørlige Afrika og 13 millioner mennesker betyr aksjonen alt”. De sultrammede er m.a.o. totalt prisgitt norsk frivillig innsats. Om denne frivilligheten og dugnadsinnsatsen også er et kjennetegn ved andre land eller om det er noe særnorskt kommer ikke fram i VGs dekning. Alle VGs 13 saker om sultkatastrofen trekker primært på en ’norsk nødhjelpsdiskurs’, der fokuset er rettet mot den norske frivillige innsatsen.

Næranalyse: ”13 mill. kan dø” (VG 26.8.2002)

Denne nyhetsartikkelen som står over en dobbelside i VG, får på mange måter fram avisas egenart. Som den foregående lederartikkelen trekker også denne på ’en norsk nødhjelpsdiskurs’ og en ’katastrofediskurs’. Den er også en del av en intertekstuell kjede som

16 MANDAG 26. AUGUST 2002 VGS

SLIK TRUER SULTKATASTROFEN AFRIKA

Land	Folketall	HIV/AIDS-rammede	Prosent
Zambia	10,6 millioner	2,1 millioner	21,5%
Malawi	11,6 millioner	1,6 millioner	14,6%
Zimbabwe	12,9 millioner	6 millioner	33,7%
Lesotho	1,6 millioner	400 000	27%

Av EIGIL SVENDSY

Sultkatastrofen rammer det sørlige Afrika. En hel generasjon barn står i fare for å dø. Men utrangerte norske militærkjøretøyer skal redde liv.

Ten hvite verdenssamfunnet regner nå, sier Iain Logan. Det internasjonale Røde Kors' katastrofeteam.

«Vi gjør alt vi kan for å få mat til de som er sultne på plass. Men vi har fortsatt et essensielt behov for givere for å kunne hjelpe disse katastrofene videre, og få mat nok til de berørte minnene», sier Greta Odum som er på plass i det sørlige Afrika for Norge.

Kommandant Røde Kors, som har vært i Afrika i mange år, sier at det er en katastrofe som har tatt seg seg forferdelig mye i de siste årene. Men det er ikke alle som har fått mat, og det er mange barn som har dødd av sult.

Gamle norske militærkjøretøyer skal redde liv i sultkrisen

De mest presserende behovene er i den generasjonen med barn som dør i millioner av sultkriser. Men også i nåtiden, der det er mange barn som dør av sult.

Krisen eskalerer hver dag, men det er fortsatt mulig å forhindre den største sultkatastrofen.

Umulig valg

De mest presserende behovene er i den generasjonen med barn som dør i millioner av sultkriser. Men også i nåtiden, der det er mange barn som dør av sult.

Krisen eskalerer hver dag, men det er fortsatt mulig å forhindre den største sultkatastrofen.

13. MILL. MENNESKER TRENGER MAT

Analysen fra Verdens Matvareprogram (WFP) viser at nesten 13 mill. mennesker i seks land står i fare for å dø av sult i det sørlige Afrika. Det er behov for rundt 1,2 millioner tonn mat i nødhjelp over de neste ni månedene.

En rekke internasjonale nødhjelpsorganisasjoner har akseptert i gang for å skaffe mat og forsyninger. De 245 kjøretøyene som Norges Røde Kors og Kårens Nødhjelp har sendt til Afrika er et av mange bidrag for å få mat ut til områdene der den trengs.

Land	Folketall	HIV/AIDS-rammede	Prosent
Zambia	10,6 millioner	2,1 millioner	21,5%
Malawi	11,6 millioner	1,6 millioner	14,6%
Zimbabwe	12,9 millioner	6 millioner	33,7%
Lesotho	1,6 millioner	400 000	27%

Røde Kors støtter Ankomsthjelp for internasjonal hjelp Transporter

100 000 mennesker truet av sult

100 000 mennesker

Overdøds som er verst rammet

1,2 MILLIONER TONN MAT

Norges Røde Kors skal distribuere 250 000 tonn mat med de fleste lastebiler, på oppdrag fra Verdens Matvareprogram (WFP). Det er en femtedel av hele matforsyningen som skal ut til de rundt 13 millioner menneskene som FN opplytter står i fare for å sulte i hjul de neste månedene.

15 DELEGATER PÅ PÅSS

Rundt 15 norske delegater er på plass i området for å se seg etter muligheter. Gjennomgangen, verdensdelene og logistikk og transportdelene.

I tillegg til 23 bilene fra Norge, skal Røde Kors ha Kårens Nødhjelp også rundt 15 biler til Norge.

PS: 23 bilene fra Norge, skal Røde Kors ha Kårens Nødhjelp også rundt 15 biler til Norge.

Mosambik

Folketall: 15,5 millioner
Truet av sult: 515 000
HIV/AIDS: 13,2%

Swaziland

Folketall: 2,5 millioner
Truet av sult: 144 000
HIV/AIDS: 33,4%

Det er fortsatt mulig å forhindre den store sultkatastrofen hvis verdenssamfunnet reagerer nå!

Iain Logan, Røde Kors

5 MILLIONER HAR HIV/AIDS

Analysen fra Verdens Matvareprogram (WFP) viser at nesten 5 millioner mennesker i det sørlige Afrika står i fare for å dø av sult i det sørlige Afrika. Det er behov for rundt 1,2 millioner tonn mat i nødhjelp over de neste ni månedene.

3 DETTE ER NØDHJELPEN:

- Mat
- Bæring
- Matstøtte
- Sultstøtte
- Overlevelsespakke med mat, tårn, lys, trykkek, hygieniske artikler etc.
- Dessuten skal den internasjonale nødhjelpsaksjonen også:
- Bære brenner
- Bygge latiner
- Reparere vannsteder

FEM TONN PR. LASTEBIL

De berørte regionene lastebiler har en lastekapasitet på rundt fem tonn. Disse bilene vil bli stationert ved de regionale hovedkvarterene for hjelpeaksjonen. Her skal de brukes for å distribuere mat ut til vanskelig framkommelige områder med dårlige veier. Større vogntog skal frakte maten fra havnebyene til de regionale hovedkvarterene der forsvarets gamle M51-lastebiler tar over transporten.

FRA DRAMMEN TIL DURBAN

Torsdag kveld ankom tilhørende Durban med 203 transportable lastebiler ombord. Disse skal frakte mat til de berørte regionene i området. Røde Kors har Kårens Nødhjelp også rundt 15 biler til Norge.

203 M51 militære lastebiler

23 liggerheller

2 M51 militære lastebiler

23 liggerheller

2 M51 militære lastebiler

23 liggerheller

10 Scania Volvo lastebiler

10 Toyota Land Cruiser

10 Scania Volvo lastebiler

10 Toyota Land Cruiser

VGS GRAFIKK Andreas Brekke, Pål Andre Borge og Randi Matland, Foto: SCANPIX, Kilder: Norges Røde Kors, Verdens Matvareprogram, FN

Artikkelen har også flere tilfeller av manifest intertekstualitet, der to tekster produsert av Norges Røde Kors og det Internasjonale forbundet av Røde Kors og Røde halvmåneforeninger står sentralt. Blant annet sitatet med Røde Kors medarbeider Grethe Østern: ”– Vi gjør alt vi kan for å få logistikk og mannskap på plass. Både Røde Kors og WFP er begge i desperat behov etter givere for å kunne avhjelpe denne katastrofen raskere og få nok mat ut i de kommende månedene, sier informasjonsdelegat Grethe Østern fra Durban.³³ I VGs tapning er sitatet omarbeidet noe, men alt tyder på at det er hentet fra artikkelen som er produsert av Røde Kors: ””Vi gjør alt vi kan for å få mannskap og annet på plass. Men vi har

88

fortsatt et desperat behov for givere for å kunne avhjelpe denne katastrofen raskere og få mat nok ut i de kommende månedene', sier Grethe Østern som er på plass i det sørlige Afrika for Norges Røde Kors" (VG 26.9.2002). Gitt at VG faktisk har hentet sitatet fra pressemeldingen, og det later det til at de har, er det interessante forskjeller å spore. For det første er språket mindre presist og forenklet i VGs versjon: "logistikk" blir til "annet", "Røde Kors og WFP" blir til "vi" og "Durban" blir til "sørlige Afrika". VG bevarer dermed hovedinnholdet, men luker vekk 'unødvendig' informasjon. For det andre rendyrkes 'det norske' ved at WFP fjernes og erstattes med Røde Kors sitt 'vi'. De to andre kildene som siteres i artikkelen ser også ut til å være klippet direkte fra hjelpeorganisasjonens pressemateriell:

'The food crisis is deepening every day. There is still time to stop it from evolving into a humanitarian disaster, but donors must respond now before it is too late. We need to make food available to the most vulnerable households urgently', says Iain Logan, Disaster Operations Manager for the International Federation (<http://www.ifrc.org/docs/News/pr02/5902.asp>).

I VGs presentasjon blir dette: "'Krisen eskalerer hver dag, men det er fortsatt mulig å forhindre den store sultkatastrofen hvis verdenssamfunnet reagerer nå', sier Iain Logan i Det Internasjonale Røde Kors' katastrofeteam"(VG 26.9.2002). Sitatet er gjengitt relativt identisk (om enn litt forkortet), unntatt termen "humanitarian disaster" som blir til "sultkatastrofen" i VGs versjon. Kanskje er det igjen et uttrykk for ønsket om å forenkle framstillingen. Sultkatastrofebegrepet er selvforklarende: Problemet er mangel på mat. En humanitær katastrofe, er mer flertydig. VG legger også til et adjektiv: "det er fortsatt mulig å unngå 'den store' sultkatastrofen", i motsetning til: "...still time to stop it (food crisis) from evolving into a humanitarian disaster". Også uttalelsen fra Renny Nacholas i det internasjonale forbundet av Røde Kors og Røde halvmåne-foreninger synes å være hentet fra samme Røde Kors' artikkel, uten at betydningen av sitatet er endret:

'The food crisis is seriously overstressing the capacity of extended families to absorb the needs of orphans and what we are seeing is families having to make a choice between feeding orphans or seeing their own children go hungry. Often it is the orphans that lose out', says the International Federation's Regional Food Security Coordinator for Southern Africa, Renny Nancholas (<http://www.ifrc.org/docs/News/pr02/5902.asp>).

I VG: "'Matvaremangelen fører til at familier som har tatt til seg foreldreløse må ta det umulige valget mellom å la egne barn eller de foreldreløse ungene gå sultne. Som regel ender de foreldreløse i annen rekke', sier Renny Nancholas i det internasjonale forbundet av Røde Kors og Røde Halvmåne" (VG 26.8.2002). Resten av innholdet i artikkelen ser også ut til å være komponert med utgangspunkt i Røde Kors' ulike artikler. Også metaforene er til en viss grad levert av hjelpeorganisasjonene, men tydeliggjort i VGs versjon: De hvitmalte

lastebilene som skal bringe nødhjelp til de sultrammede er allerede plassert inn i krigsfortellingen av Jan Egeland, men selve krigsmetaforen utvides i VG: "Gamle norske militærbiler skal redde liv i sultkrigen". Artikkelen trekker også med seg fokuset mot den frivillige innsatsen som ble framhevet i lederartikkelen over.

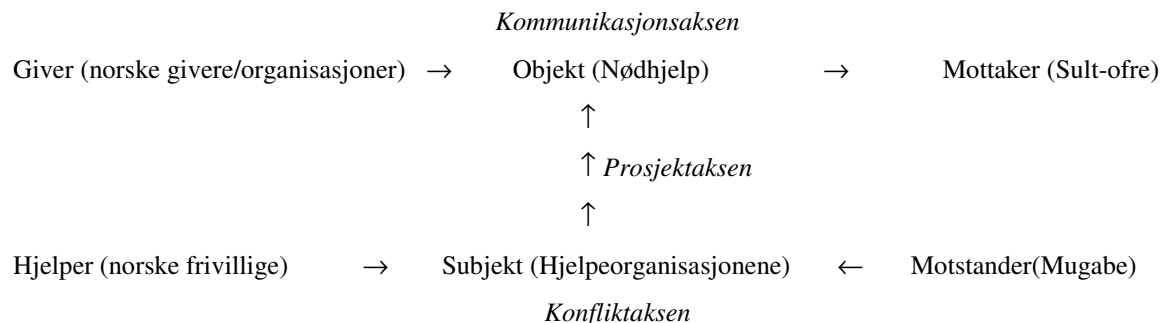
Det mest iøynefallende med artikkelen er likevel den sjangermessige komposisjonen og billedbruken. Selv om det dreier seg om en nyhetsartikkel er den illustrerte komponenten vel så viktig. Den trekker kreativt på en det man kan kalle en 'spillsjanger' der et kart over sultområdet står sentralt (spillbrettet/krigsskueplassen). De "norske militærbilene" (spillbrikkene) og rutene de skal følge for å nå de sultrammede (formålet) er tegnet inn sammen med landnavn og en rekke faktabokser med informasjon om alt fra hvor mye lastebilene kan frakte, hva nødhjelpen konkret består av, hvor mange som er smittet av HIV i området, hvor mange norske delegater som er på plass og hva tegnene på kartet betyr osv. Alle de sultrammede landene er representert med en faktaboks der flagg, grafikk over antallet som er truet av henholdsvis AIDS og sult blir presentert. I større grad enn i de andre artiklene i mitt utvalg kommer det fram at artikkelen er et resultat av en kollektiv innsats der flere avdelinger i VG har deltatt. I tillegg til journalisten som har skrevet den verbalspråklige teksten, står også tre personer fra VG Grafikk oppført som ansvarlige for saken. Kildene til grafikken er igjen WFP og Norges Røde Kors. Bildene kommer fra Scanpix. Kanskje kan man dermed si at artikkelen i større grad er et produkt av avisa som kollektiv enn mange av de andre artiklene i mitt utvalg. At artikkelen 'animator' (journalisten) faktisk lar seg skille fra artikkelens 'author' (VG/redaksjonen)? Journalisten som er kreditert i saken, bekrefter det kollektive i produksjonen av denne saken. Han sier også at initiativet til artikkelen opprinnelig kom fra VG Grafikk, som samlet inn diverse informasjon om sultsaken som Svendsby igjen satt sammen til en "journalistisk tekst" (Intervju med journalist i VG Egil Svendsby 20.11.2005). Dermed stilles spørsmålet om journalisten egentlig er tekstens 'animatør' i det hele tatt, eller om det også her må sies å være 'VG' eller evt. det kollektivet av personer som deltok i prosessen. Røde Kors må under alle omstendigheter oppfattes som den instansen som gir artikkelen betydning og retning som tekstenes 'principal'.

Den visuelle komponenten framstår som sammenvevd med den verbalspråklige teksten. Både kartet over den norske hjelpeinnsatsen, men særlig et nærbilde av ansiktet til et åpenbart fortvilet gråtende afrikansk barn springer en i øynene. Barnet gir den visuelle representasjonen av 'de sultrammede', uten at vi får vite mer om dette konkrete barnet enn at bildet er tatt av Scanpix. Bildet kobles direkte til ingressen: "En hel generasjon barn står i fare for å dø". I motsetning til informasjonen i artikkelen forøvrig, har denne påstanden ingen

konkret referanse, utover at den hevdes av: "De mest pessimistiske". Transitivt skjules dermed subjektet som representerer denne subjektposisjonen. Referansen til "de mest pessimistiske" blir heller ikke nevnt før langt ut i brødteksten og framstår dermed med kategorisk modalitet i artikkelens ingress: "En hel generasjon barn står i fare for å dø". Alt håp er likevel ikke ute, i det ingressen fortsetter: "Men utrangerte norske militærkjøretøy skal redde liv".

I den narrative strukturen som ligger til grunn for framstillingen følger vi 'prosjektet' med å bringe nødhjelp til de sultrammede. hjelpeorganisasjonene er subjektet, men får god hjelp av "utrangerte norske militærkjøretøy" og andre frivillige fra Norge. Motstanderen av prosjekter er ikke like klar, men anes i setningen et stykke ned i brødteksten: "Verst rammet denne gang er befolkningen i diktator Robert Mugabes Zimbabwe". Det at Mugabe nevnes, i motsetning til alle andre statsledere i de rammede landene, og tituleres som diktator, gir han rollen som delansvarlig for krisen. Denne rollen er enda tydeligere i en kort nyhetsartikkel som står trykket fire dager seinere under tittelen: "Gro møtte Mugabe" (30.8.2002), der ingressen forteller at: "Som en følge av Robert Mugabes vanskjøtsel av «Afrikas spiskammer», Zimbabwe, står flere millioner mennesker i fare for å dø av sult". Dermed er Mugabe ikke bare delansvarlig for krisen, men også (den eneste nevnte) årsaken. Han står i sterk kontrast til "Gro" som knapt greier å styre seg når hun møtte "Mugabe": "Men Gro måtte legge bånd på seg. I stedet for å lese diktatoren teksten og ta opp årsakene til krisen, diskuterte de to problemer rundt genmodifiserte matvarer som hjelp til de sultrammede". 'Gendiskursen', som jeg nedenfor vil vise at Klassekampen vier stor oppmerksomhet, er med andre ord en ikke-sak i VG. VGs representasjon av 'Gros posisjon' peker også i retning av at hun egentlig ikke var særlig interessert i å snakke om det de faktisk snakket om (problematikken rundt genmat som nødhjelp), men at hun egentlig ville "lese diktatoren teksten" som ikke konkretiseres, men 'teksten' det vises til er trolig den samme som formidles i artikkelens siste passasje: "I det førti minutter lange møtet [...] dannet sistnevnte [Gro] seg et inntrykk av mannens som har gått fra feiret frigjøringshelt til en hensynsløs politisk bølge". "Gros inntrykk" knyttes dermed til VGs beskrivelse av "diktatoren" som "hensynsløs politisk bølge".

Figur 5.1: Narrativ struktur for VGs dekning. Greimas' aktantmodell

Greimas' aktantmodell (Hausken og Larsen1999:56-60).

Hva kan være årsakene til at VGs dekning uttryksmessig skiller seg såpass mye fra den vi finner i de andre avisene? Noe av grunnen er at VG har et mer tabloid språk og presentasjonsform. Avisa er mer visuell og sterkere fokus mot overskrift, sitater, tekstutdrag framfor lange tekststykker. Et annet forhold er måten sakene produseres på. Som artikkelen over viser kan en sak like godt motiveres ut ifra en grafisk eller fotografisk interesse som en tradisjonelt journalistisk. Knut Wærstad gjennomførte på begynnelsen av 90-tallet en produksjonsanalyse i VG og konkluderte med at den normgivende rammen (VG-diskursen) som ligger til grunn for den daglige produksjonen av stoff i avisa er knyttet til to størrelser: "...normer knyttet til å vekke publikums interesse, og normer knyttet til å bygge opp og vedlikeholde VGs image. Leseren skal fanges av fengslende historier, og hun skal innprentes et visst forhold til VG som avsender – dvs. konstruere en interessant modellsender" (Wærstad 1993 ifølge Hågvar 2003:96). En god VG-sak inneholder dermed følgende komponenter: Den er eksklusiv for VG, den er uforutsigbart og originalt presentert, den gjør saken til et eget VG-domene (kampanjejournalistikk), den synliggjør udugelighet hos makthavere, den forsvarer den lille mann og refererer faktaopplysninger og detaljer korrekt slik at VGs etos understøttes. (Wærstad 1993 ifølge Hågvar 2003:96). Dermed kan vi ikke si at dette er en 'god VG-sak', selv om den har noen av disse kjennetegnene. Det er ikke en eksklusiv sak, men presentasjonen er original sammenlignet med de andre avisene og Mugabe fyller i noen grad rollen som "udugelig makthaver".

VGs fokus på 'den nasjonale nødhjelpsdiskursen' og 'de frivillige' som hovedaktører i denne, kommer også tydelig fra i nyhetsartikkelen: "NEDRINGT av folk som vil hjelpe"

(3.10.2002), der vi møter Oslo-jenta Ynghild som hjelper sultrammede: ”Takket være Ynghild Solholm (25) slipper barna i den lille landsbyen Dopota i Zimbabwe å sulte. I dag reiser hun nedover for å fylle opp matstasjonen sin”. Uten å gå for dypt inn i materien er fokuset her rettet mot en enkeltperson som gjennom egen frivillig, altruistisk innsats er med på å løse matkrisen. Tittelen er også ganske talende for det bilde av leserne (nordmenn) som artikkelen konstruerer. Ynghild blir: ”nedringt av folk som vil hjelpe”, m.a.o. som lederartikkelen 2. august slo fast: ”...ser vi på den store frivillige innsatsen som årlig utføres i Norge [...] er vi ledende i verden”. ’Nordmenn’ representeres som et frivillig folk, noe Ynghild og de som støtter hennes aksjon er eksempler på. At VG som fortolkende fellesskap setter pris på denne typen hjelpearbeid/ frivillighet er det ingen tvil om i det de mot slutten av artikkelen opplyser om kontonummeret som ”du” kan bruke for å støtte Ynghilds hjelpearbeid. Løsningen på sulten synes unektelig ’enkel’ når det bare er å dra ned og fylle opp matlageret så folk slipper å sulte. Kanskje kan dermed også artikkelen leses som en kritikk mot byråkratisk og tungrodd hjelpeapparat og internasjonale organisasjoner, som bruker mer penger på administrasjon enn å hjelpe de som sultende? ’Norske frivillige’ som bidrar er i alle fall gjennomgangstema i VGs dekning.

De andre avisene har også artikler om den norske hjelpeinnsatsen, men ingen så rendyrket som VGs. Klassekampen har klart færrest artikler av denne typen. Kun en av 25 artikler handler om det norske hjelpearbeidet og den er til gjengjeld produsert av NTB (23.7.2002).

5.5.4 Tredje fase: Nødhjelpen problematiseres

– ’genmatdiskursen’

En komplikasjon som etter hvert blir en hovedsak i Klassekampens dekning er bruken av genmodifisert mat som nødhjelp, men det er Vårt Land som først kommenterer problematikken: “En hjelpesending med mais fra USA ble for øvrig avvist i Zimbabwe, fordi myndighetene fryktet at maisen kunne være genmanipulert. Dermed var man redd for at det ville skape problemer for dyreeksport til Europa” (Vårt Land 11.6.2002). I Klassekampens artikkel 1.8.2002 er imidlertid hovedfokus rettet mot denne underbruket av ’nødhjelpsdiskursen’, nemlig det jeg kaller en ’genmatdiskurs’. Sentralt her er konflikten mellom flere afrikanske land og særlig amerikanske givere om bruken av genmat.

– USA sniker inn genmodifisert mat

MILJØ: Mais og jordbrukslån er bare de siste fremstøtene fra USA mot en verden som er skeptisk til genmodifisert mat.

Av Maren Sæbo

Dagny Hov, redaktøren for Gennytt mener USA legger lite vekt på skepsisen til genmodifisert mat, som de nå forsøker å få andre land til å godta.

Forsendelsen av genmodifisert mais til sultrammede land i det sørlige Afrika er bare det siste av flere framstøt fra den amerikanske hjelpeorganisasjonen USAid og amerikanske selskaper. I januar ble genteknologientusiasten Ann Veneman landbruksminister i

CANADA: Demonstranter i Montreal med parole mot genmodifisert mat. På tross av at mange er skeptiske til følgende av å introdusere genmodifisert mat, prøver USA å presse slik mat på andre land. FOTO: REUTERS/SCANPIX

USA.

I juni meldte Washington Post at to store aktører i utvikling av genmodifisert mat, Monsanto og Syngenta, varslet mer penger til hjelpeorganisasjoner. Monsanto har lenge forsøkt å rette på bildet etter at de ble utpekt som versting av miljøbevegelsen. De to selskapene vil i særdeleshet satse på å hjelpe selvforsynte bønder med gratis genteknologi.

Lån og teknologi
Det amerikanske landbruksdepartementet uttalte i juli at Vietnam kunne få teknologi og lån hvis landet startet opp produksjon av genmodifiserte matvarer. Den siste uka har land i sørlige Afrika, i tillegg til å få tilbudt nødhjelp i form av genmodifisert mais også fått tilbud av lån til kjøp av genmodifiserte produkter.

USAid har også inngått partnerskap med sju land i

regionen for å styrke den bioteknologiske forskningen og opprette ett kontrollorgan for genmodifisert mat. Sør-Afrika er det eneste landet i regionen som har et regelverk på denne typen teknologi.

Skepsis

– Det virker som USA generelt prøver å spre genmodifisert mat på forskjellige måter. Tilbudet om teknologi til Vietnam er ett eksempel på dette, sier redaktøren i nyhetsbrevet Gennytt, Dagny Hov, til Klassekampen.

– De legger liten vekt på den skepsis som finnes rundt omkring i disse landene mot genmodifisert mat, de forsøker jo hele tiden å selge denne typen mat til andre land, hevder Hov.

Hov viser til at det nå blant annet er funnet gen-

modifisert mais i Mexico. Landet tillater ikke at genmodifiserte planter blir satt ut. Det er usikkert hvor denne maisen kommer fra. Ved eksport av hele maiskorn til Afrika kan en lignende type såkalt genmodifisert forurensning skje. Men om det ligger noe bak forsendelsen til de sultramma områdene i Afrika kan ikke Hov uttale seg om.

– Det kan se ut som USA bruker ulike metoder på å snike inn genmodifisert mat. Vi ser at USA gjennom sin økonomiske posisjon kjerer gjennom noe som verden ikke vil ha. Det er viktig for dem å markere seg på verdensmarkedet nå som EU er i ferd med å vedta strengere regler genmodifisert mat mener Hov.

maren@klassekampen.no

Genmodifisert mat og sult

■ Genmodifiserte planter er planter hvor genteknologier har gått inn og forandret plantens genetiske arvestoff.

■ Metoden har lenge blitt hevdet å kunne redde verden fra sult ved å modifisere planter til å bli mer motstandsdyktige mot tørke og insektangrep.

■ Teorien er omstridt blant forskere. Miljøbevegelsen har pekt på at vi vet for lite om langsiktig virkning av dette hvis genmodifiserte planter skulle formere seg i naturen.

De legger liten vekt på den skepsis som finnes

Dagny Hov, redaktør for Gennytt

Vil ikke ta i mot genmodifisert mat

Zimbabwe og Zambia har sagt nei til genmodifisert mais til den sultramma be-

AVVISER MAT: Levy Mwanawasa

folkningen i sørlige Afrika. Den amerikanske hjelpeorganisasjonen USAid mener Zimbabwe og Zambia må godta genmodifisert mais for å mette sultrammede i området. 10.000 tonn mais som tidligere i uka ble forsøkt eksportert fra USA til Zimbabwe, ble senere også avslått av Zambia melder Reuters.

Zambia har begrunnet avslaget med usikkerhet rundt helsefaren. I et intervju med tv-kanalen SkyNews sa landets president Levy Mwanawasa at han heller ville se befolkningen sulte enn å akseptere genmodifisert mat.

Zimbabwe har uttrykt bekymring for sitt eget rykte som eksportør av mat som er garantert fri for genmodifikasjon. Avisa the Guardian har avslørt at noe av maisen fra USAid bestod av

hele korn, disse kan komme på avveie og plantes.

Rundt fem millioner mennesker i de to landene er truet av sult. Det er venta at sulten vil bli etterfulgt av en sykdomsbølge. Dette kan føre til at avlinger også neste år vil lide. Ved siden av maisen har Zambia også avslått ett lån fra det amerikanske jordbruksdepartementet på 50 millioner dollar som skulle brukes til å kjøpe ytterligere genmodifiserte matvarer.

Landbruksministeren i Zambia, Mundia Sikatana, sier landet for øyeblikket ikke vil godta genmodifisert mat eller teknologi. Si-

katana mener at problemene med matproduksjon kan løses ved å forbedre eget jordbruk. Også Zambia frykter at genmodifisert mat skal komme på avveie, 40 prosent av landets produksjon og handel skjer i jordbruket.

At mottak av mat og penger er bundet til import av genmodifisert mat har fått politikere i de to landene til å spørre om USA bruker deres krise som en brekkstang for genmodifisert mat i regionen. Tonne med mais som ble avvist av Zimbabwe og Zambia befinner seg nå i Malawi og Mosambik.

Artikkelen trekker 'nødhjelpsdiskursen' inn i en storpolitisk ramme der USA, gjennom USaid og to selskaper som produserer genmodifisert mat, presser på for at sultrammede land skal ta imot genmodifisert mat. Mange av de afrikanske mottagerlandene er imidlertid skeptiske:

Denne politiske 'gendiskursen' er hovedfokus i åtte av Klassekampens 25 artikler, mens den spiller en helt perifer rolle i de andre avisenes dekning. Man kan også si at artikkelen trekker på en 'maktkritisk diskurs' der USAs dominerende rolle i verden står sentralt. Slik sett reproducerer artikkelen dikotomien mellom 'det rike nord' og 'det fattige sør' som jeg diskuterte i forbindelse med lederartikkelen i Klassekampen 6.2.1991. Sjangermessig er artiklene svært forskjellige (leder- vs. nyhetsartikkel), men diskursivt har de noe felles i innrammingen av sultkatastrofen i et nord-sør perspektiv. Her synes det likevel som om 'det rike nord' har skilt lag, i en amerikansk (genmatpromoterende) og en europeisk (genmatskeptisk) fløy. Når det gjelder sjanger er nyhetsartikkelen bygd opp rundt et intervju med redaktøren for et tidsskrift som tydelig er kritisk til USAs posisjon i diskursen.

Intervjuobjektet er artikkelens eneste åpne kilde og framstår også primært som artikkelens 'principal', i det det er hennes synspunkter som primært kommer fram i teksten. Journalisten selv bekrefter at kilden var sentralt for at artikkelen kom på trykk, men at den opprinnelige interessen kom fra journalisten selv: "Så vidt jeg kan huske ble artikkelen til etter at jeg hadde lest flere saker i afrikanske aviser (Sør Afrika og Zambia) om dumping av GM-mais. Jeg fikk også et tips av Gennytt, så jeg tok kontakt med en som driver dette elektroniske nyhetsbrevet" (Intervju med utenriksjournalist i Klassekampen, Maren Sæbø (16.12.2005)).

Intervjuobjektets status kommer fram blant annet i tittelen, som er et sitat fra intervjuet med henne. "– USA sniker inn genmodifisert mat". I ingressen er det mer uklart hvem som er 'principal': "MILJØ: Mais og jordbrukslån er bare de siste fremstøtene fra USA mot en verden som er skeptisk til genmodifisert mat". Første del av artikkelen forteller historien om USAs (USaid, landbruksdepartementet, genmatselskaper) forsøk på å spre genmodifisert mat til de sultrammede: "Forsendelsen av genmodifisert mais til sultrammede land i det sørlige Afrika er bare det siste av flere framstøt fra den amerikanske hjelpeorganisasjonen USaid og amerikanske selskaper". I denne setningen framstår journalisten som 'principal' i det hun plasserer den amerikanske hjelpeorganisasjonen og genmatselskapene i samme bås. "Forsendelsen" av nødhjelp (bistand) rammes inn i en 'maktkritisk diskurs' der motivene for USAs hjelpearbeidet trekkes i tvil og ses i lys av USAs ønske om å få flere land til å godta og ta i bruk genmat. To passasjer nedenfor styrker denne tolkningen: USAs nye landbruksminister omtales blant annet som "genteknologientusiasten Ann Veneman", og

landbruksdepartementet skal ha uttalt at: "Vietnam kunne få teknologi og lån hvis landet starter opp produksjon av genmodifiserte matvarer". Samme tilbud er nå gitt sultrammede land i det sørlige Afrika. Artikkelen bygger relativt entydig opp under representasjonen av USA som en egoistisk orientert aktør, med klare økonomiske og politiske motiver bak sin bistandspolitikk og kanskje også med uærlige hensikter. Det inntrykket kan man i alle fall få mot slutten av intervjuet med redaktøren, der journalisten først parafraserer sitt eget spørsmål: "...Ved eksport av hele maiskorn til Afrika kan en lignende type såkalt genmodifisert forurensning skje. Men om det ligger noe bak forsendelsene til de sultramma områdene i Afrika kan ikke Hov [kilden fra Gennytt] uttale seg om". Men hun svarer likevel følgende som må kunne tolkes som en klart indisium om at hun tror at det nettopp "ligger noe bak": "Det kan se ut som USA bruker ulike metoder på å snike inn genmodifisert mat. Vi ser at USA gjennom sin økonomiske posisjon kjører gjennom noe som verden ikke vil ha." Intervjuobjektet gjør seg dermed til talskvinne for "verden" som står mot "USA" og deres "metoder" som brukes for å "snike inn genmodifisert mat". Grensen mellom intervjuobjektets posisjon og artikkelforfatterens posisjon framstår som uklar, særlig i ingressen og i artikkelens første spalter. Artikkelen er illustrert med et bilde fra en demonstrasjon i Montreal, der demonstrantene holder opp banner med budskap mot genmat. Billedteksten bekrefter inntrykket av sammensmeltningen mellom intervjuobjektets og journalistens posisjon i 'genmatdiskursen' og særlig i den 'maktkritiske diskursen': "På tross av at mange er skeptiske til følgende av å introdusere genmodifisert mat, prøver USA å presse slik mat på andre land". Her har intervjuobjektets utsagn blitt til en kategorisk modal beskrivelse av fakta. Motargumenter mot påstanden om at USA driver slikt press eller eventuelle argumenter for, blir ikke representert. Journalisten på sin side er ikke enig i at hennes posisjon smelter sammen med intervjuobjektets: "Dette er et vanskelig tema, og det var det også for fagfolkene. På den ene siden er det betenkelig at GM-mat blir pådyttet afrikanske land, på den andre siden er manglende matvarehjelp et stadig tilbakevendende problem i regionen" (Intervju med Sæbø, Klassekampen (16.12.2005)).

Likevel legger hun ikke skjul på at hennes engasjement i 'gendiskursen' er knyttet til en klart rettet skepsis mot måten nødhjelpen fra vestlige land (primært USA i denne sammenhengen) drives på: "Hensikten med artikkelen er å problematisere den bistanden som gis, nødhjelp har ofte blitt brukt som, og er stadig, et politisk virkemiddel. Framstillingen av vestlige land som god samaritan er etter min mening unyansert" (Intervju med Sæbø, Klassekampen (16.12.2005)). Når det gjelder i hvilken grad redaksjonen i Klassekampen produserer artiklene som et 'fortolkende felleskap' (Zelizer 1997: 405-416), gir Sæbø en

ganske annen beskrivelse enn Svensby i VG. Sæbø mener hun har stor makt over hvilken diskursiv tilnærming hennes artikler får, selv om også andre personer er involvert i prosessen: "Jeg 'styrer' ganske godt sakene mine selv, med hjelp av desken og nyhetssjef. Afrika og bistand er mine ansvarsområder i avisa, altså er det jeg som burde kunne området best, derfor vil mine argumenter bli vektlagt for den ene eller annen vinklingen. Men jeg får hjelp til presentasjonen (Intervju med Sæbø, Klassekampen (16.12.2005)). Jeg mener derfor det er grunnlag for å si at Klassekampens journalist (i alle fall i dette tilfellet) ligger nærmere opp mot rollen som tekstens 'author' og 'animator' enn i artikkelen fra VG over. Samme dag og på samme side står også en mindre artikkel: "Vil ikke ta imot genmodifisert mat" samt en faktaboks om: "Genmodifisert mat og sult" (Klassekampen 1.8.2002), Artikkelen er basert på kilder som Reuters, SkyNews og Guardian og spinner videre på 'nødhjelpsdiskursen' der årsakene til at flere afrikanske land har takket nei til tilbud om å få genmodifisert mais i nødhjelp, blir tematisert. Heller ikke her blir USAs (USaids) posisjon representert av andre enn dens kritikere. Inntrykket av at den 'genmatskeptiske' posisjonen også deles av Klassekampen som sosialt felleskap styrkes i nyhetsartikkelen som står på trykk dagen etter: "Frykter gen-lobby" (Klassekampen 2.8.2002), der det blant annet heter at: "Zimbabwe ga i går etter for USAs press og tar imot genmais som nødhjelp" og seinere i artikkelen forsterkes stridstematikken i metaforbruken: "Natt til i går gav Zimbabwe opp kampen, og aksepterer at genmaisen blir importert til landet". Her er det journalisten selv (en annen enn i artikkelen fra 1.8.2002) som synes å ta parti med Zimbabwes opprinnelige posisjon i det han beskriver at de "ga i går etter for USAs press". Hvordan dette presset artet seg og hvorfor Zimbabwe "ga etter" og "gav opp kampen" blir ikke tematisert: "Zimbabwes håp er å unngå at maisen blir bruk som såkorn eller dyremat ved å male opp hele forsendelsen til maismel umiddelbart etter ankomst." USA gis rollen som 'dominant' ved å presse Zimbabwe, som gis rollen som 'offer', til å underlegge seg USAs globale prosjekt med å spre genmat. 'Gaven' (nødhjelp i form av genmanipulert mais) er blitt til et onde, som Zimbabwe omsider "natt til i går" sa seg nødt til å ta imot.

Også i de følgende artiklene i Klassekampen der 'gendiskursen' tematiseres er det kritikere av den amerikanske posisjonen som får sitt syn representert. 16.10.2002: "Markedsfører matvarer med genmodifiserte organismer", der Greenpeace: "beskylder USaid for å bruke sult i sørlige Afrika som markedsføringsredskap for matvarer som inneholder genmodifiserte organismer (GMO)". Her kommer riktignok også USaids posisjon fram, men den fortolkes i retning av en bekreftelse av Greenpeace sine påstander, noe det kanskje ikke er dekning for?: "På USaids egen hjemmeside står det at nødhjelpsprogrammer har hjulpet i å

skape og utvide markeder for amerikansk jordbrukseksport og industriell produksjon". Samme dag står også artikkelen: "Sørlige Afrika vil ikke ha matvarer med GMO", der striden om genmanipulerte landbruksprodukter tematiseres. 8.11.2002 trykker Klassekampen en artikkel som ser ut til å tilspisse situasjonen: "Delte ut GMO-mat til flyktninger". 'Genmatdiskursen' aktualiseres igjen fordi: "utenlandske hjelpearbeidere har distribuert mais med genmodifiserte organismer til flyktninger i Zambia. Myndighetene er rasende". Det er hjelpearbeidere fra WFP som har levert ut genmais til flyktninger fordi det var de eneste reservene som var igjen. Konflikten mellom de Zambiske "myndighetene", som frykter genmatens konsekvenser og landets framtidige eksportmuligheter (til et genmatrestriktivt Europa), og "USA" fastholdes selv om det denne gangen er "hjelpearbeidere" som har handlet i mot myndighetens instruks.

Også to spaltister tematiserer 'gendiskursen' med kritiske kommentar til USAs genmatprosjekt (Robert Vint 26.9.2002 og George Monbiot 22.11.2002), og nyttårsaften skriver journalist Maren Sæbø en kommentarartikkel som oppsummerer genmatstriden: "Modifisert nødhjelp" (Klassekampen 31.12.2002). 'Genmatdiskursen' og 'den maktkritiske diskursen' med USA i sentrum preger Klassekampens dekningen av sulten i Afrika i 2002. Perspektivet og den narrative strukturen endres i liten grad fra artikkel til artikkel, selv om nye hendelser og rapporter trekkes inn. Symbolsk løftes 'gendiskursen' fram, i det den brukes som prisme for å analysere sultkatastrofen i året som gikk.

5.5.5 Fjerde fase: Om menneskene som rammes

- 'konsekvensespertdiskursen'

Samtidig med meldingene om sultkatastrofen i det sørlig Afrika er Sør-Afrika vert for et verdenstoppmøte om bærekraftig utvikling i Johannesburg, arrangert av FN. Konferansen får en god del dekning i flere av avisene og sultkatastrofen trekkes også inn i forbindelse med konferansen. Det fører til at en overordnet 'diskurs om bærekraftig utvikling', som 'genmatdiskursen' også befinner seg innenfor, brukes som nye 'innganger' i dekningen av sulten. Et eksempel på det er Vårt Lands reportasje: "Sult mot nye høyder".

Næranalyse: "Sult mot nye høyder" (Vårt Land 29.8.2002)

Artikkelen trekker på det man kan kalle en 'konsekvensespertdiskurs'. Fokus er rettet mot mennesker som er rammet av krisen (konsekvensespertene) og livene de lever (Meilby 1989 ifølge Eide 2001:21). 'De' representeres ikke kun som bistandsmottakere eller ofre, men som mennesker med en egen historie, som til en viss grad selv kommer til orde med sine egne

synspunkter:

VERDENSTOPPMØTET

I Lesotho:
Geir Arne Bore
bpe@vartland.no
901 97 130

Dragkamp om ren energi på FN

JOHANNESBURG: Ambisiøse mål for fornybar energi møter sterk motstand på FN-toppmøtet i Johannesburg. Norge er i ferd med å gi opp

en av sine hovedsaker på toppmøtet. Over to milliarder mennesker mangler tilgang på moderne energi. Tilgang på moderne

energi er et sentralt utviklingsmål. Men to milliarder nye forbrukere av energi basert på kull og olje vil være ødeleggende

Sult mot nye høyder

Nær en halv million nærmer seg sultkrisen i Lesothos fjell.

LESOTHO OG SULTEN

To millioner innbyggere. På størrelse med Oppland fylke. Demokratisert kongedømme, i prinsippet som Norge. Selv i år, med normal avling, er over halvveien landet under fattigdomsgrensen. Sultanslag fra Verdens matvareprogram: August: 80 400 November: 234 000 Fra desember: 444 800

«Jeg vil sulte til døde hvis jeg ikke får hjelp til å dyrke jorden og en sekk mais til å leve på så lenge.»

Me Rosa Mothibel.

Selv presten frykter sulten i Lesothos mest utsatte fjellandsbyer, noen hundre kilometer fra FN-toppmøtet i Johannesburg.

Sultkatastrofen som er i ferd med å ramme det sørlige Afrika, er både fjernt og nært fra statslederne som er i ferd med å samles på verdenstoppmøtet om bærekraftig utvikling.

Ta det nærmeste området, Lesotho. Avstanden er ikke større større enn at om toppmøtet til sammenligning hadde vært i Oslo, så ville sulten rammet i litt karrige fjelldaler over tusen meter over havet i Jotunheimen og Indre Sogn. Foreløpig er det 80 000 som sultet, men til jul vil det være mer enn hver femte i fjelllandet med to millioner innbyggere.

På alle andre måter er avstanden enorm mellom familiene i disse dalene sør i Lesotho som snart går løs på sin siste maissekk og til overfloden på toppmøtet, hvor kjeldensjefene har bestilt ti tonn østers til delegatene. Uten nødhjelp vil sulten true totale 13 millioner i toppmøtes naboland. Avstanden mellom de mektigste og de mest avmæktige har kanskje aldri vært større.

Rådsvill enke. – Jeg vet ikke hva jeg skal gjøre, sier Me Matsokolo Mothibel i landsbyen Hareeng, midt mellom fjelldaler på over 2000 meter og ravinene ned mot Orange-elven sør i Lesotho.

Hun har ansvaret for fire barnebarn. Ektemannen hennes døde for lenge siden. Datteren og svigersønnen døde for tre år siden, sannsynligvis av aids. Sykdommen er tabu, og ingen tar aids-ester for å sjekke.

Hun representerer den nye kjemefam-

Me Matsokolo Mothibel har to sekker mais igjen. Det er nok til en måned, kanskje mer hvis hun strekker på det.

ilien i det sørlige Afrika. Bestemor og barnebarna. Hun skulle egentlig hvile seg under ferskenetrene som blomstrer rosa nå. I stedet må hun fo opp enda en generasjon, uten den avdøde ektemannens hjelp denne gang.

Hun har to sekker mais igjen. Det er nok til en måned, kanskje mer hvis hun strekker på det. Det skulle vært langt flere. Men da skulle det ikke regnet så kraftig da maisen ble sådd, det skulle ikke frostes til så tidlig som det gjorde, og hun skulle hatt flere menn til å hjelpe seg høste.

– Jeg har ikke noe alternativ, så langt jeg kan se, sier hun.

Nabokona er også enke. Hun og mannen hadde også noen kyr å leve av. Så døde mannen, og kyme ble sjåket av sør-afrikanske bander.

– Da ble det veldig vanskelig. Jeg vil sulte til døde hvis jeg ikke får hjelp til å dyrke jorden og en sekk mais til å leve på så lenge, sier Me Rosa Mothibel.

Den lokale pastoren Moroho Kotoka tar oss med til familie etter familie som vil få tømt de siste maissekkene i ukene og månedene som kommer.

– De som rammes nå er de svakeste;

foreldrelose, ammende mødre, gamle og enker, sier han.

Mange av dem får litt hjelp av naboene i landsbyen, andre seeder er det så skrint at ingen kan hjelpe. På skolen likte nedenfor er det 20 foreldrelose barn, det har allerede brutt ut sykdommer koblet til mangel blant dem.

Dobbelt opp. Men også vanlige kjernefamilier sliter. Høyere opp i fjellene forteller ekteparet Sepolo den samme historien om eksterne vær, dårlige avlinger og ikke noe arbeid som kan gi penger til å kjøpe mat.

– Det ble ikke bedre av at jeg fikk tvillinger da vintermaisene skulle være sådd, forteller Mathato Sepolo.

Med et tvillingpar til er det fire barn som må ha mat, og det har de ikke om et par måneder. De har bare en tredjedel så mye mais igjen som de er vant med. Kyme de hadde er allerede døde. Men akrene deres er uansett for liten til å fø familien alene.

– Livet nå er veldig vanskelig. For levde jeg bra av å jobbe i gullgruvene i Sør-Afrika. Men som så mange andre mistet jeg jobben, sier Tseliso Sepolo.

-toppmøte

for jordas klima. Seriden på Verdenstoppmøtet i Johannesburg gjelder hvor ambisiøs handlingsplanen som skal vedtas skal være når det gjelder

nye, fornybare energikilder. Norge, Brasil og enkelte andre land går inn for en målsetting om at 10 prosent av verdens energiforsyning skal komme

fra nye fornybare energikilder innen 2010. Statsminister Kjell Magne Bondevik presenterte dette som en av hovedsakene for Norge på FN-toppmøtet. Men denne målsettingen møter kraftig motstand, sier miljøvernminister Borge Brende.

– Det ser ut til å bli svært vanskelig å få gjennom dette forslaget. Vi vil forsøke prøve å skaffe oss alliansepartnere, men foreløpig ser det ut til at vi står ganske alene, sier Brende. (NT)

Tseliso og Mathato Sepolo fikk et tvillingpar til da vintermaisene skulle vært sådd. Nå er det fire barn som må ha mat, og om et par måneder er det tomt. De har bare en tredjedel så mye mais igjen som de er vant med. Kyrne de hadde de allerede døde. Alle foto: Cecil Anne Bore

Han er en av mange uten inntekt som hadde basert seg på gruvedriften, og som får for lite igjen av de utvaskede jordene.

Familien er en av de som kirkerådet i Lesotho planlegger å gi mat til neste innhøsting i mai. Kirkerådet har arbeidet i området med landbygdeutvikling og jordbruks- hjelp i femten år. Men nå må de fungere som nødhjelpere. Totalt har de kaddagt 9700 som er avhengig av mat. Det er nesten halvparten av de som bor i distriktet, som er et av landets fattigste.

Men Palo Mochafo, som styrer prosjektet lokalt, kan ikke garantere alle mat. Kirkerådet ventet ennå på svar på bebben om fire millioner kroner til katastrofehjelpe som ble sendt ut til verdens kirker tidligere i måneden.

– Helst burde de første familiene fått hjelp i september. Jeg vet ikke om vi får svarene fort nok til å rekke det, sier han.

Presten sulter. I landsbyen Hareeng tror pastor Koroka at han snart må begrave de første sulthofrene.

– Jeg tror 80 prosent i menigheten kommer til å bli rammet av sult i høst hvis det ikke kommer noe hjelp, sier pastoren.

I seks år har han tjent Den sørlige evange-

liske kirke i området. For første gang ser han at solnebama sulter.

– Uten hjelp vil mange av dem dø. Det er så vanskelig i området nå. Det er rart for oss som alltid har opplevd å klare oss selv. Det er ikke lett å være vitne til dette. Vi må lide med dem, sier han.

Han snakker ikke billedlig. Han er like usatt selv for matmangelen. Den halve sekken med mais i prestekontoret i familiens hus, er det eneste som er igjen av det lille han fikk fra menighetene etter innhøstingen i mai. Pastoren lever i utgangspunktet på støtte fra soknet og fra en liten åkerlapp som kirken eier. Men det siste året har ikke menighetsmedlemmene hatt noen penger å gi ham, og svært lite mais. Og han fikk like dårlige avling på åkeren som alle andre. En håndfull geier og to sauer er ikke nok til å mette kona og tre barn.

– Jeg lever på Guds nåde, sier han.

– Hva er or du FN-toppmøtet i Johannesburg kan bety da?

– Hva slags møte?

Pastor Kotoka må snart begrave de første sulthofrene.

Sultne på resultater

– Toppmøtet i Johannesburg kan gjøre mye for de sultene her, hvis de tar problemene på alvor, sier Palo Mochafo i Kirkerådet i Lesotho.

Agronomen tror verdenstoppmøtet noen hundre kilometer kan få betydning for de sultrammede i fjelldistriktet han har jobbet med i 13 år for kirkerådet i Lesotho.

Økt bisand er et av de store temaene på toppmøtet.

– Det er ikke store endringene som skal til for familiene her kan ta bedre vare på seg selv og jorda. Det er enkle redskaper og bedre kunnskap.

Men han er redd for en sterkere kommersialisering av landbruket og handelen med landbruksprodukter.

– Selskapene selger kunsegjødsl og dyre, nye frøsorter som ikke kan brukes videre. Det blir for dyrt for mange, men de har ikke kunnskap om alternativer, sier han.

En annen frykt er at økt åpning for landbruksimport fra rike land med jordbruksubsidier, vil gjøre den lokale produsenten maten mindre fristende for kundene i Lesotho.

Han håper også at toppmøtet klarer å bli mer enige om klimatil-

tak. – Vi vet ikke om det ekstreme været vi har hatt de siste årene kan skyldes klimaendringene på grunn av alle forurensningene. Men vi har ikke hatt det før. Det forstyrrer hele vekstsesongen, og skaper mye større problemer med erosjon, sier han.

Han håper også toppmøtet er villig til å se på de lokale kreftene og organisasjonene når de skal gi hjelp. For det er her han mener kunnskapen ligger.

– Men det er ikke alltid så lett å forstå situasjonen. Den forstår de færreste fra byene, sier han.

'Nødhjelpsdiskursens' helperolle, subjektet i historien, tildeles ikke her 'norske frivillige' eller 'verdenssamfunnet', men lokale på flere nivåer. Både folk som selv er rammet og samfunnet rundt: "Mange av dem får litt hjelp av naboene i landsbyen, andre steder er det så skrint at ingen kan hjelpe." og litt lenger unna: "Kirkerådet i Lesotho planlegger å gi mathjelp til neste innhøsting i mai. Kirkerådet har arbeidet i området med landbygduitvikling og jordbrukshjelp i femten år". Selv om bistand fra andre land også tematiseres, er det også her 'de lokale' som handler: "Kirkerådet venter ennå på svar på bønnen om fire millioner kroner til katastrofehjelp som ble sendt ut til verdens kirker tidligere i måneden".

For journalisten som skrev saken var det et poeng av reportasjen skulle ha et annet formål enn sultsaker flest: "Jeg syns det var riktig å fokusere på de menneskene som opplever dette, og som åpnet sine hjem for meg [...] Veldig mye journalistikk er preget av de store hjelpeorganisasjonene, og jeg syns det var et poeng i seg selv å frigjøre reportasjen litt fra deres innsamlingsaksjoner og fokus" (Intervju med tidligere journalist i Vårt Land, Geir Arne Bore (24.1.2006). Artikkelen trekker også på 'en maktkritisk diskurs' og stiller "de mektigste" på miljøtoppmøtet opp mot "de avmektigste" på landbygda i Lesotho: "På alle andre måter [bortsett fra den fysiske] er avstanden enorm mellom familiene i disse dalene [...] som snart går løs på sin siste maissekk og til overfloden på toppmøtet, hvor kjøkkensjefene har bestilt ti tonn østers til delegatene". Det retoriske spørsmålet som impliseres i teksten er om toppmøtet, og dets østersspisende delegater, overhodet vil ha noe å si for "de avmektigste". Svaret er likevel ikke entydig. Reportasjen kan på flere måter sees som et spinnoffprodukt av FN-toppmøtet i Johannesburg:

Jeg skulle på miljøkonferansen i Johannesburg. Siden jeg var i området ville jeg lage en sak på sultkatastrofen under utvikling. Jeg vurderte Malawi, Swaziland og Lesotho. Reiseavstand, reportasje- og kildemuligheter samt alvoret i situasjonen i Lesotho gjorde at jeg valgte det. Stedet ble valgt fordi kirker der hadde sendt ut en bønn om hjelp, fordi koordinatoren var på dette stedet, og det var tilgjengelig med en laaaaang kjøretur fra Johannesburg. Samtidig var det også nærmest Johannesburg, og det gjorde det aktuelt som en kontrast til toppmøtet [...] Vi hadde stipend for å reise dit [...] Vi ville nok ikke hatt ressurser til å dra til det sørlige Afrika på egenhånd (Intervju med tidligere journalist i Vårt Land, Geir Arne Bore (24.1.2006).

Koblingen til toppmøtet kan dermed sies å være motivert både journalistisk (som en kontrast til toppmøtet), økonomisk (på grunn av stipendet) og praktisk (kontaktperson og relativt kort avstand til Johannesburg). Uten toppmøtet ville reportasjen neppe blitt noe av. Sjangermessig er artikkelen komponert av intervjuer (aktivitetstype) og det retoriske modus i hele teksten er skildrende. Den utvidede 'teksten' består også av en rekke bilder, kart og et eget banner "Verdenstoppmøtet". Sultkatastrofen trekkes dermed også inn i 'diskursen om bærekraftig utvikling'. Artikkelen har lav grad av intertekstualitet ettersom mye av innholdet er basert på

journalisten egne observasjoner i Lesotho. Stilmessig framstilles forholdet mellom sultrammede og journalisten ('tenor'), i den grad det kan leses igjen i teksten, som relativt jevnbyrdig selv om intervjusituasjonen i seg selv overhodet ikke er det. Intervjuobjektene gis rollen som offer for krisen. Hvis de hadde uttalt at de greide seg fint og i grunnen ikke trengte hjelp, ville trolig journalisten spurt noen andre eller ikke laget saken i det hele tatt (eller neppe fått den på trykk). Formålet med reportasjen er jo nettopp å møte mennesker som er rammet av krisen. Slik sett har intervjuobjektene og for så vidt journalisten et begrenset handlingsrom. 'De' er kun interessante for 'oss' lesere i den grad de passer inn i dette på forhånd konstruerte bildet. Selv om rammen er strukturerende betyr ikke det at intervjuobjektens utsagn er gitt på forhånd. Den underliggende funksjonen intervjuobjektet har er likevel vanskelig å utfordre. Det er også lav grad av interdiskursivitet i teksten i det reportasjens konvensjoner ikke blir utfordret i særlig grad. Ikke dermed sagt at artikkelen er særlig typisk for dekningen. Av de 67 sakene om sult i mitt utvalg er det kun fire reportasjer fra de sultrammede områdene.

På det tekstlige nivået er det journalisten som etablerer konflikten mellom "de mektigste" og "de avmektigste". Det er denne motsetningen som er rammen for reportasjen, men det er hovedkilden: "den lokale pastoren Motoho Kotoka" som: "tar oss med til familie etter familie som vil få tømt de siste maissekkene i ukene om månedene som kommer". Hvorvidt dette 'vi' som journalisten etablerer refererer til faktiske personer som er med på rundturen pastoren organiserer eller om det er 'oss' leserne som blir med på turen forblir uklart. Leserne synes i alle fall å bli gitt rollen som mulige 'givere' all den tid Vårt Land er en kristen dagsavis og kirkerådet i Lestohos appell er rettet mot "verdens kirker". Dette poenget er likevel underordnet og ikke konkret manifestert i teksten. Kanskje kan man spore etableringen av en kollektiv identitet i teksten, der både vi som lesere og 'de sultrammede' og de lokale hjelpere, alle er del av et 'kristent globalt felleskap'? Andre grep brukes også for å skape nærhet og identifikasjon mellom leserne og menneskene som omtales. Et konkret eksempel finnes i artikkelens første passasje der journalisten sammenligner avstanden mellom Lesothos sultende og toppmøtet i Johannesburg, med avstanden fra Oslo til (sultrammede) Jotunheimen eller Indre Sogn. Andre steder dreier det seg mer om å 'normalisere' intervjuobjektene til tross for at de befinner seg i en vanskelig situasjon, som i beskrivelsen av en eldre kvinne i sultområdet: "Hun representerer den nye kjernefamilien i det sørlige Afrika: Bestemor og barnebarn. Hun skulle egentlig hvilt seg under ferskentrærne som blomstrer rosa nå. I stedet må hun fø opp enda en generasjon...". Kanskje har ikke journalisten dekningen for beskrivelsen av bestemorens framtidsdrømmer. Det er vanskelig å vite som leser.

Beskrivelsen er uansett med på å gjøre kvinnens liv 'likere' våre. Også hun (som vi) har forhåpninger om hvordan framtiden skal bli, om å trappe ned når man begynner å trekke på åra, men så ville begivenhetens gang det annerledes (for henne). Også begrepet 'kjernefamilien' lyder kjent og nært, selv om konstruksjonen, på grunn av AIDS-epidemien, er annerledes enn den vi er vant til. Krisen disse menneskene befinner seg i blir dermed ikke beskrevet som en normaltilstand (naturtilstand). En 'normal kjernefamilie' og eldre som slapper av mot slutten av livet, er vanlig også her. På den annen side kan man si at selv om 'konsekvens ekspertene' kommer direkte til orde i teksten, så er det først og fremst i rollen som (hjelpeløst) offer: "Jeg vet ikke hva jeg skal gjøre, sier Me Matsokolo Mothibeli (bestemoren)..." og "jeg har ikke noe alternativ så langt jeg kan se". Det er det eneste hun selv uttaler i teksten. Den øvrige fortellingen om hennes liv som forsørger til fire barnebarn blir gjenfortalt av journalisten. Også de andre primærkildene brukes i korte intervjusegmenter omgitt av journalistens gjenfortelling. Det som brukes i direkte sitat tegner et relativt entydig bilde av en håpløs situasjon: "Da ble det veldig vanskelig", "Jeg vil sulte til døde hvis jeg ikke får hjelp til å dyrke jorda og en sekk mais til å leve på så lenge", "Det ble ikke bedre av at jeg fikk tvillinger da vintermaisene skulle vært sådd", "Livet nå er veldig vanskelig". Det er den lokale pastoren som samler trådene og predikerer om framtiden: "Jeg tror 80 prosent i menigheten kommer til å bli rammet av sult i høst hvis det ikke kommer noe hjelp, sier pastoren", men også han er en konsekvens ekspert: "Pastoren lever i utgangspunktet på støtte fra soknet og fra en liten åkerlapp som kirken eier. Men det siste året har ikke menighetsmedlemmene hatt noe penger å gi ham...". Artikkelen avslutter med å trekke linjene tilbake til konflikten som ble etablert i ingressen mellom "de mektigste" og de "avmektigste" i det journalisten spør pastoren: "Hva tror du FN-toppmøtet i Johannesburg kan bety da?" hvorpå pastoren svarer: "Hva slags møte?". Dermed blir det ganske tydelig at 'de avmektigste' ikke har så veldig store forhåpninger til at toppmøtet vil gjøre livene deres bedre. De kjenner ikke til det. Toppmøtet befinner seg 'i en annen verden', fjernt fra fattigdommens realiteter. Pastoren er kanskje den person som i størst grad får sin virkelighet representert gjennom artikkelen, dens 'principal'. Han velger ut hvilke familier som skal besøkes og er gjennomgangsskikkelse i teksten. Dessuten kommer Palo Mochafo (i Kirkerådet i Lesotho) til orde i biartikkelen: "Sultne på resultater". Det er kirkerådet som har sendt en bønn om hjelp til menigheter rundt om i verden og Mochafo har i motsetning til pastoren tro på at møtet kan bidra med noe bra for de sultrammede. Han tror på økt bistand (særlig til lokale krefter), men er skeptisk til "kunstgjødsel og dyre nye frøsorter", m.a.o. kommersialisering av landbruket og innføring av genmodifiserte arter. Han er også kritisk til

nedbygging av importvernet fordi lokalt produserte varer dermed vil kunne bli mindre populære. Dessuten håper han toppmøtet vil bli enige om klimatiltak, på grunn av det ekstreme været som har vært den siste tiden. Mochafo trekker dermed inn mange andre diskurser, som likevel alle passer inn i 'nødhjelpsdiskursen' eller under paraplydiskursene om 'bærekraftig utvikling' og 'maktkritikk'.

'Næranalyse: "Frakter mat inn, HIV ut" (Aftenposten 24.9.2002)

Aftenposten trykker i perioden tre reportasjer fra henholdsvis Angola og Malawi. To av dem får førstesidehenvisning, men ingen av dem står som hovedsak. Som i Vårt Lands reportasje trekker disse primært på en 'konsekvensespertdiskurs', men også 'katastrofediskursen' og 'nødhjelpsdiskursen' tematiseres. I den første reportasjen "Sultens verdensorden hersker i Angola" (15.09) presenteres Fernando og andre gategutter i hovedstaden Luanda. Den andre handler om: "Ofre for feilslått politikk", der Elizabeth Roda og hennes datter i Malawi portretteres (23.9). Artikkelen jeg tar for meg er den siste i rekken: "Frakter mat inn, HIV ut". Som tittelen bærer bud om trekker reportasjen på en 'nødhjelpsdiskurs', men fokus er her rettet mot de problematiske sidene ved nødhjelpsarbeidet: "Transportrutene i Afrika er nemlig også kartet over hvordan AIDS-epidemien har spredt seg på dette kontinentet". Fattige kvinner selger sex til sjåførene som frakter nødhjelp til de sultende. Dermed spres AIDS-epidemien. To fenomener som ofte aktualiseres i beskrivelser av Afrika sør for Sahara kobles dermed sammen. Artikkelen trekker også på en 'konsekvensespertdiskurs', der enkeltmenneskenes erfaringer med krisen settes i fokus. Sjangermessig er reportasjen bygget opp rundt intervjuer med en lokal prest, moren til en AIDS-syk jente, en representant for en kirkeorganisasjon (CARD) og til slutt en representant fra Kirkens Nødhjelp. Den 'norske nødhjelpsdiskursen' som dermed kunne vært sentral blir dermed tonet ned. Dessuten står journalistens skildringer sentralt som artikkelens retoriske modus. Det meste av informasjonen later til å komme fra journalistens observasjoner og intervjuer. Teksten har dermed lav grad av intertekstualitet. Diskursivt utfordres heller ikke reportasjens konvensjoner i særlig grad.

SULTKATASTROFEN I AFRIKA

Lastebilene som kjører inn mat og forsyninger til de sultende, kommer ikke bare med hjelp. De kommer med AIDS også, etter å ha byttet mat mot sex med sultne og desperate kvinner.

HIV og AIDS har en eksplosjonsartet virkning på sultkatastrofen i det sørlige Afrika. FN frykter nå at situasjonen i området kan komme helt ut av kontroll.

Frakter mat inn, HIV ut

Mangochi

Olivia Sani far var lastebil-sjåfør. Han kjørte langtransporter med mat fra Zimbabwe til nabolandene Malawi, Zambia og Sør-Afrika. I fjor ble han syk og lå hjemme i tre måneder før han døde i januar. Av AIDS.

Nå er det hans 19 år gamle datter Olivia som er senge-liggende etter tre måneders tuberkulose-behandling på sykehuset. Nå klarer hun ikke å stå oppreist, og trenger hjelp og pleie døgnnet rundt.

Transportrutene i Afrika er nemlig også kartet over hvordan AIDS-epidemien har spredt seg på dette kontinentet. Og det skjer også nå, når nødhjelp og mat kjøres inn til landene der mat-

mangelen er akutt og folk ikke vet hvordan de skal skaffe seg føde.

Kvinner som ofte er alene med ansvaret for å skaffe mat til barna, selger kroppen sin i bytte mot en sekk korn, et rasjoneringskort, en tillatelse til å sanke brensel i offentlig skog – hva som helst for å få tilgang til mat.

Og de som benytter seg av kvinnenes sårbare situasjon, er ofte en del av det apparatet som er satt i sving for å hjelpe dem. Sjøfører med mat i lasten. Hjelpearbeidere som har myndighet til å bestemme hvem som skal få komme på mat-utdelingslisten. Menn som lar seg korrumpere av fri tilgang på sex.

Åpenlyst

I Guinea, Liberia og Sierra Leone har FNs høykommissær for flyktninger (UNHCR) og det britiske Redd Barna dokumentert en omfattende utbytting av flyktningebarn nettopp av ansatte i det apparatet som var satt inn for å hjelpe barna.

Ingen tilsvarende undersøkelse eller dokumentasjon finnes for Malawi, men lokale hjelpearbeidere vi har snakket med, er ikke det minste i tvil om at dette foregår også her.

– Det er helst åpenlyst hva som skjer. Kvinnene, ofte ungjenter ned i 12-års alderen, stiller seg i veikanten og venter på matforsyningene eller hjelpeorganisasjonens biler. Når vi spør dem hvorfor de gjør dette, svarer de: «Hva skal jeg ellers leve av? Hvordan skal jeg ellers

Olivia Sani har AIDS. Men hun vet det ikke selv. Hennes far døde av sykdommen i vinter.

Lastebilene bringer nødhjelp til de sultende. Men sjåførene har ofte med seg en annen last tilbake – HIV-smitte – etter å ha byttet mat mot sex med sultne kvinner.

skaffe meg mat?», forteller den katolske presten Matthew Likambale.

Han driver med små midler et hjemmepleie-prosjekt for noen av de AIDS-syke i Mangochi-distriktet ved bredden av Malawi-sjøen øst i landet. Olivia Sani er en av hans pasienter.

– Hun vet ikke selv at hun er AIDS-syk. Moren ville ikke at vi skulle fortelle det til henne. Mange, svært mange, tar nemlig livet av seg når de får vite at de er smittet. Det er svært stigmatiserende å være HIV-positiv i en afrikansk landsby. Det er tragisk det som skjer, sier han.

Olivias mor er forsvunnet. Hun har ansvaret for fem barn og sin egen mor, og vet ikke hvordan hun skal få

pengen til mat og skoleavgifter.

– Jeg må passe på Olivia hele tiden, hun klarer seg ikke alene. Men det betyr at jeg ikke kan jobbe eller sanke brensel eller noe annet for å skaffe penger. Jeg er redd for hvordan dette skal gå, sier Agnes Sani.

Foreldreløse

Både matmangelen og AIDS-epidemien har etterlatt seg titusener av foreldreløse barn. Disse to ulykkene forsterker hverandre gjensidig.

Sykdommen gjør at folk ikke lenger orker å dyrke jorden sin eller passe arbeidet sitt, slik at de kan brødfø seg selv. Og sulten tvinger dem til å selge sex. En dødbringende runddans som truer

med å kvele det sørlige Afrika.

Mariam Yelard er enke, 35 år gammel. I fjor døde mannen hennes av AIDS. Nå er det hun som har fått diagnosen. Mariam har ingen egne barn, men hun har ansvaret for søsterens fem. Søsteren møtte AIDS-døden for tre år siden. Mariam og barna sultar.

– Vi har ingenting å spise. Ingenting.

Hva prøver hun å gjøre for å skaffe mat?

Hun svarer ikke. 16-17 prosent av alle malawi-ere mellom 15 og 49 år er HIV-smittet. Og andelen øker raskt.

– I dette landet er kvinnene oppdratt til å tåle alt. De må underkaste seg mannen totalt, og det utnytter mennene, sier Fortina Imanj.

Hun arbeider for den velledede kirkeorganisasjonen CARD i Malawi, og ser hva som foregår.

– Det er ikke alle hjelpearbeidere som jobber her bare for å gjøre gode gjer-

ninger. De er ute for å tilfredsstille egne behov. Mennene tar kun vare på seg selv. Tjener de penger, beholder de dem til mat og øl for seg selv. Selv om familien har barn som må gå uten mat, bryr fedrene seg ikke om det. I vår tradisjon er det kvinnen som har ansvaret for å fø barna.

– Det er en tung bær for kvinnene her i Malawi. Nå når sulten herjer, selger de seg for litt mat eller 20 kwacha (to kroner). De er desperate, forteller Fortina.

Kirkens Nødhjelp er i ferd med å bygge opp hjelpeprosjekter i Malawi.

– Vi er veldig bekymret for den sårbare situasjonen kvinnene befinner seg i. Vi skal derfor forsøke å forebygge noe av denne utbyttingen ved også å rekruttere konene når vi ansetter sjåfører til våre biler. Noen av de andre organisasjonene ler av oss, men vi er nødt til å ta dette problemet på alvor.

Kvinnene, særlig de unge jentene, er svært utsatt når det kommer menn som skal avgjøre hvem som skal få hjelp og hvem som ikke skal få det, forteller stedlig representant for Kirkens Nødhjelp i Malawi, Irene Wenaas Holte.

Og når vi returnerer landeveis tilbake fra Mangochi om kvelden, treffer vi dem med lyset fra billyktene; kvinnene som står i veikanten og vinker mot lastebilene.

elisabeth.randsborg
@aftenposten.no

Ingressen slår fast koblingen mellom sultkatastrofen og AIDS-epidemien og legger til at: "FN frykter at situasjonen i området kan komme helt ut av kontroll". Påstanden har ingen konkret referanse, utover at den hevdes av FN. Hva det innebærer at situasjonen evt. kommer helt ut av kontroll kommer heller ikke fram. Det strukturelle problemet som tematiseres fortelles gjennom skjebnen til en enkeltperson, 19 år gamle Olivia Sani. Det er henne det er bilde av både på forsiden og som illustrasjon til selve artikkelen. 'Vi' blir fortalt noe som hun ikke vet. Hun har AIDS. Det er legen hennes som forteller det til journalisten (og dermed oss): "Moren ville ikke at vi skulle fortelle det til henne. Mange, svært mange, tar nemlig livet av seg år de får vite at de er smittet". Men 'vi' får vite det. Det sier noe interessant om forholdet mellom journalisten og menneskene hun forteller om ('tenor'). Mye tyder på at journalister oppfatter dette forholdet som annerledes i utenriksdekningen enn i mer hjemlig journalistikk. For hvilken rett har 'vi' til å få vite at denne jenta er smittet av AIDS, når hun ikke engang får denne opplysningen selv? I og med at leserne, publikum, befinner seg et annet sted enn intervjuobjektet og det ikke synes særlig sannsynlig at sistnevnte får tilgang til artikkelen hun blir gjort til hovedperson i, oppfattes det kanskje også som etisk holdbart selv om det ville vært utenkelig hvis Olivia var fra Stryn eller Sandefjord. Et sted, utenfor Norge, ser det ut til at det går en etisk grense som gir journalisten rett til publisere opplysninger om en person som man aldri ville gjort hvis personen hadde vært norske eller i Norge. Men, med internett og potensiell global publisering har man ikke lenger vissheten om at opplysninger forblir 'skjult' for lokalsamfunnet eller menneskene som omtales. Ny teknologi gjør at fysisk avstand ikke gir den 'sikkerheten' lenger. Et eksempel har vi i Shah Mohammed Rais, bedre kjent i Norge som 'Bokhandleren i Kabul' (Seierstad 2002). Ifølge Terje Tvedt er han et av få eksempler på at folk i 'sør' slår tilbake mot den representasjon de blir gitt i vestlige medier, da han protesterte mot den beskrivelsen som ble gitt av ham og hans familie i Åsne Seierstads bok (Tvedt i Samtiden 4/2004).

Likevel vil slik publisering normalt ikke innebære noen trussel mot informanten eller intervjuobjektet. Det finnes sikkert også tilfeller der intervjuobjektet har et ønske om at mennesker langt borte skal ta del i ens egne 'hemmeligheter', uten at man vil fortelle om det til sitt eget lokalmiljø. Det synes ikke å være tilfelle i denne saken, noe som også gjør det problematisk å skrive at: "Olivia Sani har AIDS. Men hun vet det ikke selv", selv om sannsynligheten for at hun faktisk får vite om sin egen sykdom gjennom Aftenpostens dekning er forsvinnende liten. Det er også et etisk spørsmål om hvilke opplysninger 'vi' har rett på å få, selv om jentas lege faktisk gir denne informasjonen til journalisten. Dessuten er det et spørsmål om hvordan journalisten forholder seg til sine kilder. Hvordan forklarte hun at

fotografen fra Norge gjerne ville ha bilder av henne? 'Saken' anses selvfølgelig som mer interessant på grunn av denne opplysningen. Et tegn på det er at opplysningen gjentas både som billedtekst på forsiden, som billedtekst til bildet i saken og i selve artikkelen.

Hovedpåstanden i artikkelen: "HIV og AIDS har en eksplosjonsartet virkning på sultkatastrofen i det sørlige Afrika", tematiseres gjennom hele artikkelen. At kvinner selger sex til nødhjelpssjåfører i bytte mot mat framstilles som en viktig grunn til at dette skjer. Denne koblingen bekreftes av intervjuobjektene, men det refereres aldri til statistikk eller offisielle kilder bortsett fra en FN-studie fra Vest-Afrika, der koblingen mellom hjelpearbeid og utnytting av flyktningbarn bekreftes. Denne studien brukes som en overgang til forholdene i Malawi: "...lokale hjelpearbeidere vi har snakket med er ikke det minste i tvil om at dette foregår også her". Også representanten fra CARD og til slutt Kirkens Nødhjelp bekrefter problemet med at hjelpearbeidere (mennene) utnytter de trengende (kvinnene). Det samme gjør en enke på 35 år i samtale med journalisten, trolig via en tolk:

- Vi har ingenting å spise
Ingenting.
Hva prøver hun å gjøre for å skaffe mat?
Hun svarer ikke.

Journalisten lar leseren konkludere, men hjelper oss på vei i neste setning: "16-17 prosent av alle malawiere mellom 15 og 49 år er HIV-smittet. Og andelen øker". Til slutt bekreftes også påstanden gjennom journalistens egen observasjon som dermed konkluderer fortellingen: "Og når vi returnerer landeveien tilbake fra Mangochi om kvelden treffer vi dem med lyset fra billyktene; kvinnene som står i veikanten og vinker mot lastebilene." Et annet eksempel på at journalisten lar leseren trekke slutningene finner vi i artikkelens første avsnitt:

Olivia Sanis far var lastebilsjåfør. Han kjørte langtransporter med mat fra Zimbabwe til nabolandene Malawi, Zambia og Sør-Afrika. I fjor ble han syk og lå hjemme i tre måneder før han døde i januar. Av AIDS. Nå er det hans 19 år gamle datter Olivia som er sengeliggende [...] Transportrutene i Afrika er nemlig også kartet over hvordan AIDS-epidemien har spredt seg.

Selv om det ikke uttrykkes direkte aner vi at det er en sammenheng mellom far og datters sykdom. Det er jo nettopp tema i saken at nødhjelpssjåførenes sexkjøp sprer AIDS-epidemien. Om faren er skyld i datterens sykdom antydes, men sies ikke direkte. Det usagte, underforståtte, går dermed igjen i teksten. Det blir opp til leseren å lese sammenhengene inn i teksten. I den grad artikkelen presenterer en 'løsning' på nødhjelpsdilemmaet er det representanten fra Kirkens Nødhjelp som kommer med den: "Vi skal dermed prøve å forebygge noe av denne utbyttingen ved også å rekruttere konene når vi ansetter sjåfører til

våre biler”. Påstanden om at: ”HIV og AIDS har en eksplosjonsartet virkning på sultkatastrofen i det sørlige Afrika” hevdes med kategorisk modalitet, som en realitet, selv om påstanden kun belegges av lokale kilder i Mangochi i Malawi. Koblingen er sikkert reel nok, men hvordan er egentlig samspillet mellom AIDS-epidemien og nødhjelpsarbeidet, hvor stort er problemet? Journalisten beskriver det metaforisk som en: ”runddans som truer med å kvele det sørlige Afrika” og at: ”FN frykter nå at situasjonen i området kan komme helt ut av kontroll”. Det problematiske er artikkelens insistering på problemets dimensjoner, uten å levere det nødvendige forbeholdet eller faktagrunnlaget.

Aftenposten ser ut til å være den avisa som er mest villig til å sette inn økonomiske ressurser i dekningen. Avisa står for tre av fire reportasjer fra de sultrammede områdene i 2002 og av 67 artikler står Aftenposten for 21. De er også alene om å definere saken som en føljetong, med eget ’banner’: ”Sultkatastrofen i Afrika”. Det kanskje mest slående er likevel det ’litterære’ grepet som journalisten tyr til i sine beskrivelser av menneskene og forholdene i de rammede landene, som i innledningen til reportasjen fra Luanda i Angola: ”Solen har ennå ikke fått tak og morgendisen svøper storbyen som et nattlinnet, demper lyder og skjuler havet – det som strekker seg vestover helt til Brasil...” (fra artikkelen ”Sultens verdensorden hersker i Angola” (Aftenposten 15.9.2002)). Den typen dekningen er kun mulig hvis man faktisk er der det skjer. I og med at en fotograf også er med får dekningen et mer egenartet karakter. Aftenpostens identitet som seriøs, troverdig avis blir reproduert.

5.5.6 Femte fase: Den norske ’nødhjelpsdiskursen’ på nytt

6. september trykker både Vårt Land og Aftenposten saken om at Kirkens Nødhjelp og Norges Røde Kors går sammen om en innsamlingsaksjon. Aftenposten har arkivert to ulike titler på saken. ”- Sulten herjer Afrika som et villdyr” (1. utgave) og ” Vil ha nasjonal dugnad mot sultkatastrofe” (2. utgave). Første tittel henspiller på et utsagn fra en malawisk kvinne. I Vårt Land omtales aksjonen under tittelen: ”Sammen om innsamling”. Igjen er det hjelpeorganisasjonene som setter dagsorden for dekningen og i framstillingen av den norske hjelpeinnsatsen om en dugnad. Aftenposten omtaler bøsseaksjonen på lederplass to dager seinere: ” Den bør få bred støtte, til Røde Kors, Kirkens Nødhjelp, UNICEF, Redd Barna, Leger Uten Grenser og flere andre som engasjerer seg i hjelpearbeidet”. Vårt Land følger opp med en artikkel 14.9.2002 om at det nytter å hjelpe: ”Hjelpen når fram”. Men, omtalen er likevel betraktelig mindre enn under ’skipsaksjonen’ vel en måned tidligere. To andre aksjoner får også omtale i avisene. Det dreier seg om en støttekonsert for de sultrammede, der den Sørafrikanske sangeren Miriam Makeba er trekkplaster. Konserten får omtale i VG 22.8.

og 17.9.2002 og i Aftenposten 13.9., 17.9., og 18.9.2002. VG har også et førstesideoppslag dagen etter konserten, men det dreier seg mer om en 'kjendisdiskurs', frakoblet sultkatastrofen: "Skjelte ut Wesenlund på Afrikakonsert", der Tande P skal ha kritisert Rolf Wesenlund for å være mer opptatt av gamle i Norge (seniorer) enn sultende unge (VG 19.9.2002). Dagen etter slår utspillet tilbake på Tande P når skuespiller Lars Andreas Larssen uttaler: "- Pinlig av Tande P" (20.9.2002). Den andre støttekonserten får navnet "Have a heart for Africa" og får også noe omtale, i VG 29.11.2002 og i Aftenposten 10.12.2002 Som et unntak fra VGs ensidige fokus på den norske hjelpeinnsatsen /innsamlingsaksjoner står en kommentar av Anders Giæver 13.9.2002: "Likegyldig forargelse". Her kritiserer han en TV-kampanje fra UNICEFs TV-kampanje: "Grelle bilder av utsultede afrikanske barn ruller over skjermen, akkompagnert av støyende latter fra studiopublikum. Annonsøren er UNICEF, som til slutt stiller spørsmålet: 'Er latter verre enn likegyldighet?'". Kommentaren konkluderer med at denne typen aksjoner neppe vil ha den tilsiktede effekten, selv om den prinsipielt har mye for seg.

'Katastrofediskursen' og 'nødhjelpsdiskursen' gjør seg også gjeldende høsten 2002, men nå er det lengre tid mellom artiklene. Det er primært Klassekampen, som forøvrig ikke skriver noe om den kulturelle innsatsen for de sultrammede, som fortsatt fokuserer på årsakene til krisen: "Krangler om skylda" (8.8.2002), "Krisa sprer seg" (28.8.2002), "IMFs reformskapte sult" (31.10.2002) og "Ekspertstrid om utrydding av sult" (23.11.2002). Dessuten har Vårt Land særlig en sak: "Døden rykker nærmere" (15.11.2002) der sulten som strukturelt problem i flere afrikanske land tematiseres i tillegg til reportasjen jeg har analysert over. Aftenposten hadde også sine tre reportasjer fra de Angola og Malawi i september.

5.5 Medienes diskursorden 2002

"Så langt er det en afrikansk sultkatastrofe uten særlig mange bilder av radmagre barn med store mager". Slik konkluderer Vårt Lands journalist i en artikkel 14.9.2002. Sammenlignet med det som ofte blir framstilt som typisk for dekningen av afrikanske sultkatastrofer, synes det som om det er få bilder av radmagre barn og mennesker frarøvet sin verdighet i avisenes dekning. Jeg har ikke foretatt noen systematiske analyse av billedbruken i alle artiklene, men jeg har gått igjennom en del, bl.a. alle artiklene i Vårt Land. I mine øyne er det kun bildet gjengitt i VG 26.8.2002 som er av dette kaliberet. Riktignok er det bilder av syke og sultne folk og det er et tydelig fokus mot barna og bilder av mor og barn, men få er av dette stereotypiske kaliberet med 'katastrofepornografisk' potensial. Oftere er det bilder av folk i samhandlingssituasjoner, i arbeid, eller plassert i en sammenheng der poenget er å vise fram

den materielle fattigdommen. Eksternt, utenfor medienes diskursorden, 'velger' de fire avisene i større grad enn i 1991 å trekke på andre diskursordener. 'Hjelpeorganisasjonenes diskursorden' er ikke alene om å fungere som kilde til stoffet, selv om de også i 2002 har en helt sentral rolle. Klassekampens trekker blant annet på en 'genmatdiskurs' som hentes fra en global landbrukspolitisk og storpolitisk diskursorden. I denne diskursordenen er det ulike andre interessegrupper som leverer mye av det språklige tilfanget. Mot slutten av året trekkes også 'den populærkulturelle diskursorden' inn gjennom omtaler av og nyhetsartikler om de to støttekonserterne. Dermed omtales også katastrofen i et annet språk selv om også det i stor grad er avleiringer av hjelpeorganisasjonenes representasjoner der f. eks de konkrete sammenligningene aldri er langt unna. ” – En inngangsbillett til morgendagens Come Together-konsert med blant andre Miriam Makeba kan redde en sørafrikansk familie på seks frem til jul, sier president i Norges Røde Kors, Thorvald Stoltenberg (71)” (VG 17.9.2002). Internt 'velger' Klassekampen å fokusere mot stormaktsaspektet og trekke det inn i sultdekningen, mens Vårt Land og Aftenposten i større grad trekker på en 'konsekvensespertdiskurs', der menneskene som er rammet står i fokus, selv om de ofte representeres av hjelpearbeidernes omtale. VG framstår også i 2002 som avviket, med sitt ensidige fokus mot 'den norske nødhjelpsdiskursen', men avstanden til de andre avisene synes likevel mindre enn i 1991 da avisa ikke hadde noe omtale av sultsituasjonene. Når det gjelder kjederelasjoner er det Kirkens Nødhjelp og Røde Kors som i hovedsak leverer 'kildetekstene' og pseudobegivenhetene dekningen i noen grad kreter rundt: Skipet med nødhjelp fra havna i Drammen, innsamlingsaksjonen i begynnelsen av september, og konserten i slutten av september. De er også viktige kilder som øyenvitner i de rammede områdene. Internt er det klare forskjeller mellom avisene hva gjelder produksjonsmønster. Artikkelproduksjonen i VG later til å ha en mer kollektiv karakter enn hos de andre avisene. Likevel skal man ikke undervurdere mer ubevisste kollektive holdninger og kunnskapsstrukturer som spiller inn i produksjonsprosessen også i de andre avisene. Dessuten er jo ingen av artiklene helt ut formet av journalisten, men produsert i samspill med desken/redaksjonen i avisa.

6.0 Konklusjon

Når jeg fortalte folk at temaet for masteroppgaven min var hvordan Afrika dekkes i norske aviser, lurte mange på hvilken afrikadekning jeg egentlig siktet til. Selv om jeg ikke har sammenlignet dekningen av Afrika med dekningen av andre områder, er det neppe noen overdrivelse å konkludere med at Afrika ikke er prioritert av norske avisredaksjoner. Det er kanskje heller ikke særlig overraskende: Kontinentet har liten betydning for norsk økonomi, afrikanske land har liten makt i internasjonal politikk og valgene afrikanerne tar har i det hele tatt liten betydning for 'våre' liv. Afrika oppfattes ikke som nært, verken i geografisk eller kulturell forstand. Mange av de viktigste nyhetkriteriene er med andre ord i utgangspunktet ikke innfridd, når hendelser/fenomener ved den afrikanske virkeligheten skal vurderes som nyhetsstoff. Dessuten, Afrikas bedrøvelige tilstand er ikke ny. At Afrika sliter med nød, sult, krig, malaria, korrupte regimer, AIDS, fattigdom og flyktninger kommer neppe overraskende på noen. Det er det bildet vi er vant med å bli presentert. Afrikas elendighet er kjent og dermed lite interessant som nyhetsstoff. Likevel, Afrika har sin tilmålte plass på avisenes utenrikssider og dekningen er kanskje mer mangfoldig og variert enn hva som ofte blir hevdet.

6.1 Afrika i media: kort og brutalt

I innledningen presenterte jeg tre problemstillinger som jeg har diskutert underveis i denne oppgaven. For det første har sett på hvordan norske aviser framstiller nyheter fra Afrika sør for Sahara. Mitt hovedinntrykk er at selv om mange strukturelle forhold begrenser redaksjonenes (mer eller mindre forestilte) handlingsrom, gir avisene likevel sitt eget preg på en god del av stoffet. Tematisk skrives det mye om sult, sykdom, krig og nød, men andre temaer behandles og. I den grad man kan snakke om en typisk sak fra Afrika må det være en notis der mannlige afrikanske ledere uttaler seg om politiske forhold, selv om kriger, konflikter og ulykker også er høyt oppe. Bistand, innsamlingsaksjoner, sult og sykdom er også mye omtalte temaer i de to åra jeg har undersøkt, mens økonomi og kultur utgjør forsvinnende små andeler. Alt i alt står Hennig Mankells ord ved lag: "fremdeles fylles massemedia med beretninger om hvordan afrikanere dør. Hvordan afrikanere lever, levnes knapt noen interesse" (Mankell 2003:18). Den kildegruppen som oftest kommer til uttrykk i tekstene er menn fra den afrikanske eliten (presidenter, politikere, organisasjonsfolk, Mugabe og Mandela). Hvite menn fra eliten i nord kommer på en god andreplass. Sør-Afrika er det landet som omtales oftest, i tråd med Simonsens funn om dekningen i nordiske aviser: "To

most people in the Nordic countries Africa is perceived more as a country than a continent (or two countries at the most: Africa and South Africa)” (2003:14). I 2002 må vi kanskje utvide listen til tre, all den tid Zimbabwe og Robert Mugbe tiltrekker seg mye oppmerksomhet på grunn av regjeringens politikk overfor de hvite farmerne. Men også andre land blir tidvis tematisert. 31 av de 49 landene i Afrika sør for Sahara er omtalt som hovedsak i en eller flere artikler i perioden jeg har tatt for meg. Fortellinger om ofre for en brutal virkelighet går igjen i deknningen, det samme gjør korte fortellinger om gode hjelpere som starter innsamlingsaksjoner eller støttekonserter. En tredje hovedfortelling tematiserer kaos og vanstyre. Et gjennomgående eksempel her er Robert Mugabes Zimbabwe.

Min andre problemstilling knyttet seg til hvordan sultsituasjoner i Afrika ble omtalt og presentert i norske aviser. Jeg vil hevde at avisene jeg har undersøkt setter sitt eget preg på en god del av stoffet.. Åse Johanne Roti Dahl konkluderer i sin analyse av norske TV-nyheters dekning av sultkatastrofen i Sudan i 1998 med at: ”I deknningen av hungersnøden vart [...] aktørane plasserte i roller som dei beheldt gjennom heile perioden [...] Dei svoltne borna var det dominerande motivet, og vekta låg på dei hungersramma som hjelpelause offer” (2003: 98). Min analyse bekrefter at ”dei svoltne borna” i stor grad står for den visuelle representasjonen også i norske avisers dekning av sultsituasjonene i 1991 og 2002. Men selv om det også finnes eksempler på at ’de rammede’ blir framstilt som hjelpeløse, er det også flere eksempler på artikler der avisene framhever afrikanernes egen innsats for selv å komme seg ut av en vanskelig situasjon eller hjelpe andre i nærområdene. Her er det også en forskjell fra 1991 til 2002. Mens deknningen i 1991 i mye større grad var prisgitt norske bistandsarbeideres gjenfortellinger og til tider svulstige metaforbruk, er mangfoldet i deknningen større i 2002. Matmangel og sult er en del av hverdagen mange steder i verden, uten at det blir tematisert i mediene. I 1991 fikk derimot sultkatastrofen på Afrikas Horn, paradoksalt nok, mye av sin nyhetsverdi nettopp fordi den var en ’glemt’ krise. Dette perspektivet brukes jevnlig av hjelpeorganisasjonene i håp om å få oppmerksomhet rundt konflikter og kriser de mener får lite oppmerksomhet, noe f. eks Leger Uten Grensers lister over de 10 mest underreporterte krisene er et eksempel på³⁴. Det spesielle med sultkatastrofen på Afrikas Horn var at den også var ’glemt’ på grunn av den altoppslukende ’golfkrigsdiskursen’. Dermed kunne den også bakes inn som en moralsk komplikasjon som krigen brakte med seg. I 2002 var spredningen i den diskursive tilnærmingen til stoffet større: Mens Vårt Land særlig fokuserte på menneskene som var rammet

³⁴ <http://www.legerutengrenser.no/?module=Articles;action=Article.publicShow;ID=1028>

(konsekvenseskperdiskursen) og det tøffe livet fattige mennesker er nødt til å leve, la Klassekampen mer vekt på storpolitiske forhold som IMF's rolle og striden rundt amerikansk genmodifisert nødhjelp (genmatdiskursen). Aftenposten var den avisa som kanskje brukte mest ressurser på dekingen i og med at de sendte ut en reporter og fotograf som produserte tre reportasjer fra Angola og Malawi. VG på sin side, som ikke hadde noen artikler på trykk om sultsituasjonen på Afrikas horn i 1991, rendyrket det jeg har kalt 'nødhjelpsdiskursen på norsk' i 2002, m.a.o. fortellinger om frivillige nordmenn og 'norsk' dugnadsånd. Så og si alle VGs bidrag til dekingen i 2002 trekker på denne nasjonale nødhjelpsdiskursen. I hvilken grad nærer norske aviser opp under forestillingen om 'afrikaneren' som et sultende individ med behov for vår hjelp: "What do africans do? They starve. But mostly they starve in our imaginations. The starving African is a Western cultural archetype like the greedy Jew or the unctuous Arab" (Maren 1997:3). I og med at jeg spesifikt har tatt for meg dekingen av sultsituasjoner er det lite overraskende at afrikanerne som omtales rammes inn i nettopp dette perspektivet. Mitt inntrykk er likevel at avisene i liten grad beskriver sultsituasjonen som en normaltilstand og selv om stereotypen av det sultende barnet (evt. med moren ved sin side) fortsatt er selve ikonet på sultkatastrofen, er det færre bilder av hjelpeløse barn som bare venter på å dø, enn jeg hadde forventet å finne. Selv om 'metadiskursen' satte fokus på hjelpeorganisasjonenes bruk av virkemidler, både i 1991 og i 2002, er det få artikler som problematiserer hjelpeorganisasjonenes helt sentrale rolle som tilrettelegger for dekingen. Særlig tydelig er dette avhengighetsforholdet mellom organisasjon og avis i tilfellet Vårt Land/ Kirkens Nødhjelp. Selv om KN også bidrar som sentral kilde og diskursiv premissleverandør i de andre avisenes deking, er båndene til Vårt Land særlig tette. Flere av artiklene framstår dermed også som 'prosjektartikler' der KNs arbeid ute i felten blant de sultende er tema.

Dekningen av sultsituasjonen i det sørlige Afrika i 2002 var også på mange måter forut for 'Katastrofen', m.a.o. folk hadde ennå ikke begynt å dø i store antall som følge av krisen. Det er kanskje en grunn til at dekingen i 2002 ble mer mangfoldig og med større fokus på strukturelle forhold, fattigdom og internasjonale maktstrukturer enn i 1991. Enda viktigere var kanskje fraværet av andre store utenrikssaker, noe 1991 hadde nok av. Afrikanske kriser har lett for å tape i konkurranse med konflikter i områder der mektigere land har større interesser.

Min tredje problemstilling knyttet seg til hvorfor dekingen blir som den blir. Årsakene er mange og handler vel så mye om lokale (afrikanske), som om internasjonale og nasjonale (norske) strukturer. Norske aviser gjør seg i stor grad avhengig av de store internasjonale nyhetsbyråene i sin deking av Afrika sør for Sahara. Ingen av avisene har

korrespondenter på kontinentet, selv om Stavanger Aftenblad og Bergens Tidende får låne Jyllandspostens som befinner seg i Sør-Afrika. I og med at Afrika i liten grad prioriteres av byråene, får det også konsekvenser for norske aviser. NRKs Afrika-korrespondent, Tømm Kristiansen uttaler i denne oppgaven at han blir 'forhindret' fra å lage mye TV-stoff fra Afrika fordi bildene mangler. Også for avisene er 'gode' bilder et tungtveiende argument for om en sak skal komme på trykk eller ei. Selv om det finnes en del egenprodusert stoff er mye av dette i realiteten reproduksjoner av nyhetsbyråenes, BBCs eller store internasjonale avisers dekning, uten at journalisten tilfører saken noe nytt. Lite av stoffet er produsert av avisene selv og afrikadekningen blir, til tross for at flere av redaktørens ambisjoner, preget av mange notiser og korte nyhetsartikler sakset fra byråenes telegrammer. Korte glimt av en brutal virkelighet. De mest brukte byråene er NTB, Reuters og AFP, selv om mange av sakene også bærer avisjournalistens byline. Unntakene er Stavanger Aftenblad, Klassekampen og i noen grad Vårt Land som omfangsmessig og til dels tematisk skiller seg en del fra de andre ved å blant annet å bruke andre byråer, kilder og korrespondentstoff (Stavanger Aftenblad).

Generelt kan man si at Afrika, i de fleste tekstene, framstilles som 'mottaker' og sjelden som 'bidragsyter' i forhold til vår del av verden. Det Afrika bidrar med er kriser, nød, fattigdom og flyktninger, i norske medienes dekning. Dermed blir ofte afrikanske nyheter til i møte mellom afrikanske ledere (eller land) og internasjonale organisasjoner som FN, WTO, NGOer eller mektige stater, særlig USA.. En årsak til den manglende prioriteringen fra nyhetsbyråenes side (og i stor grad norske medier) kan være at Afrika økonomisk og teknologisk er 'frakoblet' vår del av verden, slik blant andre Manuell Castells har argumentert for (Castells 1998: 82-95). Kontinentet synes å befinne seg langt ute i periferien av det globale fellesskapet, uten egentlig betydning for 'våre' liv og vies dermed liten oppmerksomhet i mediene. I forlengelsen av dette blir avstand, både i kulturell, økonomisk og geografisk forstand en viktig forklaringsfaktor som også en av redaktører jeg har intervjuet legger vekt på: "Svikten ligger vel først og fremst i at tilgangen på bredere informasjon ikke er så lett tilgjengelig, og at det er lettere å velge nyheter/saker fra land/regioner som står oss nærmere" (Intervju med utenrikssjef i Bergens Tidende Atle M. Skjærstad (5.11.2003)). Et annet sentralt poeng her er som Tømm Kristiansen skriver at: "Afrika befinner seg utenfor den store aksen, d.v.s. stormaktsspillet mellom Midtøsten og USA. Ei heller betyr Afrika noe særlig for EU" (Intervju Tømm Kristiansen (6.11.2003)). Dessuten kan det også synes som de kulturelle og økonomiske koblingene mellom Afrika og Europa er såpass begrenset og mangelen på kjente afrikanske ansikter så stor, at avisene sliter med å finne gode innganger til

stoffet. Nelson Mandela og Robert Mugabe er personer vi kjenner og som skaper overskrifter, men de er unntakene.

Den begrensede dekningen har også interne (afrikanske) forklaringer. Krigen i DR Kongo har trolig forårsaket at flere millioner mennesker har mistet livet siden 1998. Likevel er saken lite dekket. Dagsavisens redaktør innrømmer at de har hatt for lite fokus på denne konflikten men, ” ...problemet med afrikanske kriger er tilgjengelighet og innsyn. Svært ofte er det rett og slett for farlig å ta seg fram til frontene” (Intervju med utenriksredaktør i Dagsavisen Erik Sagflaat (24.10.2003)). Både manglende infrastruktur og autoritære, byråkratiske regimer kan gjøre det journalistiske arbeidet vanskelig, dyrt og til tider farlig i mange områder. På den annen side ser ikke risiko ut til å være grunn god nok til at journalister ikke dekker andre konflikter, som f. eks i Irak. Hvis USA hadde vært involvert i krigen i DR Kongo, ville dekningen trolig fått et annet omfang.

Litteratur

Allern, Sigrud (1997) *Når kildene byr opp til dans: søkelys på PR-byråene og journalistikken*, Oslo: Pax Forlag A/S.

Allern, Sigurd (2001) *Nyhetsverdier: om markedsorientering og journalistikk i ti norske aviser*, Kristiansand: IJ-forlag.

Alnæs, Kristin Mack m.fl. (2002) *Media i Afrika – Afrika i media*, Oslo: Solidaritet Forlag.

Berkowitz, Dan (1997) *Social Meanings of News*, Thousand Oaks California: Sage.

Boyd-Barrett, Oliver og Tantanen, Terhi (1998) *The globalization of news*, London: Sage.

Bird, S.E. (1997). Myth, Chronicle and Story: Exploring the Narrative Qualities of News
Social Meanings of News: A Text Reader, Berkowitz, Dan (red.). Thousand Oaks California
Sage Publications, 333-350.

Bourdieu, Pierre [1994] (1996) *Symbolisk makt*, Oslo: Pax Forlag A/S.

Chouliaraki, Lilie og Fairclough, Norman (1999) *Discourse in late modernity*, Edinburgh:
Edinburg University Press.

Dijk, Teun A. Van (1988) *News Analysis case studies of international and national news in the press*, New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates Inc.

Dyson, Tim and Gràda, Cormac Ò (2002): *Famine demography. Perspectives from the past and present*. Oxford: Oxford University Press.

Ebo, Bosha (1992) American Media and African Culture, i Hawk, Beverly G. (1992) *Africas Media Image*, Westport CT: Praeger Publishers. 15-25.

Eide, Elisabeth (red.) (2000) *Narrespeil- Kjønn, sex og medier*. Kristiansand: Høyskoleforlaget AS.

Eide, Elisabeth (red.) (2001) *De der nede: reportasje utenfor allfarve*, Kristiansand: IJ-forlag.

Eide, Martin og Hernes Gudmund (1987) *Død og pine. Om massemedia og helsepolitikk*. Oslo: FAFO.

Eide, Martin (1992) *Nyhetens interesse, nyhetsjournalistikk mellom tekst og kontekst*, Oslo: Universitetsforlaget.

Eriksen, Anders R (2005) ”Replik til Urszula Srebrowskas artikkel ’ATEKST kan lede på villspor’”, i *Norsk medietidsskrift*, 1/2005, Oslo: Universitetsforlaget, 44-47.

Fair, Jo Ellen (1992) “Are We Really the World? Coverage of U.S. Food Aid in Africa, 1980-1989” i Hawk, Beverly G. (red.) *Africas Media Image*, Westport CT: Praeger Publishers. 109-120.

Fairclough, Norman (2003) *Analysing discourse. Textual analysis for social research*, London og New York: Routledge.

Fairclough, Norman (1995) *Media Discourse*, London: Hodder Headline Group.

Fairclough, Norman (1992) *Discourse and Social Change*”, Cambridge: Polity Press.

Galtung, Johan og Ruge, Mari Holmboe (1964) “The structure of Foreign News. The presentation of the Congo, Cuba and Cyprus Crisis in Four Norwegian Newspapers”. *Journal of Peace Research*, Vol. 2, No. 1. (1965), 64-91.

Gimnes, Lasse (1992) *U-landsstoff i norsk rikspresse: en kvalitativ, kvantitativ og redaksjonell analyse hvor Verdens Gang, Dagbladet, Aftenposten og Klassekampen settes under lupe*, Hovedoppgave, Universitetet i Oslo.

Goa, Hanne Aadnøy (2005) *Reporting Africa – a Comparative Study of five Norwegian newspapers*. Masteroppgave, Universitetet i Oslo.

Gubrium, Jaber F. og Holstein, James A. (red.) (2001) *Handbook of Interview research*, Thousand Oaks-London-New Dehli: Sage.

Hawk, Beverly G. (1992) *Africas Media Image*, Westport CT: Praeger Publishers.

Holm, Hans-Henrik m.fl. (2000) *Verden på tilbud*, Århus: Åjour.

Hjarvard, Stig (1993) Kritisk status over eit paradigme: "The Structure of Foreign News i Hagen, Ingunn og Helland, Knut (red.) (1993) *Verda på skjermen. Om nyheiter og fjernsyn*, Oslo: Det norske Samlaget, side 43-64.

Hågvar, Yngve Benestad (2003) Hele folkets diskurs. *En kritisk analyse av den gode VG-sak*, Oslo: Norsk sakprosa.

Jørgensen, Marianne Winther og Phillips, Louise (1999) *Diskursanalyse som teori og metode* Roskilde: Roskilde universitetsforlag.

Larsen, Peder og Hausken, Liv (red.) (1999) *Medievitenskap bind 2, Medier – tekstteori og tekstanalyse*. Bergen: Fagbokforlaget Vigmostad & Bjørke AS.

Lothe, Linda (2002) *Globaliserte nyheter*. Hovedoppgave, Universitetet i Oslo.

Mankell, Henning (2002) *Forord*, i Alnæs, Kristin Mack (2002) *Media i Afrika – Afrika i media*, Oslo: Solidaritet Forlag.

Maren, Michael (1997) *The road to hell: The ravaging effects of Foreign Aid and International Charity*, New York: Free Press.

Mankell, Henning (2002) *Forord*, i Alnæs, Kristin Mack m.fl. (2002) *Media i Afrika – Afrika i media*, Oslo: Solidaritet Forlag.

McNair, Brian (1998) *The sociology of journalism*. London: Arnold.

Moeller, Susan D. (1999) *Compassion Fatigue*, New York: Routledge.

Neumann, Iver B. (2001) *Mening, materialitet, makt: en innføring i diskursanalyse*, Bergen: Fagbokforlaget.

Palmberg, Mai (2001) *Encounter Images. In the Meeting between Africa and Europe*, Uppsala: Nordiska afrikainstitutet.

Paterson, Cris (1998) *Global Battlefields* i Boyd-Barret, Oliver og Rantanen, Terhi (1998) *The Globalization of News*. London: Sage. 79-103.

Pettersen, Vibeke og Øyen, Kristin (1997) *Innhold og presentasjon i Dagbladet 1935, 1965 og 1995* i Roksvold, Thore (1997): *Avis sjanger over tid*, Fredrikstad: Institutt for journalistikk. 181-213.

Pietiläinen, Jukka (1997). *News flow to Finland. Stable structures in a changing world*, a paper to be presented at the 13th Nordic Conference for Mass Communication Research. University of Tampere.

Rasmussen, Terje (2001) *Mediesamfunnets moral*, Oslo: Pax Forlag A/S.

Robinson, Piers (2002): *The CNN-effect: The myth of news, foreign policy and intervention*, London/New York: Routledge.

Roksvold, Thore (1997) *Avis sjangerer over tid*, Fredrikstad: Institutt for journalistikk.

Roti Dahl, Åse Johanne (2003) *Historia om våre 'andre' – representasjon av det afrikanske kontinentet i norske tv-nyheter*. Hovedfagsoppgave, Universitetet i Bergen.

Sogstad, Knut og Mellum, Liv (red.) (1985) *Nyheter fra sør til nord: om u-landsnyheter i norske medier*. Fredrikstad: Institutt for journalistikk.

Tornås, Knut Are (2003) *Norske redaktører og afrikanske korrespondenter om Afrika i media*, Semesteroppgave. Institutt for medier og kommunikasjon, Universitetet i Oslo.

Tjønneland, Elling (1997) "Noreg og Afrika", i Knudsen, Torbjørn m.fl. (1997) Oslo: Christian Michelsens institutt: Cappelen akademisk forlag.

Tvedt, Terje (1996) *Verden sett gjennom ett monofilter: Bilder av Kenya i fire norske aviser*. Centre for Development Studies Series 9 (1996), Bergen: University of Bergen.

Tvedt, Terje (2002) *Verdensbilder og selvbilder. En humanitær stormakts intellektuelle historie*, Oslo: Universitetsforlaget AS.

Tvedt, Terje (2003) *Utviklingshjelp, utenrikspolitikk og makt: den norske modellen*, Oslo: Gyldendal akademisk.

Tvedt, Terje (2004) "The native strikes back", i *Samtiden*, 4 / 2004. Oslo: Aschehoug. 6-20.

Vaage, Odd F (red.) (1989) *Massemedier og u-landsdekning*. Oslo: Cappelen.

Vaage, Odd F (1987) *U-landsjournalistikkens innhold og publikums oppfatninger: en innholdsanalyse av norsk u-landsjournalistikk, sett i sammenheng med nordmenns bruk og oppfatninger av denne journalistikken* i Forskningsrapport (Norsk Journalisthøyskole) hefte 1987. Oslo: Høyskolen.

White, David Manning [1950] (1997) *The Gate-Keeper: A case Study in the Selection of News*, i Berkowitz, Dan (red.) (1997) *Social Meanings of News*, Thousand Oaks California: Sage. 63-71.

Zelitzer, Barbie (1997) *Has Communication Explained Journalism?*, i Berkowitz, Dan (red.) (1997) *Social Meanings of News*, Thousand Oaks California: Sage. 23-30.

Østbye, Helge (1997) *Metodebok for mediefag*, Bergen-Sandviken: Fagbokforlaget.

Internettkilder etter navn:

Banik, Dan (2003) Demokrati: Garanti mot hungersnød?" i *Appollon*:

[Online], URL: <http://www.apollon.uio.no/vis/art/2003/2/demokrati>, [Tilgjengelig 1.2.2003]

Eide, Elisabeth og Simonsen, Anne Hege (2004). *Norge fra halvkoloni til humanitær stormakt, hundre år med 'de andre' i norsk presse* (foreløpig delrapport 2004) [Online], URL: <http://home.hio.no/~elisabe/ramrappsist.htm>, [Tilgjengelig 20.12.2005]

Fetveit, (2000) *Den trojanske hest – Om metodebegrepets marginalisering av humanistisk forskning* [Online] PDF: www.medieforskerlaget.no/nmt_arkiv/2000-02/fetveit.pdf. [Tilgjengelig 20.12.2005].

Franks, Suzanne (2005) "Reporting Africa: Problems and Perspectives", *Westminster Papers in Communication and Culture* (University of Westminster, London), Special Issue, November 2005: 129-134. URL: <http://www.wmin.ac.uk/mad/page-1123>. [Tilgjengelig 20.12.2005]

Nkosi Ndlela (2005) "The African paradigm: The coverage of the Zimbabwean crisis in the Norwegian media". *Westminster Papers in Communication and Culture* (University of Westminster, London), Special Issue, November 2005: 71-89 [Online] URL: <http://www.wmin.ac.uk/mad/page-1123>. [Tilgjengelig 20.12.2005]

Orgeret, Kristin Skare (2003) "Medier – Den tause sulten", i *Apollon*, [Online] URL: <http://www.apollon.uio.no/vis/art/2003/2/afrikamedia> [Tilgjengelig 1.2.2003]

Simonsen, Anne Hege (2003): Media Report 2: Newspaper survey February 2003 [Online] URL: <http://www.nai.uu.se/sem/conf/media/survey/surveyeng.html#appendices>. [Tilgjengelig 20.12.2005].

Andre nettkilder:

ATEKST/Mediearkivet/Retriever:

[Online], URL: <http://www.retriever-info.com/atekst.php>)³⁵, [Tilgjengelig 30.1.2006]

Avisenes opplagstall: [Online], URL: www.mediebedriftene.no [Tilgjengelig 30.1.2006]

Bistandsbudsjettet 2006: [Online], URL: <http://odin.dep.no/odinarkiv/norsk/ud/2005/pressem/032171-070591/dok-bn.html>, [Tilgjengelig 20.2.2006].

FNs matvareprogram. Sultstatistikk [Online] URL:

http://www.fao.org/documents/show_cdr.asp?url_file=/docrep/006/j0083e/j0083e00.html, [Tilgjengelig 20.12.2005].

International Rescue Committee (2004) *IRC Study Reveals 31,000 Die Monthly in Congo Conflict and 3.8 Million Died in Past Six Years. When Will the World Pay Attention?*

[Online], URL:

http://www.theirc.org/news/irc_study_reveals_31000_die_monthly_in_congo_conflict_and_38_million_died_in_past_six_years_when_will_the_world_pay_attention.html, [Tilgjengelig 4.2.2006].

Klassekampens historie: [Online], URL:

http://www.klassekampen.no/kk/index.php/news/home/om_klassekampen

Leger uten grenser: *De 10 glemte humanitære sakene i 2004*, [Online] URL:

<http://www.legerutengrenser.no/?module=Articles;action=Article.publicShow;ID=1028>, [Tilgjengelig 4.2.2006].

³⁵ Atekst er Norges mest omfattende mediearkiv og inneholder mer enn 3,8 millioner artikler fra aviser, blader og nyhetsbyråer. Svakheten ved arkivet i forhold til min oppgave er dels at man ikke kan se artiklene slik de sto på trykk med bilde og andre layoutrealterte egenskaper, dels at arkivet ikke inneholder eldre artikler, som de jeg tar for meg fra 1991, for andre aviser enn Aftenposten. Fra og med høsten 2005 ble VG inkludert i atekstsamarbeidet, da arkivet ble slått sammen med medieselskapet Retriever slik de selv skriver på sine hjemmesider: ”Retriever kjøpte Mediearkivet.no AS i 2004. Med dette inngår vi i Nordens største selskap som leverandør av mediearkiv (ATEKST), medieovervåking og medieanalyse. Retriever er igjen eiet av Aftenposten og Schibsted” (<https://www.retriever-info.com/services/archive.html>).

Norske hovedsamarbeidsland ved inngangen til 2002 (odin.dep.no). URL:
<http://odin.dep.no/odinarkiv/norsk/dep/ud/2002/publ/032111-220005/hov005-bn.html>
[Tilgjengelig 30.09.2005]

Vårt Lands visjon og verdier: [Online] URL:
<http://www.vl.no/apps/pbcs.dll/article?AID=/99999999/OMVL03/50407016/1049>.
[Tilgjengelig 20.12.2005]

VGs internsider. Artikkel: "God VG-skikk". [Online] URL:
<http://vginfo.vg.no/sider/forstesider.php?aid=308>). [Tilgjengelig 4.2.2006]

Appendiks 1 Avgrensning metode: Kvantitativ registrering

Både smått og stort er tatt med. Dermed vil en sportsnotis på tre linjer i VG telle like mye som en fem sider lang reportasje i Dagbladets "Magasinet", med mindre man kan si at reportasjen består av flere selvstendige saker. Antall spaltemillimeter er ikke talt. Dermed kan jeg ikke si noe om det totale tekstvolumet som blir satt av til nyheter og stoff fra Afrika sør for Sahara, selv om fordelingen mellom sjangrene gir en pekepinn. Det hadde naturligvis vært interessant å telle hvor mye plass dekningen faktisk får, men et slikt arbeid ville i så fall vært så tidkrevende at andre deler av analysen måtte vike. Det har til tider vært vanskelig å avgjøre hvordan artiklene skal registreres. Hvis en avis f. eks har viet en hel side med flere tekststykker til et bestemt tema, regnes den da som en sak eller flere? Som hovedregel har jeg ikke regnet det som egne enheter hvis det dreier seg om faktarammer, kort historikk, korte sitater, kart osv, i forbindelse med en større nyhetssak eller reportasje. Er det derimot slik at undersaken har en egen vinkling, egne kilder og et annet fokus enn hovedsaken, er den registrert som en egen selvstendig enhet. Jeg har dermed ikke skilt mellom hoved-saker og bi-saker i analysen. På grunn av det metodiske valget av syntetiske uker har det ikke vært mulig å se på i hvilken grad og hvordan historier (nyhetssaker) utvikles i spaltene over tid. Hvordan mediedramaturgen: "strukturerer spenningen i sine artikler [...] der hver episode slutter med en spenningstopp som bare kan avløses av den neste" (Eide og Hernes 1987:90). Jeg har heller ikke foretatt noen analyse av dramaturgien i artikler med en kompleks struktur (kart, bilder, faktabokser, illustrasjoner). Jeg gir likevel eksempler på hvordan tekstene uttrykksmessig er komponert. Hvordan avisene strukturerer dekningen av en bestemt afrikansk sak over tid vil bli grundig behandlet i analysen av sultdeknigen i 1991 og 2002.

Et annet dilemma er knyttet til hvordan man skal registrere saker som dels handler om Afrika, men som samtidig handler om andre områder. Et eksempel kan være stoff om AIDS - epidemien i verden eller temaer som: "U-land og fattigdom". Med mindre Afrika er hovedfokus i overskrift eller ingress, faller denne typen saker utenfor min avgrensning. Grunnen er at denne type saker ikke sier noe spesifikt om Afrika. Dessuten faller de inn under kodingsnøkkelen "hele verden" i Eide og Simonsens prosjekt.

Registrering av kilder der disse er eksplisitt nevnt i teksten er uproblematisk. Problemet er at mange av artiklene er uten åpne kilder eller har kilder der det er vanskelig å se ulike egenskaper ved kildene (kjønn og opphav). Det kan også være vanskelig å se om artikkelen er skrevet fra sør eller nord, hvis det ikke finnes noen konkrete opplysninger. Mange av artiklene er derfor kategorisert under verdien "ukjent".

Appendiks 2 Avgrensning metode: Diskursanalyse

I analysen av sultdekningen har jeg først samlet alle saker som tilfredsstiller søkebegrepet: "(sult* eller hungersnød*) + Afrika", i A-tekstdatabasen.³⁶ Vårt Land og VG deltok, på registreringstidspunktet, ikke i atekstsamarbeidet, men for Klassekampen og Aftenposten gir et slikt søk 46 treff for 2002, etter å ha luket vekk artikler som ikke handler om sultkatastrofen (Aftenposten 21, Klassekampen 25). Etter henvendelse til henholdsvis VG og Vårt Land, fikk jeg tilsendt de artiklene som hadde treff på min søkestreng i deres interne arkiver. Etter en utsiling av disse igjen hadde VG elleve artikler mens Vårt Land hadde ti. Totalt var det dermed 67 saker som primært omhandlet sultsituasjonen/katastrofen i det sørlige Afrika eller aksjoner, konserter etc. knyttet til denne.³⁷ Det finnes en del artikler der sultkatastrofen er en bi-sak eller der sult omtales som et generelt problem. Disse er ikke tatt med i den kvalitative gjennomgangen. Et problem med Atekst/Mediearkivet som imidlertid ikke så lett lar seg løse er at noen typer materiale, som har vært trykket i avisene, ikke kommer med i det digitale arkivet (Eriksen 2005: 44-47). Det gjelder særlig artikler fra NTB, men også artikler fra tilknyttede medarbeidere som Jyllandspostens afrikakorrespondent, som leverer stoff til Bergens Tidende og Stavanger Aftenblad. Dessuten finnes det tilfeller der Atekst registrerer flere versjoner av samme artikkel, i og med at avisene tidvis kommer med flere utgaver av avisen på gitte dager. En mulig løsning på problemet ville være å inkludere NTB i min undersøkelse, men det ville ikke si noe om hvor artikkelen hadde blitt trykket og dermed ikke tilført analysen av avisenes dekning noe vesentlig. Til tross for at denne mangelen representerer en systematisk feilkilde vil jeg tro hovedinntrykket av avisenes dekning, slik den framsto for leserne, kommer tydelig fram ved å bruke Atekst.

Når det gjelder 1991 er det vanskeligere å lage noen samlet beskrivelse av hvordan de ulike avisene dekket katastrofen(e), som denne gangen stort sett rammet Afrikas horn (Eritrea, Etiopia, Sudan, Somalia, Djibouti). Årsaken til det er manglende digitale arkiv for denne perioden. Derfor har jeg valgt, basert på Aftenpostens arkiv som er tilgjengelige i Atekst, å ta for meg de to månedene som framstår som de mest intense når det gjelder dekningen av

³⁶ <http://www.retriever-info.com/atekst.php>. Atekst er Norges mest omfattende mediearkiv og inneholder mer enn 3,8 millioner artikler fra aviser, blader og nyhetsbyråer. Svakheten ved arkivet i forhold til min oppgave er dels at man ikke kan se artiklene slik de sto på trykk med bilde og andre layoutrelaterte egenskaper, dels at arkivet bortsett fra for Aftenposten ikke har artikler fra 1991. Fra og med høsten 2005 ble VG inkludert i atekstsamarbeidet, da arkivet ble slått sammen med medieselskapet Retriever.

³⁷ Det finnes feilkilder ved denne metoden. For det første vil ikke artikler som handler om sultkatastrofen i enkeltland bli inkludert med mindre "Afrika" også nevnes i teksten. Jeg har derfor gjennomført kontrolløk der jeg gjort individuelle søk for det enkelte land som oftest er omtalt i artiklene (Zimbabwe, Malawi, Zambia, Lesotho, Swaziland og Angola etter formelen: "(enkelkland AND sult) ANDNOT (afrika)". Søket ga ingen treff i Aftenposten, VG eller Klassekampen. Vårt Land deltar som nevnt ikke i samarbeidet. Heller ikke søk med søkeord på nynorsk (svolt og hungersnaud) ga relevante treff.

sultkatastrofen, nemlig januar og februar 1991. I og med at materialet må 'letes fram' på mikrofilm, er det en mye mer tidkrevende prosess enn den jeg har beskrevet for 2002. Det er heller ikke så lett å følge katastrofen fra den dukker opp i spaltene, til den igjen forsvinner, med begrenset tilgang på arkiver. Framgangsmåten innebærer også et metodisk problem, i og med at det blir Aftenpostens dekning som gir grunnlaget for den tidsmessige begrensningen av utvalget. Når jeg likevel velger å gjøre det slik er det dels fordi det neppe er store forskjeller avisene imellom når det gjelder når de trykket sakene om katastrofen og dels fordi det ikke er noe mål i seg selv å se på dekningen i hele 1991, i og med at mesteparten av dekningen trolig fant sted i perioden jeg har valgt ut. Til sammen hadde de fire avisene 41 artikler på trykk i januar og februar 1991.

Appendiks 3: Intervjuguide

Ingen av intervjuene forløp likt og i flere av tilfellene stilte jeg oppfølgingsspørsmål. Dette er en mal fra intervjuet med utenriksredaktør i Vårt Land, Bjarte Botnen. Intervjuet ble foretatt sommeren 2005:

Hei!

Jeg heter Knut Are Tornås og arbeider med min masteroppgave i medievitenskap ved Universitetet i Oslo.

Under finner du 12 spørsmål om afrikadekning i Vårt Land. Jeg er svært takknemlig hvis du tar deg tid til å besvare dem.

Temaet er hvordan norske mediers dekningen av Afrika har endret seg i løpet av 90-tallet. Oppgaven ser dels på den faktiske dekningen, men altså også på hva beslutningstagere tenker rundt stoffutvalg osv.

Håper du finner litt tid til å svare. (trykk reply og skriv gjerne rett inn i teksten)

Mvh Knut Are Tornås
Instiutt for medier og kommunikasjon, Uio
knutareornaas@yahoo.com tlf 99791405

Her er spørsmålene:

Afrika i media

1. Er Afrika et prioritert område for din avis? (Hvorfor/hvorfor ikke)
2. Hvilke ressurser brukes i utenriksdekningen? (har dere folk med kompetanse på Afrika i redaksjonen)
3. Hvordan vil du beskrive din avis sin dekning av nyhetssaker og annet stoff fra Afrika?
4. Hvilke kriterier bestemmer hva som er en "god sak" fra Afrika?
5. Ny teknologi gjør det mulig for alle å lese nyheter fra hele verden. Fører det til mindre stoff(annerledes) stoff fra Afrika i norske medier?
6. Hva har ny teknologi å si for dekningen? (hvilke muligheter gir den og hvilke utfordringer skaper den i forhold til dekningen av området ?)
7. Hvilken betydning har tilgang til gode bilder for hva som kommer på trykk?
8. Bred og god utenriksdekning beskrives ofte som en økonomisk byrde for avisene. - Er du enig i et slikt utsagn, hva er eventuelt årsakene til det ?

9. Har du inntrykk av at Afrika dekkes på en annen måte, sjanger og temamessig, nå enn tidligere(80-90-tallet)

10. Hvordan svarer dere på tilbud om sponsede turer o.l. fra NGO' er og statlige bistandsorganer til Afrika?

11. Hvilken betydning har Norges utenrikspolitiske dagsorden for dekningen av utlandet i din avis? (hvordan gjør dette seg gjeldene for afrikanske land)

12. Mange hevder at medias bilde av Afrika er negativt og fokusert rundt katastrofer, krig, sult og nød. Er du enig i en slik beskrivelse? Hva er i tilfelle årsaken til at du er enig/uenig?

Det var det hele!

Tusen takk igjen

Med Vennlig Hilsen

Knut Are